T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
MEVLÂNA VE MEVLEVİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
MEVLÂNA VE MEVLEVİLİK ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

MEVLÂNA'NIN MESNEVÎ'SİNDE SAĞLIĞA DAİR GÖRÜŞLER

Bahaüddin Taha HİDAYETOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ali TEMİZEL

Konya - 2019

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iii
ÖZET v
ABSTRACT vi
KISALTMALAR vii
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM 6
1.1. SAĞLIĞIN TARİFİ 6
1.2. ORTA ÇAĞ TIBBI 6
1.3. ANADOLU SELÇUKLU DEVRİ'NDE TIP 7
1.4. MEVLÂNA'NIN HAYATI 11
1.4.1. MEVLÂNA'NIN ESERLERİ 13
1.4.2. MEVLÂNA'NIN TABİBLERİ VE HASTALIĞI 14
1.4.3. TIBBÎ KONULARDA MEVLÂNA İLE İLGİLİ MENKIBELER 15
2. BÖLÜM 18
2.1. MEVLÂNA'NIN MESNEVÎ'SİNDE SAĞLIK İLE İLGİLİ KONULAR 18
2.1.1. HİKÂYELER 27
2.1.1.1. Padişah ve Hasta Cariye…….……..……..27
2.1.1.2. Sağırın Hasta Ziyareti…..……...……32
2.1.1.3. Vehim ile Hastalanan Hoca…….…….……..35
2.1.1.4. Hasta Hikâyesi…….……..……40
2.1.1.5. Hazret-i İsa ve Ahmak Hikâyesi…….……41
2.1.2. HASTA ZİYARETİNİN ÖNEMİ 43
2.1.3. HEKİM - HASTA MÜNASEBETİ İLE İLGİLİ BEYİTLER 49
2.1.4. HASTALIK VE SIHHAT İLE İLGİLİ BEYİTLER 50
2.1.5. GENEL KONULAR 62
2.1.6. BESLENME 79
2.1.7. BEDENSEL ENGELLİLİK 91
2.2. MESNEVÎ'DE TEŞHİS YÖNTEMLERİ İLE İLGİLİ BEYİTLER 93

2.3. MESNEVİ'DE TIP İLMİ İLE İLGİLİ BEYİTLERİN GÜNÜMÜZ ANABİLİM DALLARINA GÖRE TASNİFİ 99
2.3.1. İÇ HASTALIKLARI 99
2.3.2. KARDİYOLOJİ 105
2.3.3. GENEL CERRAHİ 106
2.3.4. ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI 107
2.3.5. KADIN HASTALIKLARI VE DOĞUM (NİSAİYE) 109
2.3.6. GÖZ 111
2.3.7. KULAK BURUN BOĞAZ 112
2.3.8. NÖROLOJİ 113
2.3.9. PSİKİYATRİ 115
2.3.10. CİLDİYE 126
2.3.11. ALLERJİ İMMUNOLOJİ 126
2.3.12. ENFEKSİYON HASTALIKLARI 127
2.3.13. GERİATRİ - YAŞLILIK 128
2.3.14. TOKSİKOLOJİ ZEHİR 130
2.3.15. HİSTOLOJİ HÜCRE BİLİMİ 131
2.3.16. EMBROYOLOJİ 132
2.3.17. MİKROBİYOLOJİ 134
2.3.18. ÜROLOJİ 135
2.3.19. DİŞ HEKİMLİĞİ 135
2.3.20. AİLE HEKİMLİĞİ 136
2.4. MESNEVİ'DE HASTALIKLARIN TEDAVİ USÜLLERİ İLE İLGİLİ BEYİTLER 136
2.4.1. CERRAHİ TEDAVİ YÖNTEMLERİ 138
2.4.2. MEDİKAL TEDAVİ YÖNTEMLERİ 140
2.4.3. GELENEKSEL TEDAVİ YÖNTEMLERİ 143
2.4.4. MANEVİ TEDAVİ YÖNTEMLERİ 146
SONUÇ 150
KAYNAKLAR 154
İNDEKS 156
ÖZGEÇMİŞ 158

ÖN SÖZ

Zamanın Cüneyd'i, vaktin Bayazıd'ı, Hakk ziyâsı, hakikatler memesinden mânâlar sütünü emip çıkaran Çelebi Hüsâmeddin Hazretleri ve

"Mevlâna'dur Evliyâ Kutbı bilün
Ne kim ol buyurdısa anı kılun
Tenri'den rahmetdür anun sözleri
Körler okırsa açıla gözleri"

buyuran, Hazret-i Mevlâna'nın eseri, fiili, Şems'in sırrı Sultan Veled Hazetleri'nin ruhları şâd u handân olsun.

"Hakikatte Hüdâvendigâr Hazretlerimizin tam mazharı Çelebi Hüsâmeddin idi ve bütün Mesnevî-i Şerîf onun ricası ile yazılmıştır. Bütün tevhid ve aşk ehli, kendilerine bahşedilen Mesnevî'nin yalnızca yazılması hususunda, kıyamete kadar Çelebi Hüsâmeddin'e teşekkür etseler, yine şükran borçlarını ödeyemezler" diyen Sipehsâlâr'ın diliyle biz de Çelebi Hüsâmeddin Hazretleri'ne şükranlarımızı dile getirmek isteriz.

Hemen her konuda insanlığa ışık tutup yol gösteren Mesnevî, devrinin tıbbi bilgilerini, hekimlerin hastalıkları teşhis ve tedavi yöntemlerini, hekim - hasta münasebetini, hastalık ve dert ile karşılaştığımızda nasıl davranmamız gerektiğini, halkın sağlık alanındaki inanç ve âdetlerini anlatması bakımından da çok değerlidir.

Mevlâna'ya göre Tıp ilmi bir sanattır. Kaynağı da Peygamberlerin vahiyleridir. Bu sanat da bir usta tarafından öğretilir. Her hastalığın bir devâsı vardır, mutlaka aranmalıdır. Fakat her beşer gibi hekim de Allah'a karşı âcizdir. "Hastaysan, hastalıktan hararetlendiysen neden hastaneye gitmedin? Yahut bir esirgeyici hekimin evine varmadın? Gitseydin hastalıktan kurtulurdun." "Kaza ve kader geldi mi doktor aptallaşır. O ilâç da fayda verme hususunda yolunu şaşırır" buyurur.

Bu çalışmada, Veled Çelebi İzbudak'ın çevirdiği, Abdülbâki Gölpınarlı'nın gözden geçirdiği Mesnevî'nin, MEB 1988 İstanbul baskısı kullanıldı. Farsça metinlerde Mesnevî'nin, Adnan Karaismailoğlu tarafından hazırlanan Akçağ Yayınları 2007 baskısından yararlanıldı. Altı cildin tamamı okunarak sağlığa dair olduğu düşünülen tüm beyitler ve bunlarla bağlantılı olduğu düşünülen hikâyeler tespit edildi. Eksik kalan ve yanlış anladıklarımız mutlaka olmuştur. Beyitlerin altına cilt ve beyit numaraları yazıldı. Konuyla bütünlüğü olan hikâyeler başlığı ile birlikte alındı. Burada yalnızca tercüme verilmiştir. İzbudak'ın kullandığı veya belki de Gölpınarlı'nın gözden geçirirken değiştirdiği çeviri diline müdahale edilmedi. Tespit edilen beyitler günümüz tıp ilmine göre tasnif edilmeye çalışıldı.

1. bölümde konuyla ilgili genel bilgiler verildi. Anadolu Selçuklu devrindeki tıptan bahsedildi. Hazret-i Mevlâna'nın hayatı eserleri, tabipleri, son zamanlarındaki hastalığından ve menkıbelerden bahsedildi. 2. bölümde ise Mesnevî'deki sağlık ile ilgili konular beyitlere göre açıklanmaya çalışıldı. Tamamı sağlık ile ilgili olan hikâyeler ayrı başlıkta verildi. Hasta ziyaretinin önemi, hekim-hasta münasebeti, hastalık-sıhhat, beslenme, bedensel engellilik ile ilgili ve hastalıkları teşhis yöntemlerini anlatan beyitler ayrı başlıklar halinde yazıldı. Daha sonra ilgili beyitler günümüz anabilim dallarına göre tasnif edildi. Son olarak da hastalıkların, cerrahi, medikal, geleneksel ve manevi tedavi usülleri ile ilgili beyitler yazıldı.

Mesnevî'de yer alan hastalıklar ve ilaçlarla ilgili bir indeks çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Çalışmamızda emeği geçen ve bize her konuda rehber ve destek olan Enstitü Müdürü ve danışman hocam Prof. Dr. Ali TEMİZEL'e, Enstitünün kurucu müdürü ve ilk danışmanım Doç.Dr. Nuri ŞİMŞEKLER'e, yüksek lisans ders aşamasındaki hocalarıma, Enstitünün Dr. Öğretim Görevlisi Selman KARADAĞ'a, beni yetiştiren babam emekli Yard.Doç.Dr. Ahmet Selahaddin HİDAYETOĞLU'na ve aileme teşekkür ederim.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ SELÇUK ÜNİVERSİTESİ 2010
INSTITUTE OF RUMI STUDIES
دانشگاه سلجوق انستیتوی تحقیقاتی مولانا

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	BAHAÜDDİN TAHA HİDAYETOĞLU
	Numarası	127201002026
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ALİ TEMİZEL
	Tezin Adı	***MEVLÂNA'NIN MESNEVÎ'SİNDE SAĞLIĞA DAİR GÖRÜŞLER***

ÖZET

XIII. yüzyılda yaşamış olan Mevlâna Muhammed Celâleddîn-i Rûmî'nin en tanınmış eseri, birçok dillere tercüme edilen Mesnevî-i Şerîf, adını İslâmî edebiyatın nazım şekillerinden biri olan mesneviden almıştır. İslâmî tasavvuf edebiyatının şaheseri olan Mesnevî'yi Çelebi Hüsâmeddin, Mevlâna'nın tükenmez bir hazineye benzeyen ruhundan çekip çıkarmıştır.

Hemen her konuda insanlığa ışık tutup yol gösteren Mesnevî, devrinin tıbbi bilgilerini, hekimlerin hastalıkları teşhis ve tedavi yöntemlerini, hekim-hasta münasebetini, hastalık ve dert ile karşılaştığımızda nasıl davranmamız gerektiğini, halkın sağlık alanındaki inanç ve âdetlerini anlatması bakımından da çok değerlidir.

Bu çalışmada, Veled Çelebi İzbudak'ın çevirdiği, Abdülbâki Gölpınarlı'nın gözden geçirdiği Mesnevî'nin, MEB 1988 İstanbul baskısı kullanıldı. Farsça metinlerde Mesnevî'nin, Adnan Karaismailoğlu tarafından hazırlanan Akçağ Yayınları 2007 baskısından yararlanıldı. Altı cildin tamamı okunarak sağlığa dair olduğu düşünülen tüm beyitler ve bunlarla bağlantılı olduğu düşünülen hikâyeler tespit edildi. Eksik kalan ve yanlış anladıklarımız mutlaka olmuştur. Beyitlerin altına cilt ve beyit numaraları yazıldı. Konuyla bütünlüğü olan hikâyeler başlığı ile birlikte alındı. Burada yalnızca tercüme verilmiş, çeviri diline müdahale edilmemiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde zamanın şartları ile kıyaslanınca tıp ilmi ileri düzeydeydi. Anadolu'da, Kayseri, Sivas ve Konya gibi Selçuklu şehirlerinde bimaristan adı verilen hastanelerin ve tıp tahsili yapılan medreselerin inşa edilmesi Selçukluların tıbba verdikleri önemi gösterir.

Mevlâna'nın Mesnevî'sinde devrin sağlık uygulamalarına dair çok sayıda beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin ışığında Mevlâna'nın diğer ilimlerin yanı sıra tıp ilminden de haberdâr olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mesnevî, Sağlık, Tıp İlmi, Anadolu Selçuklu Devleti.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	BAHAÜDDİN TAHA HİDAYETOĞLU
	Numarası	127201002026
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ALİ TEMİZEL
	Tezin İngilizce Adı	OPINIONS ABOUT HEALTH IN THE MEVLANA'S MATHNAWI

SUMMARY

The Mathnawi Sherif, the most well-known work of the Mawlana who lived in the 13th century translated into many languages and took its name from mathnawi, one of the verse form of Islamic literature. Chalabi Husam al-Din extracted the Mathnawi, the masterpiece of Islamic-Sufi literature, from the inexhaustible treasure of Mawlana's spirit.

The Mathnawi, that lights and leads the way to humanity in almost everything is also very valuable in terms of explaining his era's medical informations, doctors' diagnosis and treatmend methods of diseases, relationship of physician and patient, how should we behave when faced with illness and trouble, beliefs and customs of people in the field of health.

In this study, 1988 Istanbul edition of the Mathnawi which is translated by Veled Çelebi İzbudak and reviewed by Abdülbâki Gölpınarlı was used. In Persian texts, benefited from Mathnawi which is prepared by Adnan Karaismailoğlu. Six volumes -the whole Mathnawi- were read. All couplets thought to be related to health and stories thought to be related to these were determined. There have been absolutely something missing and misunderstood Under the couplets, numbers of volume and couplet were written. Stories, about the topic, were taken with its title. Here only translations were given and was not interfered to assembly language.

In Anatolian Seljuk Sultanate, the medical science was in advanced level when compared to the time. In Anatolia, in Seljuk cities such as Kayseri, Sivas and Konya constructions of hospitals called bimaristan and madrasahs which teachs medical science shows that Seljuks gives importance to medicine.

There are many couplets about health practices of the period in Mawlana's Mathnawi. In the light of these couplets, it is understood that Mawlana had knowledge of medicine as well as other sciences

Key Words: Mawlana, Mathnawi, Health, Medical Science, Anatolian Seljuk Sultanate.

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

b. : beyit

bkz. : bakınız

C. : cilt

çev. : çeviren

d. : doğumu

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

h. : hicri

haz. : hazırlayan

H.Ü. : Hacettepe Üniversitesi

İSTEM : İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi

m. : miladi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

ö. : ölümü

s. : sayfa

VD: Vakıflar Dergisi

Yay. : yayınları

GİRİŞ

"Allah'tan geldik, Allah'a gidiyoruz. Allah'tan başka kimsede kuvvet ve kudret yoktur.[1]" "Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın yürüyüşünden daha iyi bir yürüyüş, yolundan daha iyi bir yol görmedik,[2]" diyen Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in oğlu; ilmini, irfânını, bütün varlığını Hz. Muhammed aleyhi ve sellem'de yok ederek meş'alesini O'nun nurundan yakıp uyandıran Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî manevî yolculuğunu "hamdım, piştim, yandım" sözleriyle ifade etmiştir. Mevlâna'nın pişmesi babası Sultânü'l-Ulema Bahâeddin Veled ile Seyyid Burhâneddin Hazretleri'nin feyizli nefesleriyle, yanması da ilâhî dostu Şems Hazretleri'nin nûrânî aynasında gördüğü güzelliğinin aşk ateşiyle olmuştur.[3]

Mevlâna'nın en tanınmış eseri, birçok dillere tercüme edilen Mesnevî-i Şerîf, adını İslâmî edebiyatın nazım şekillerinden biri olan mesneviden almıştır. İslâmî tasavvuf edebiyatının şaheseri olan Mesnevî'yi, Çelebi Hüsâmeddin, Mevlâna'nın tükenmez bir hazineye benzeyen ruhundan çekip çıkarmıştır.

Eflâkî, Mesnevî'nin yazılıp tamamlanmasını anlattığı bahiste diyor ki:

"Mevlâna Hazretleri, asil kişilerin sultânı Çelebi Hüsâmeddîn'in cazibesi ile heyecanlar içerisinde Semâ ederken, hamamda otururken, ayakta, sükûnet ve hareket hâlinde dâima Mesnevî'yi söylemeye devam etti. Bazen öyle olurdu ki, akşamdan başlayarak gün ağarıncaya kadar birbiri arkasından söyler, yazdırırdı. Çelebi Hüsâmeddin de bunu süratle yazar ve yazdıktan sonra hepsini yüksek sesle Mevlâna'ya okurdu. Cilt tamamlanınca Çelebi Hüsameddin, beyitleri yeniden gözden geçirerek gereken düzeltmeleri yapıp tekrar okurdu."[4] Bu şekilde altı defter hâlinde yazılan Mesnevî insanlara yol gösterici olmuştur, olmaya devam edecektir.

---

[1] Ahmed Eflâkî, Ariflerin Menkıbeleri, Çeviren Tahsin Yazıcı, MEB Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 176
[2] Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlana Celaleddin, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 40
[3] A.Selahaddin Hidayetoğlu, Hazret-i Mevlâna Hayatı ve Şahsiyeti, Konya, 2012, s. 28
[4] Ahmed Eflâkî, a.g.e, s. 329

Mevlâna Mesnevî-i Mânevî'nin dördüncü defterinde şöyle der:

مثنوی را چون تو مبدا بوده‌ای　　گر فزون گردد توش افزوده‌ای
چون چنین خواهی خدا خواهد چنین　　می‌دهد حق آرزوی متقین
کان لله بوده‌ای در ما مضی‌ا　　تا که کان اللّٰه پیش آمد جزا
مثنوی از تو هزاران شکر داشت　　در دعا و شکر کفها بر فراشت
در لب و کفش خدا شکر تو دید　　فضل کرد و لطف فرمود و مزید

Mesnevi'nin yazılmasına önce sen sebep olmuşsun; artar, uzarsa arttıran, uzatan yine sensin.

Mademki sen böyle istiyorsun, Allah da böyle istiyor. Hakk, takva sahiplerinin dileğini ihsan eder.

Evvelce sen, varlığını Allah'a verdin karşılık olarak Allah da varlığını sana verdi.

Mesnevi, sana binlerce şükretmede ellerini kaldırıp dualar eylemede...

Allah, Mesnevi'nin diliyle, eliyle sana şükrettiğini gördü de ihsanlarda bulundu, lütuflar etti, keremini çoğalttı. (C.4, b. 5-9)

هر کش افسانه بخواند افسانه است　　و انکه دیدش نقد خود مردانه است
آب نیل است و به قبطی خون نمود　　قوم موسی را نه خون بد آب بود
دشمن این حرف این دم در نظر　　شد ممثل سر نگون اندر سقر

Bu kitap, masal diyene masaldır fakat bu kitapta halini gören, bu kitapla kendini anlayan kişi de erdir!

Mesnevi, Nil ırmağının suyudur. Kıptiye kan görünür ama Musa kavmine kan değildir, sudur!

Bu sözün düşmanı, şimdi gözüme şöyle görünmede... Cehenneme baş aşağı düşmüş! (C.4, b. 32-34)

Altıncı defterin ön sözünde, “Bu, Mesnevi kitabının ve mânevi delillerin altıncı cildidir. Vehim ve şüphe karanlıklarını aydınlatan, zan ve tereddüt hayallerini gideren bir ışığa benzer. Fakat bu ışığı hayvani duyguyla görmenin imkânı yoktur.” buyurur.

Mesnevî-i Manevi’yi nasıl okumamız gerektiğini de şu beyitler izah eder:

گر شدی عطشان بحر معنوی　　فرجه‌ای کن در جزیره‌ی مثنوی

فرجه کن چندان که اندر هر نفس　　مثنوی را معنوی بینی و بس

باد که را ز آب جو چون واکند　　آب یکرنگی خود پیدا کند

شاخهای تازه‌ی مرجان ببین　　میوه‌های رسته ز آب جان ببین

“Mâna denizine susamışsan Mesnevi adasından o denize bir ark aç.

O arkı o derece aç ki her an Mesnevi’yi, ancak ve ancak mâna denizi göresin.

Yel, derenin üzerindeki saman çöplerini temizledi mi su, tek renkliliğini meydana çıkarır.

Sen Mesnevide ter ü taze mercan dallarını gör, can suyundan bitmiş meyveleri seyret.” (C.6, b. 67-70)

پس ز نقش لفظهای مثنوی　　صورتی ضال است و هادی معنوی

“Mesnevi’nin sözlerindeki suret de surete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir, mânâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur.”(C.6, b.655)

Padişah ve hasta cariye hikâyesine başlarken,

بشنوید ای دوستان این داستان　　خود حقیقت نقد حال ماست آن

“Ey dostlar! Bu hikâyeyi dinleyiniz. Hakikatte o bizim bu günkü halimizdir.” (C.1, b. 35) diyerek bütün hikâyeleri bu nazarla okumamız gerektiğini öğütler.

Yine dördüncü defterin önsözünde “Gözlere nurdur, ruhlara neşe. Devşirenlere yemişlerin en güzeli en iyisi. Dileklerin, isteklerin en hoşu en ulusudur. Hastayı doktoruna çeker götürür. Aşığı sevgilisine alır ulaştırır” demektedir.

Mevlâna Hazretleri, Tıp ilminin bir sanat olduğunu bu sanatın da bir usta tarafından öğretileceğini söyler. Kaynağının da Peygamberlerin vahiyleri olduğunu beyan eder. Her hastalığın bir devâsı vardır, mutlaka aranmalıdır. Derdin bulunduğu yere devâ da ulaşacaktır.

"Nerede bir dert varsa, deva oraya gider. Su, neresi alçaksa, oraya akar." (C.2, b.1939)

"Hastaysan, hastalıktan hararetlendiysen neden hastaneye gitmedin? Yahut bir esirgeyici hekimin evine varmadın? Gitseydin hastalıktan kurtulurdun" (C.6, b.3852) buyurur.

Her beşer gibi hekim de Allah'a karşı âcizdir.

"Çünkü bu illetlerin her birinin devası vardır. Deva kabul etmeyen illet kaza ve kaderdir.

Bil ki her hastalığın mutlaka bir devası vardır. Soğuk illetinin devası nasıl kürk giymekse.

Fakat Tanrı, bir adamı dondurmayı murat ederse soğuk, yüz tane kürk giyse yüzünden de tesir eder.

Bedeni öyle bir titremeye başlar ki, ne elbiseyle ısınır ne evle.

Kaza ve kader geldi mi doktor aptallaşır. O ilâç da fayda verme hususunda yolunu şaşırır" (C.5, b. 1703-1707) buyurur.

Mevlâna, sayısız hastalıklar olduğunu da şu beyit ile izah eder:

"Haydi git ve tıp kitabını oku!Kum sayısınca hastalık bulunduğunu görürsün" [5]

Hemen her konuda insanlığa ışık tutup yol gösteren Mesnevî, devrinin tıbbi bilgilerini, hekimlerin hastalıkları teşhiste kullandıkları muayene ve tetkik metotlarını, tedavi yöntemlerini, hekim-hasta münasebetini, halkın sağlık alanındaki inanç ve âdetlerini, hastalık ve dert ile karşılaştığımızda nasıl davranmamız gerektiğini anlatması bakımından da çok değerlidir. Mesnevî asırlarca çok okunup mütâlaa edilen bir eser olduğu için Mevlâna'nın sağlık ile ilgili görüşleri de okuyup dinleyenler tarafından nazar-ı itibâre alınmıştır.

[5] Tahirü'l Mevlevî, Mesnevî Şerhi, İstanbul, 2017, C. 8, s. 801, 15491. beyit.

Bu açıdan da önemli olan bu konuda biz de "Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Sağlığa Dair Görüşler" isimli araştırma yapmayı amaçladık. Tabii ki bu konu Mevlâna'nın diğer eserlerinde de yer almıştır. Fakat biz sınırlandırmak için Mesnevî'yi seçtik.

Bu çalışmada, Veled Çelebi İzbudak'ın çevirdiği, Abdülbâki Gölpınarlı'nın gözden geçirdiği Mesnevî'nin, MEB 1988 İstanbul baskısı kullanıldı. Farsça metinlerde Adnan Karaismailoğlu tarafından hazırlanan Akçağ Yayınları 2007 baskısından yararlanıldı. Altı cildin tamamı okunarak sağlığa dair olduğu düşünülen tüm beyitler ve bunlarla bağlantılı olan hikâyeler tespit edildi. Eksik kalan ve yanlış anladıklarımız mutlaka olmuştur. Beyitlerin altına cilt ve beyit numaraları yazıldı. Konuyla bütünlüğü olan hikâyeler başlığı ile birlikte alındı. Başlıklar koyu harfle ortalanarak yazıldı. Burada yalnızca tercüme verilmiştir. İzbudak'ın kullandığı veya belki de Gölpınarlı'nın gözden geçirirken değiştirdiği çeviri diline müdahale edilmedi. Tespit edilen beyitler günümüz tıp ilmine göre tasnif edilmeye çalışıldı.

Bu çalışma vesilesi ile Selçuklu Tababeti ve Mevlâna ile ilgili çok sayıda eserleri olan, arşivleri günümüze ışık tutan, Tıp Tarihi Profesörleri Ahmed Süheyl Ünver ve Feridun Nafiz Uzluk Hocaları rahmet ve minnetle yâd ediyorum.

1. BÖLÜM

1.1. SAĞLIĞIN TARİFİ

Dünya Sağlık Örgütü, "Sağlık sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halidir." diye tarif etmiştir.[6]

Hazret-i Mevlâna da, "Hâsılı ey gözü açık kişi, bu iki göz, sana yüzlerce anadır, yüzlerce baba!"(C.4, b. 336) beyti ile göz sağlığından yola çıkarak sağlığın tarifi mümkün olmayan nimet olduğunu vurgulamıştır. Sağlığın tarifi olabilecek beyitler şunlardır:

Sağlık, zıtların sulhüdür; aralarında savaşın başlamasını da ölüm bil! (C.1, b. 1293)

Zıtlarla uzlaşan mizacın yükselmesi, alçalması da şudur: Gâh insan sıhhatli olur, gâh hastalanır, inler. (C.6, b.1851)

Göz sağlam oldu mu aslı görür. Fakat insan şaşı olursa aslı değil de fer'i görür" dedi. (C.5, b. 1709)

Hastalık ve perhiz zamanı geçti, buhran kalmadı. Küfür, iman oldu, küfran kalmadı. (C.5, b. 3611)

Zıtlarla uzlaşan mizacın yükselmesi, alçalması da şudur: Gâh insan sıhhatli olur, gâh hastalanır, inler. (C.6, b.1851)

Bu nefesin alınıp verilmesi, girip çıkması da hevesli candan başka kimdendir? (C.1, b. 3334)

1.2. ORTA ÇAĞ TIBBI

Feridun Nafiz Uzluk Genel Tıp Tarihi isimli kitabının Orta Çağ Tıbbı'ndan şu şekilde bahsetmektedir: "Bu devir umumiyetle çöküntü, durgunluk devri olarak kabul edilir. Tarihin bu safhasında tababet pek aşağı bir seviyeye düşmüştü. Hastalık hakkında hâkim fikir pek eskimiş, teşhis idrarın gözle ve kokuyla teftişine; tedavi ise kan almaktan, mahiyeti iyice anlaşılmamış otların kullanılmasından ibaretti. Anatomi hayvanlarla öğretiliyordu. Cerrahi ise herkesin kolayca karıştığı bir işti.

[6] Fişek, Nusret, Halk Sağlığına Giriş, H.Ü. Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırıcı Yetiştirme Merkezi Yayını No. 2, Çağ Matbaası, Ankara, 1985.

Böyle olmakla beraber orta çağ tebabetinin içinde bulunduğu karanlığın aydınlanması için uğraşlar da vardı. Tıp mektepleri açılıyor ve öğretim usülleri düzeltiliyordu. Cerrahlıkta bazı yeni usüller icad edilmiş irinleşmenin ve müzmin yaraların kapanmasında lüzumlu bir safha olmadığı ortaya atılmıştı.

Vebanın önlenmesi için ne kadar ibtidai olursa olsun koruyucu tedbirler konulmuştu. Elde mevcut malumat kıt olmakla beraber Orta Çağ hekimlerinin ve cerrahlarının hayatları ve eserleri tıp tarihinde önemli bir sayfa tutarlar. Bu tarihlerde kilise, tababet üzerindeki tahakkümünü kaybediyordu."[7]

1.3. ANADOLU SELÇUKLU DEVRİ'NDE TIP

Anadolu Selçuklularının XII. asırda yapmaya başladıkları hastaneler, Avrupa'dakilere kıyasla daha müstakil ve eskidir. Anadolu Selçuklu tıbbı civar tababetlerden hiç de geri olmayıp hatta ileri seviyede idi. Bunu zamanın tıbbi eserleri ve hastanelerin yapısından anlıyoruz. Bu hastaneler umumiyetle "darüşşifâ" veya "maristan" adıyla anılmıştır. Hepsi birer tıp fakültesidirler ve hekim yetiştirilmesine gayret edilmiştir.[8]

Selçuklu toplumu, sağlıklı yaşamın her şeyden önce, temizliğe önem vermekle mümkün olacağı inancına sahipti. Bu sebeptendir ki, vücut ve çevre temizliğine gerekli önem gösterilmekte idi. Şehirlerdeki hamamların çokluğu, kaplıca ve ılıcaların varlığı ve bunların buhurlanıp temizlenmesi bunun önemli göstergesidir.[9] Bu konuda Mevlâna, "Temiz şeyler temizlere aittir; pisler de pis şeylere kendine gel!" der. (C.2, b.272)

Anadolu'da XII. asırda Kayseri, Sivas ve Konya gibi Selçuklu şehirlerinde darüşşifa, darüssıhha, bimaristan adı verilen hastanelerin ve tıp tahsili yapılan medreselerin inşa edilmesi Selçukluların tıbba verdikleri önemi gösterir.[10]

---

[7] Feridun Nafiz Uzluk, Genel Tıp Tarihi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara, 1958, s. 90-105

[8] Süheyl Ünver, Selçuk Tababeti, XI-XIV üncü asırlar, Ankara, 1940, s.47-48

[9] Aydın Taneri, Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Konya, 1978, s. 79.

[10] Necati Avcı, "Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Devrin Tıp ve Halk Hekimliği", *İSTEM*, Yıl:5, Sayı:10, 2007, s.155-168; Feridun Nafiz Uzluk, "Konya Darüşşifası", *Toplu Makaleler*, Tıp Tarihi,1. Cilt-1. Kitap, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.10.

Anadolu'daki Selçuklu Dârüş-Şifâlarında hastahane ve tıp medresesi için iki ayrı bölüm bulunmaktadur.[11]

1210 yılından sonraki dönem Selçukluların Anadolu Devlet teşkilatında en parlak ve kültürce yüksek devridir. Geniş sınırlar içinde sağlık ve eğitimde yoğun bir mevcudiyete sahipti. Bu hususta Başşehir Konya öteki şehirler arasında güzel ve büyük yapılarıyla o zamanki Anadolu'nun göz alıcı bir beldesiydi.[12]

Konya'da "Dârüş-Şifâ-i Alâî" ve "Mâristân-ı Atîk" adlı şifâhânelerin varlığı bilinmektedir. [13]

Sultan Alaeddin Keykubad'ın gerdanında çıkan çıbanın Cerrah Fasil tarafından abse olgunlaşınca neşter ile açılıp tedavi edilmesi o devirde cerrahi tedavinin ileri düzeyde olduğunu gösterir.[14] Cerrah Fasil Anadolu Hristiyan Türkleri'ndendir. Selçuk Hükümdarı Alaaddin'in Malatya'da bulunduğu bir vakitte Malatya'daki hekimler çıbana neşter vurulursa tehlikeli olacağını söylemişler. Sultan, Cerrah Fasil'i çağırmalarını emretmiş ve Fasil çıbanın olgunlaştığını görünce neşterini yaraya saplayıp cerahati boşaltmış ve Sultan Alaaddin rahata kavuşmuş.[15] Mesnevi'de bu konudaki beyitlerde bu cerrahi operasyonlardan ve yaralı kimsenin acı duymaması için de afyon uyuşturucu verdiklerini anlatır:

Deriyi yarmış, temreni çıkarmış ondan sonra orada yepyeni bir deri bitmiştir.
(C.1, b. 309)

Yaralıya, vücudundan temreni çıkarabilmek için afyon verir, uyuturlar.
(C.2, b. 1503)

[11] Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Alâeddin Dârüş-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul, 1989, s. 355.
[12] Şehabeddin Uzluk, "Mevlâna'nın Tabibleri", *1. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, Tebliğler, 3-5 Mayıs, 1987, s.211.
[13] Yusuf Küçükdağ, a.g.e., s. 347.
[14] Feridun Nafiz Uzluk, "Selçuk Hekimleri", *Toplu Makaleler*, 1. cilt-1. kitap Tıp Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 8
[15] A. Süheyl Ünver, "Anadolu Selçuki Devleti Tarihi", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt 5 Sayı 19-20, 1942, s.73.

Yarayı neşterle deşmedikçe iyileşir, onulur mu hiç?

Ahlat'ın[16], ilaçla yıkanmadıkça hastalığın nasıl geçer, nasıl şifa bulursun?

(C.4, b. 2346-2347)

Neşter yaradan başka yere vurulmaz.(C.1, b. 3328)

Mevlâna Hazretleri zamanında Tabip Ekmeleddin, Tabip Gazanfer isimli iki zat için Câlînûs-ı vakit deniliyordu.[17] Sultan Veled, Divanı'nda, Tabib Ekmeleddin'den tıp, hikmet ve marifette devrinin Eflatun'u olarak bahseder.[18] Ahmed Eflâkî de eserinde, Ekmeleddin Tabib'in Mevlâna'ya mürid oluşunu anlattığı bölümde, "Zamanın Hipokrat'ı Rum hekimlerinin ulularından olup benzeri bulunmayan" olarak nakleder.[19]

Câlînûs, İslâm tıbbını etkileyen ünlü Grek tabip ve filozofudur. Çağdaş Batı dillerinde Câlînûs adı Galen veya Galien şekillerinde yazılmaktadır. Roma veya Bergama'da 200 yılı dolaylarında vefat ettiği sanılmaktadır. Fizyoloji alanındaki en önemli buluşu, İskenderiye tıp okulunun 400 yıldan beri kabul ettiğinin aksine, damarlarda hava değil kanın dolaştığını ortaya koyması ve küçük kan dolaşımını kısmen kavramış olmasıdır.[20]Eflatun ise İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofudur.[21] Uzluk bir makalesinin dipnotunda "Câlînûs da anası gibi hırçın tabiatlı olup, mesela maymun ve domuzlar üstünde yaptığı anatomiyi insanda yapılmış gibi göstermek suretiyle tam 1400 sene tıp fenninin ileri gitmesine engel olmuş, Hipokrate'in laik esaslara göre kurduğu tıbba, adeta İseviliğin 3 kutsal akidesini sokmuştu. Bu hal, bize Yunan tefekkürünü de haber vermektedir, ibretle arz ederim" demektedir."[22]Mesnevî'de bu konuda şu beyitler vardır:

Ey bizim kibir ve azametimizin ilâcı, ey bizim Eflâtun'umuz! Ey bizim Calinus'umuz! (C.1, b.24)

---

[16] Eski tıpta, insan vücûdunu ve mizâcını meydana getirdiği ve insan sağlığının bunların dengesine bağlı bulunduğu kabul edilen unsurlar. Bunlar kan, balgam, sevdâ, safra'dır. (Kubbealtı Lugati Ahlât maddesi)

[17] Feridun Nafiz Uzluk, a.g.e, s.2-3

[18] A. Seheyl Ünver, "Sultan Veled Divanı ve Selçuk Tababeti", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt 5 Sayı 19-20, 1942, s.71.

[19] Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, Çeviren Tahsin Yazıcı, İstanbul, 2001, C.1, s. 296, 3/40.

[20] İlhan Kutluer, "Câlînûs", *DİA*, İstanbul, 1993, C. 7, s.32-34.

[21] Fahrettin Olguner, "Eflatun", *DİA*, İstanbul, 1994, C. 10, s.469-476.

[22] Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlâna'da Tıp Konusu", *Toplu Makaleler*, III. cilt, Gazete Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 465

Büyük Calinus da böyle demiştir: Hastaya, neye alışkınsa onu ver! (C.4, b. 276)

Calinus bu dünya yaşayışına âşıktı, çünkü hüneri, ancak burada geçerdi, o pazarda bir işe yaramazdı. O yüzden kendisini o âlemde halkla bir görürdü

Bu şuna benzer: Akıl ve hikmette üstün olan Calinus da bu dünyanın havasına kapılmış, dünya muradına gönül vermiş olduğundan,

"Yarı canlı bir halde dünyayı bir katır kıçından görmeye bile razıyım, tek ölmeyeyim" dedi. (C.3, b. 3960-3961)

Feridun Nafiz Uzluk'un gazete yazıları ve mektuplarından Selçuklu devrinde Aksaray'da Darüşşifa, Kayseri'de Gıyâsiyye ve Şifâiyye, Sivas'ta Darüssıhha, Kastamonu'da Maristan, Çankırı'da Darülafiyye, Konya'da Darüşşifa isimlerinde çeşitli hastanelerin olduğu anlaşılıyor.[23] Sivas'taki Darüssıhha akciğer vereminden ölen I. İzzettin Keykavus'un eseridir. Kayseri'deki Gıyâsiye ve Şifâiye, Selçuklu hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Prenses Gevher Nesibe tarafından yaptırılmıştır.[24] Selçuklu hastanelerinin ilkinin Kars'ta kurulduğu sanılmaktadır.[25]

İstanbul Tıp Fakültesi'nin birbirine dolanmış iki yılandan oluşan amblemi, Süheyl Ünver tarafından, Sultan I. Alâaddin Keykubad'ın Atabeyi Lala Cemaleddin Ferruh'un 1235 yılında Çankırı'da yaptırdığı Dârülâfiye'nin girişindeki duvarda bulunan motiften esinlenerek çizilmiştir. Burada bir arşın uzunluğunda bir taş üzerinde kabartma iki yılan resmi vardır. Yılanlar birbirine girift çizilmiştir. Yılan hastaneye ait şarkta kullanılan en eski alametlerden biridir. Kastamonu darüşşifasında da böyle bir yılan resmi vardır. Selçuklu hastanelerine maristan, bimaristan denildiği gibi yılanın da bir amblem olarak kullanıldığı görülmektedir. Eski tıbbın sembolü olan bu yılan XIII. yüzyılda Selçuklular tarafından tıbbî bir işaret olarak kullanılmıştır.[26]

[23]Feridun Nafiz Uzluk, "Aksaray'da Darüşşifa", *Toplu Makaleler*, III. cilt, Gazete Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.56
[24] Süheyl Ünver, Selçuk Tababeti, XI-XIV üncü asırlar, Ankara, 1940, s.52-56.
[25] Erdal Sargutan, "Selçuklularda Tıb ve Tıb Kuruluşları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XI, Ankara, 1976, s. 316.
[26] Süheyl Ünver, a.g.e., s.70.

1.4. MEVLÂNA'NIN HAYATI

Mevlâna, bugünkü Afganistan'da bulunan, eski büyük Türk kültür merkezi, Belh'de, 6 Rebîu'l-evvel, 604 – 30 Eylül, 1207 tarihinde doğmuştur.[27] Adı Muhammed, lakabı Celâleddin'dir. Bundan başka Hüdâvendigâr lakabıyla da anılır.[28] Efendimiz anlamındaki Mevlâna lakabı Mevlâna Celâleddin Muhammed ile birlikte özel bir isme dönüşmüştür. Diyar-ı Rum denilen Anadolu'da ömrünün büyük bir kısmını geçirmesinden ötürü Anadolulu demek olan Rûmî ismi ile de tanınmıştır.[29]

Asil bir aileye mensup olan Mevlâna'nın annesi, Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun; babası, Sultânü'l-Ulemâ ünvanı ile tanınmış, Muhammed Bahâeddin Veled'dir.[30]

Bahâeddin Veled'in hanımı Mümine Hatun'dan, iki oğlu ve bir kızı dünyaya geldi. Büyük oğlunun adı Alâaddin Muhammed, kızının adı Fatıma Hatun'dur. Sultânu'l-Ulema'nın gönlü Harezmşah'dan incindi ve Belh^den ayrılma kararı verdi. Belh'den ayrılırken Mevlâna 5 yaşında idi. Hacc etmek niyetiyle hareket eden kafile, Nişabur ve Bağdat'a uğrayarak Hicaz'da Hac vazifelerini yerine getirerek Şam üzerinden Malatya, Erzincan ve sonra Lârende'ye (Karaman) geldiler. Mevlâna 17 yaşındayken Karaman'da Gevher Hatun ile evlendi. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alâaddin Çelebi dünyaya geldi. Diğer oğlu Muzafferüddin Emir Âlim ve kızı Melike Hatun'un anneleri ise, Gevher Hatun'un vefatından sonra evlendiği Kira Hatun'dur. 7 yıl kadar kaldıkları Karaman'da annesi Mümine Hatun ve ağabeyi Alâaddin Muhammed vefat ettiler.

Sultânu'l-Ulema ailesiyle birlikte Karaman'dan başkent Konya'ya geldi. Bahâeddin Veled, Mevlâna'nın ilk mürşididir. 1231 tarihinde Konya'ya gelişlerinden 2 yıl sonra vefat etti. Geriye Muhammed Celâleddin gibi bir hayırlı oğul ile Maârif gibi bir eser bıraktı. Sultânu'l-Ulemâ'nın vefatında 24 yaşında olan Mevlâna, babasının vasiyeti ve dostların isteği ile babasının makamına geçti oturdu.

---

[27] Ahmed Eflaki, a.g.e, 3/1, s. 242.
[28] Bediuzzaman Füruzanfer, Mevlâna Celâleddin, F. Nafiz Uzluk çevirisi, MEB Basımevi, İstanbul, 1963, s. 1.
[29] Adnan Karaismailoğlu, Mevlâna Celaleddîn Rûmî, Mesnevî Tercümesi, 1. Cilt, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2008, s.18.
[30] A.Selahaddin Hidayetoğlu, a.g.e, s. 14.

Mevlâna, bir yıl sonra babasının halifesi Seyyid-i Sırdan lakaplı Şeyh Burhâneddin-i Muhakkik-i Tirmîzî'nin Konya'ya gelişi ile onun manevi terbiyesi altına girdi ve bu bağlılık 9 yıl sürdü. Seyyid Burhâneddin'in izni ile tahsil için Halep ve Şam'a gitti. Dönüşte üç çile çıkardı. Seyyid Burhâneddin, daha sonra, Mevlâna'dan izin alıp Kayseri'ye gitmiş ve orada vefat etmiştir.

Mevlâna'nın hayatında hususi bir yeri olan Tebrizli Şems 29 Kasım 1244 yılında Konya'ya geldi. Mevlâna ile Şems, bu iki kabiliyet, bu iki nur, bu iki ruh, nihayet buluştular, görüştüler. Bu tarihte Şems altmış, Mevlâna otuzsekiz yaşında idi. Mevlâna'nın öğrenci ve müritleri kendileriyle önceki gibi ilgilenilmediğini düşünüp Şems'ten yakınmaya başladılar. Bu hoşnutsuzluklar ve yakınmalar sebebiyle Şems 14 Mart 1246 günü Konya'dan ayrıldı. Bu ayrılıktan derin bir ıztıraba düşen Mevlâna yazdığı mektup ile birlikte oğlu Sultan Veled'i Şems'i bulup getirmesi için Şam'a gönderdi. Şems davete icabet ederek 1247'de Sultan Veled ile birlikte Konya'ya döndü. Ancak bu beraberlik uzun sürmedi ve Şems 1247-1248 yılında ansızın tamamen kayboldu. Mevlâna, Tebrizli Şems'in ardından onu bulabilmek için iki defa Şam'a gitti. Bu arayış ve üzüntülerden sonra kendisine dost ve halife olarak Konyalı kuyumcu Şeyh Selahaddin'i seçti. On yıl bir arada bulundular. Oğlu Sultan Veled'i Şeyh'in kızı Fatıma Hatun ile evlendirdi. Şeyh Selâhaddin 29 Aralık 1258'de vefat etti. Mevlâna sonra son on beş yılını Mesnevî'nin de yazılmasına sebep olan Çelebi Hüsameddin ile sohbette bulunarak geçirdi. Kendisine dost ve halife olarak seçti. Mevlâna Muhammed Celâleddîn-i Rûmî altmışaltı yaşında, 5 Cemâziye'l-âhir, 672 - 17 Aralık, 1273 günü ebedi âleme göçtü. [31]

Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî manevî yolculuğunu "hamdım, piştim, yandım" sözleriyle ifade etmiştir. Mevlâna'nın pişmesi babası Sultânü'l-Ulema Bahâeddin Veled ile Seyyid Burhâneddin Hazretleri'nin feyizli nefesleriyle, yanması da ilâhî dostu Şems Hazretleri'nin nûrânî aynasında gördüğü güzelliğinin aşk ateşiyle olmuştur.[32]

[31] Adnan Karaismailoğlu, a.g.e, s.21.
[32] A.Selahaddin Hidayetoğlu, a.g.e., s. 28

Mevlâna'nın felsefesini özetleyen, eserlerinin özü olabilecek olan ve onu anlamanın belki de en kısa yolu diyebileceğimiz şu vasiyeti ise herkesin önem ve özenle üzerinde düşüneceği fikirleri barındırır: "Size, gizlide ve açıkta Allah'tan korkmayı, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı, isyan ve günahları terk etmeyi, oruç tutmayı, namaza devam etmeyi, daima şehveti terk etmeyi, halkın eziyet ve cefasına tahammüllü olmayı, aptal ve cahillerle oturmamayı, güzel davranışlı ve olgun kişilerle birlikte bulunmayı vasiyet ediyorum. İnsanların en hayırlısı, insanlara yararı olandır. Sözün en hayırlısı, az ve anlaşılır olanıdır."[33]

1.4.1. MEVLÂNA'NIN ESERLERİ

Mevlâna'nın, hepsi de yayınlanmış ve Türkçe'ye çevrilmiş beş tane Farsça eseri vardır.

Mesnevî: 26 bin beyte yaklaşan, fert ve toplumla ilgili her türlü konuyu içeren ve edebî bir tasavvuf şaheseridir. Mesnevî, esasen klasik edebiyatta bir nazım şeklinin adıdır. Mevlâna kitabını bu adla isimlendirip başka bir isim vermediğinden, "Mesnevî" kelimesi, ona yazıldığı zamandan beri özel isim olmuştur.

Divan-ı Kebir: Büyük Divan demektir. 40 bin beyti aşan âşık bir ruhun en samimi ve en coşkun örneklerini taşır. Bu devasa eser, asırlarca şairlerin ve gönül adamlarının ilham kaynağı olmuştur. Gazel, terkîb-i bend ve rubaileri ihtiva eden bu eser, şiirlerin söylendiği vezinlere göre tanzim edilmiş 21 divanla rubailer divanından meydana gelmiştir.

Fîhi Mâ Fîh: Farsça mensur olarak yazılmış olan eser, "içindeki içindedir, ondakiondadır" manalarına gelir. Mevlâna'nın yaptığı sohbetlerin, yakınları tarafından derlenmiş şeklidir.

Mektûbât: Mevlâna'nın yakınlarına, dostlarına, bazı âlimlere, bilhassa devlet büyüklerine ve önemli şahıslara yazdığı mektupların bir araya getirilmesinden oluşmuş bir eserdir.

[33] A.Selahaddin Hidayetoğlu, a.g.e, s. 14.

Mecâlis-i Seb'a: Mevlâna'nın yedi vaazını ihtivâ eden Farsça mensur bir eserdir. Bu vaazlar not edilmiş fakat olduğu gibi bırakılmamış, esasa dokunmamak kaydıyla gözden geçirilerek bazı ilaveler yapılmıştır.[34]

1.4.2. MEVLÂNA'NIN TABİBLERİ VE HASTALIĞI

Mevlâna'nın tabipleri, Ekmeleddin Müeyyed (Beyhekim) ve Tabib Gazanfer'dir. Konya'da Mevlâna ile tanışmış bu iki tabip sarayda vazife almışlardır.

Sultan Veled'in kasidesinde tıp, hikmet ve marifette devrin Eflatunu diye methettiği Tabib Ekmeleddin, Nahçıvanlıdır. İsmi Müeyyeddir. Şimdiye kadar ilmi bir eseri ele geçmemiştir. Beyhekim namıyla bilinen Tabib Ekmeleddin'in Sipehsâlâr ve Eflâkî Dede menâkıbında birçok yerde ismi geçmektedir.

Tabib Gazanfer, Tebrizli bir Türk'tür. Ayrı ayrı yıllarda Konya'ya gelen bu iki tabip burada tanışmışlar ve birlikte bulunmuşlardır. Tabib Gazanfer'e ait başka malumat yoktur. Konya Uluırmak semtinde adıyla anılan bir yöresi vardır.

Mevlâna ile bu iki tabip samimi dost idi. Mevlâna'nın Tabib Ekmeleddin'e yazdığı üç mektup vardır. Mevlâna'nın Tabib Ekmeleddim Müeyyetle buluşmaları çok defa hasta başında veya ilaç hazırladığı zamanlardı. Bu ziyaretlerde oğlu Sultan Veled de bulunuyordu. Tabib Ekmeleddin Mevlâna'nın samimi dostudur.[35],[36] Bu dostluğun tezahürü olacak ki Mevlâna'nın cenaze namazı sırasında müezzin Sadreddin Konevî'yi şeyhlerin meliki buyurunuz diye namazı kıldırmak üzere davet edince Tabib Ekmeleddin müdahale ederek "Muarrif, edebe uyunuz. Hakiki şeyhlerin sultanı Hazret-i Mevlâna idi, âhirete göçtü" demiştir.[37]

---

[34] Yakup Şafak, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Bütün Eserleri (Seçmeler), Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2013.
[35] A. Süheyl Ünver, "Sultan Veled Divanı ve Selçuk Tababeti", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt 5 Sayı 19-20, 1942, s.71.
[36] Şehabeddin Uzluk, "Mevlâna'nın Tabibleri", *1. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, Tebliğler, 3-5 Mayıs, 1987, s.211.
[37] Sipehsâlâr Mecdeddin Feridun, Mevlâna ve Etrafındakiler Risâle-i Sipehsâlâr, Yayına Haz. : Mustafa Çıpan, İstanbul, 2019, s. 220.

Sipehsâlâr menâkıbında Tabib Ekmeleddin'den, "Tıp ilmindeki maharetiyle asrının bir tanesi, Anadolu tabiplerinin baştâcı ve üstadı" diye bahseder.[38] Yine Sipehsâlâr Hazret-i Pîr'in ahirete göçmeden önceki hastalığını anlattığı bahiste Mevlâna Ekmeleddîn ve Gazanferî'nin zamanlarının Calinus'u olduklarını söyler.[39]

Risâle-i Sipehsâlâr'da Hudâvendigâr Hazretleri'nin hastalanması ve hekimlerin muayeneleri şu şekilde anlatılmaktadır: "O'nun şerefli mizacında kırıklık belirdi. Büyükler sabah akşam, hastalığını sormaya geliyorlardı. Mevlâna Ekmeleddin ve Gazanferî -ki her ikisi de devrin Calinus'u idiler- tedavi ile meşgul oldular. Her seferinde, birlikte Hüdavendigâr'ın mübarek nabızlarını tutup, tekrar cemaathaneye geliyor, bir teşhis koymak için tıp kitaplarına başvuruyorlardı. Tekrar nabzı yoklamak için hazrete geliyor, nabzını tutuyor, bu sefer nabzı başka bir şekilde görüyorlardı. Sonunda bu hastalığı teşhisten aciz kaldılar ve Hüdâvendigâr Hazretleri'nden kendi hâlini bildirmesini rica ettiler. Mümkün olmayınca ve bu istekleri kabul edilmeyince, ipin ucunun başka bir yerde olduğunu, hazretin öteki dünyaya gitme kararı bulunduğunu anlayınca, üzülüp yakınarak irade dizginini elden bırakıp, kanlı özlem gözyaşlarını yanaklarından akıtarak şaşırıp kalıyorlardı."[40] Mevlâna Hüdâvendigâr Hazretleri bu hastalığı sonrasında ebedî âleme göçtü.

1.4.3. TIBBÎ KONULARDA MEVLÂNA İLE İLGİLİ MENKIBELER

Bir seferinde, arkadaşlardan onsekizi için bir müshile ihtiyaç hasıl oldu. Zamanında tıp sahasında eşi benzeri bulunmayan ve bütün tabiblerin hocası sayılan Mevlâna Ekmeleddin Tabib orada idi. Onsekiz pişmiş ilâç hazırladı. Hüdavendigâr hazretleri sabahleyin arkadaşların yanına geldi. Arkadaşların o ilâcı içmekten tiksindiklerini gördü. Hemen bütün ilâçları bir kaba boşaltıp, bir hamlede hepsini iç ti. Bir müddet sonra şarkıcılara (havvâllere): "Birşey okusunlar" dedi. O esnada semâa kalktı ve gün batıncaya kadar dönüp durdu. Semâ'dan sonra, hamama gitti ve uzun bir süre orada oturdu. Ondan sonra, buyurdu, buz getirip kırdılar, kendisi de bunları yedi. Mevlâna Ekmeleddin haberi alınca hemen hamama geldi ve feryada

[38] Sipehsâlâr, a.g.e., s. 175.
[39] Sipehsâlâr, a.g.e., s. 218.
[40] Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlâna ve Etrafındakiler Risâle, Çev. : Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977, s. 113.

başlayıp: “Ey Hüdavendigâr! nefsine nasıl böyle bir kasıtta bulundun” dedi. Hulâsa bu kadar hareket ve hamama rağmen şerefli zatına bir zarar gelmedi. Şerefli mizacı yine eskiden olduğu gibiydi. Bütün tabipler hep birden inkâr zünnarlarını bellerinden çözdüler ve hazretin müridi oldular.

Yine Ekmelüddin Tabîb’den nakledilmiştir, o anlatmış ki, bir seferinde talihli sultan Rukneddin: “Panzehir (tiryak-i farûkî) hazırlamak gerekir” buyurdu. Onun bu buyruğu üzerine, bu ilâcın bütün unsurları ve gerekli şeyleri türlü yerlerden sağlandı. İlâcın hazırlandığı gün, evin bütün kapıları, giriş ve çıkış yerleri kapalı olduğu halde, bir köşede macun yapmakla meşgul olmuştum. İlâcın hazırlanması bitince, evin bir köşesinden Hüdavendigâr hazretleri göründü. Huzuruna gittim, elini öptükten sonra, belki tadar, şereflendirir ümidi ile panzehiri küçük bir çömlek kap ile önüne koydum. Hiç iltifat etmedi ve: “Ey Ekmelüddin efendi! İçimizi öyle bir ejderha sokmuştur ki, okyanus panzehir olsa, ona ilâç olmaz” deyip hemen kayboldu.

Yine bir seferinde, Hüdavendigârımız hazretleri (Tanrı onun sırrını kutlasın) Konya kaplıcasına (Ilgın’a) hareket etti. Arkadaşları daha önce gidip, ılıcayı buhurladıktan sonra, onu karşılamaya geldiler. Ilıcanın boş kaldığı bu esnada, cüzzamlılar oraya geldiler ve burasını boş bulup suya girdiler. Hüdavendigâr ulaşınca, arkadaşlar, cüzzamlıları incitip sudan uzaklaştırdılar. Hüdavendigâr arkadaşlara bağırdı ve hemen elbisesini çıkarıp cüzzamlıların yanına gitti; onların bedenlerinden akan suyu alarak mübarek başına döküyor ve o topluluğun gönlünü alıyordu. Orada bulunanların hepsi, Hüdavendigârın nefsinin olgunluğuna ve huyunun güzelliğine şaşa kaldılar, o da şu beyiti okudu:

“Halk üzerine Tanrı tarafından bir rahmet belirtisi olarak gelmişim. Senin şanında olmayan hangi güzellik belirtisi vardır.”[41]

Arkadaşların ileri gelenlerinden Mevlâna Fahreddin-i Sivâsi'yi sıtma tuttu. Bir müddet yatalak oldu. Doktorlar onu tedaviden âciz kaldılar. Hüdavendigâr hazretleri, onun hastalığını sormaya gitti. Buyurdu, sarımsak soyup getirdiler, onu dövmeye verdi. Dövülen sarımsağı kaşıkla hastaya yedirmeye başladı. Doktorlar bunu duyunca, hastanın sağlığından ümidi kestiler. Tanrı’nın lutfu ile Fahreddin-i Sivâsi o

[41] Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, a.g.e., s.85-86

gece terledi ve iyileşmeye yüz tuttu. Doktorlar bu hâli görünce: "Bu tıbbın kuralı ve hikmet ilminin kanununa sığmaz. Belki bu ilâhi hikmettir" dediler. Nitekim buyuruyor:

"Hekimiz, doktoruz, Bağdat'tan geldik. Hayli hastaları üzüntü ve kederden kurtardık.

İlâhi hekimleriz, kimseden ücret istemeyiz; zira biz hastanın vücuduna, düşünce gibi koştuk."

Celâleddin Feridun, Hüdavendigâr hazretlerine uykusunun çokluğundan şikâyet etti. Hüdavendigâr emretti, haşhaşın sütünü çıkarıp içti. Onu içtikten sonra, Celâleddin Feridun'un geceleyin fazla uyanık kalmaktan, dimağı bozulacak dereceye geldi. Tekrar Hüdavendigâr'a başvurup mizacında bir düzenin meydana gelmesini rica etti. Nihayet Tanrı erlerinin, zahmet ve yorgunluk sebebi olan her şeyi sağlık ve şifâ sebebi hâline, sağlık ve şifa sebebini ise zahmet ve yorgunluk sebebi hâline getirme kuvvetleri olduğu bilinsin. [42] Nasıl ki hazret buyurur:

"Eğer velî zehir içse, o şerbet olur; talip içse, aklına zulmet olur (bulanıklık, karalık gelir)."[43]

[42] Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, a.g.e., s. 102-103.
[43] Sipehsâlâr Mecdeddin Feridun, Mevlâna ve Etrafındakiler Risâle-i Sipehsâlâr, Yay. Haz. : Mustafa Çıpan, s. 201.

2. BÖLÜM

2.1. MEVLÂNA'NIN MESNEVÎ'SİNDE SAĞLIK İLE İLGİLİ KONULAR

Mevlâna, Mesnevî'sinde tıbbı ikiye ayırmaktadır. Birisi ilâhi, manevi tababettir ki, ona intisap edenler, hastalarını gönül yolu ile tedavi ederler. Diğeri ise maddi hekimliktir ki, Hipokrate'tan beri belli usüller dairesinde insanoğlunun ıstıraplarını dindirmeye çalışmaktadır.[44] Mesnevî'de:

"Biz başkayız; insanın hastalığını, nabzına bakarak anlayan hekimler başka!

Biz gönüle vasıtasız bakarız, bizim görüşümüz, anlayışımız yüzünden pek yücedir.

Onlar, insanı gıdalarla, meyvelerle doyuran kuvvetlendiren doktorlardır. Hayvanî can, onların tedavisiyle kuvvet bulur, yaşar.

Bizse iş ve söz doktorlarıyız. Bize ululuk nurunun ışığı ilham vermektedir." (C.3, b. 2701-2704) denilmektedir.

Mevlâna tıp ilminin bir sanat olduğunu söyler. Mesnevi'nin birinci defterinin 3208. beytinde "Hasta ve arık kişi olmazsa tıp sanatının güzelliği nasıl görünür?" der.

Mevlâna'ya göre tıp bilgilerinin kaynağı vahiydir ve her sanat dalında olduğu gibi bir ustadan öğrenilir.

"Bu nücum ve tıp bilgileri, Peygamberlerin vahiyleridir, yoksa akıl ve duygunun o tarafa nereden yolu olacak?

Cüz'i akıl, bir şeyden hüküm çıkaracak akıl değildir. O, ancak fen sahibinden fenni kabul eder, öğrenmeye muhtaçtır.

Bu akıl, öğrenmeye ve anlamaya kabiliyetlidir. Ama vahiy sahibi ona öğretir.

Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelir, fakat sonra akıl, onların üstüne bazı şeyler katar!

Dikkat et de bak! Bizim bu aklımız, hiçbir sanatı, usta olmadıkça öğrenebiliyor mu?

Hile kılı kırk yarar ama usta olmadıkça hiçbir sanatı elde edemez!

[44] Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlâna'da Tıp Konusu", *Toplu Makaleler*, III. cilt, Gazete Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.464.

Sanat bilgisi, bu akılla olsaydı ustasız bir sanat meydana gelirdi!" (C.4, b. 1294-1300) der.

"Oğlan dedi ki: Hastayım zayıfım. Yatarken ihtiyata riayet ettim.

Herif, hastaysan, hastalıktan hararetlendiysen neden hastaneye gitmedin?

Yahut bir esirgeyici hekimin evine varmadın? Gitseydin hastalıktan kurtulurdun." (C.6, b. 3851-3853) sözleriyle hastalandığımız zaman aile hekimine ve hastaneye gidip iyileşmek için çaba harcamak gerektiğini beyan eder. Fakat nihayetinde devayı yaratanın Allah olduğunu unutmamamızı da defalarca tekrarlar.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de Şuarâ Sûresi 80. Âyet-i Kerîme'de "Hastalandığım zaman bana şifa verendir"[45] buyurur. Mesnevî'nin 2. Defterinin 1619. beytinde de "Allah hükmedicidir, dilediğini yapar. Derdin ta kendisinden deva yaratır." der. Yine Mesnevî'de, Peygamber Sallâllahu Aleyhi Ve Sellem'in hastaya nasihat etmesi dua öğretmesi ile ilgili beyitler şu şekildedir:

گفت پیغمبر مر آن بیمار را　　این بگو کای سهل کن دشوار را

آتنا فی دار دنیانا حسن　　آتنا فی دار عقبانا حسن

راه را بر ما چو بستان کن لطیف　　منزل ما خود تو باشی ای شریف

"Peygamber, o hastaya dedi ki: "Sen, şunu söyle; Tanrı, sen bize güçlükleri kolaylaştır.

Dünya yurdunda bize iyilik ver, ahiret yurdunda da.

Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hale getir, ey Yüce Tanrı, konağımız zaten sensin." (C.2, b. 2551-2553)

Mevlâna her beşer gibi hekimin de âciz olduğunu, yaptığı tedâvilerin bir dereceye kadar faydalı olacağını, şifayı verecek veya vermeyecek olanın mutlak kudret sahibi Allah olduğunu söyler.

چون قضا آید طبیب ابله شود　　آن دوا در نفع هم گمره شود

"Kaza ve kader geldi mi doktor aptallaşır. O ilaç da fayda verme hususunda yolunu şaşırır." (C.5, b. 1707)

[45] Kur'an Yolu Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 369.

Bütün dertlerin devâsı, hastalıkların şifâsı vardır. Fakat ölüm vakti gelmişse kaza ve kaderin tecellisi için hastalıklar bir sebeptir. İnsanlar da bu sebepleri araştırır konuşur.

Tanrı dedi ki: Ben, sıtma ve humma, kulunç, yaralanma, gibi öyle sebepler yaratırım ki,

Onlar gözlerini senden çevirirler, o hastalıklara, o sebeplere üç kat sarılırlar, yalnız onları görürler.

Azrail, "Yarabbi, Yüce Tanrım, öyle kullarında vardır ki onlar, sebepleri yırtarlar.

Gözleri sebeplerden geçer, senin ihsanınla perdeleri asar.

Hal göz doktorundan birlik sürmesini çekerler de illetten de kurtulurlar sebepten de.

Ne hummaya bakarlar, ne kulunca, ne basura, bu sebeplere hiç ehemmiyet vermezler.

Çünkü bu illetlerin her birinin devası vardır. Deva kabul etmeyen illet kaza ve kaderdir. (C.5, b. 1697-1703)

Birinci defterin başında bir padişahın bir cariyeye âşık olduğunu, daha sonra kızın hastalandığını, onun nasıl tedavi edildiğini anlatır. Bu beyitlerde zamanın hekimlerinin tüm maharetlerini gösterip çeşitli tedaviler yapmalarına rağmen cariyenin hastalığının artmasından bahseder. İnsanların ve hekimlerin âciz olduğu, kibir ve yürek katılığı ile hareket etmemeleri gerektiği vurgulanır.

Hazret-i Pîr'e göre, insanlar tüm işlerinde dolayısıyla hekimler de teşhis ve tedavilerinde "inşaAllah (Allah dilerse)" sözünü yüreklerinde hissetmeli canları inşâAllah'ın canına eş olmalıdır. Hastanın iç hâlinden haberdar olmadan yapılan tedâvi tamir değil, hastayı harab eder. Hastalığı olan da hekime müracaat etmeli fakat Allah'a gözyaşları ile yalvarıp şifasını dilemelidir.

Sıtma, humma, uyuz, veba, ince hastalık, istiska-verem hastalığı, kulunç, basur, kalp hastalığı, safra hastalığı, delilik, vesvese, toprak yeme hastalığı, susuzluk-susama hastalığı, göz kararması, tavuk karası, nezle, titreme illeti, beyin kuruması, Mesnevî'de ismen geçen hastalık isimleridir.

Mesnevî'de, zamanın ilâçlarından sirkengubin, badem yağı, karahelile, helile, sürme taşı, inci tanesi ve beladürden[46] bahsedilir. "Bütün hastalıklar, açlıkla iyileşir. Bütün ilâçlar, aç olmadıkça sana tesir etmez" der.(C.5, b. 2833)

Sirkengubin, Tahir'ül-Mevlevî'ye göre[47] sirke ile bal ve çörek otundan ibaret bir şurub; Uzluk'a göre de "miel et vinagre" bal ile sirkeden yapılmış bir ilaçtır ki özellikle karaciğer hastalıklarında kullanılır idi. Bazen bunun içerisine adasoğanı "Scilla Maaritima" dahi katılırsa o zaman adına "Ocymel Scillitique" derler.[48] Bedi Şehsuvaroğlu eserinde skencebin = oxymel demiştir.[49] Mesnevî'nin tümü incelendiğinde sirkengübin, sirke ve bal karışımıdır. Bu karışımın oranı, hastalıkların cinsine ve vücudun vereceği cevaba ayarlanır.

"Sirke, sirkeliğini artırdıkça şekerin artması gerek.

Kahır, sirkedir, lütuf da bala benzer. Sirkengübinin temeli, bu ikisidir.

Bal, sirkeden az oldu mu sirkengübin, iyi olmaz." (C.6, b. 17-19)

Sirke, ciğere gitmek için yol arıyorsa ona "şekerle karış da sirkengübin ol" de! (C.1, b. 1525-1527) beyitinden anlaşıldığına göre bal, sirkenin vücutta etki edebilmesi için ilâve edilir. Karaciğer, safra hastalığı, karın ağrısı ve kalp hastalıklarına iyi geldiğini söyler.

"Balla sirkeden meydana gelen sirkengübin gibi ben de nurlu zulmetten meydana geldim ve bu suretle kalp hastalığına yol buldum, faydalı oldum.

Hasta adam hastalıktan kurtulunca sirkeyi bırak bal yiye gör." (C.1, b. 3663-3664)

"Sen dünyada da balsın, dinde de. Bizse sirke. Safraya ancak sirkengübin iyi eder, giderir.

Hâlbuki biz karın ağrısına tutulmuş olduğumuz halde boyuna sirkeyi artırıp duruyoruz. Sen keremi terk etme de balı artır!" (C.2, b. 1869-1870)

Karahelile (Myroblan), Kâbil diyarının eriğidir. İshal yapması için verilir.[50]

---

[46] Hindistan'da yetişen zekâyı güçlendirici bir bitki

[47] Tahir'ül-Mevlevi, Mesnevi Tercüme ve Şerh, 1. cilt 1. kitap, İstanbul, 1971, s. 95

[48] Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlâna'da Tıp Konuları", *Toplu Makaleler*, III. Cilt, Gazete Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.524-525.

[49] Bedi N. Şehsuvaroğlu, Şair ve Hekim Ahmedi, İstanbul Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1954.

[50] Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlâna'da Tıp Konusu", *Toplu Makaleler*, III. Cilt, Gazete Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.466

Mesnevîdeki bir başka tasnif de hastalıkları çaresi olanlar ve olmayanlar diye ayırır. Bu beyitler de şunlardır:

"Allah, insana topallık, yassı burunluluk, körlük gibi çaresiz illetler vermiştir ama

Ağız, yüz çarpıklığı yahut baş ağrısı gibi bazı illetler de vermiştir ki bunlara çare vardır.

Allah bu ilâçları, insanlara iyilik vermek için yarattı. Dertler, devalar saçma değil ya!

Hattâ dertlerin çoğunun devası, çaresi vardır. Adamakıllı aradın, üstüne düştün mü ele geçer!" (C.3, b. 2913-2916)

Doğuştan olan bedensel engelliliğe sebep olan hastalıklardan da şu beyitlerde bahseder ve onların hoş görülmesini, özellikle yardım edilmesini tavsiye eder. Bu konudaki Hadis-i Şerif'i söyler:

Beden noksanı için Kuran' da " Köre teklif yok" diye bir genişlik var. (C. 2, b. 1541)

Ey şifa, hastayı terk etme. Ey şifa hastayı terk etme sağıra kızıp körün sopasını bırakma!

Sen demedin mi ki "Körü, yolda tutup yeden (elinden tutan yardım eden) Tanrı'dan yüzlerce ecir alır, yüzlerce sevaba girer!

Kim bir körü kırk adım yederse (elinden tutarsa) günahları bağışlanır, doğru yolu bulur!"[51] (C.4, b. 1467-1469)

Mesnevî'de, sanki iç hastalıkları muayene kitabı okuyormuş hissi uyandıran beyitler de mevcut. Batın muayenesinde perküsyon yapılarak yani parmaklar ve diğer el hususi şekilde tutulup vurulduğunda içeride gaz, sıvı veya katı varlığı belli olur. Anatomik olarak hangi bölgeden nasıl ses çıkacağı bellidir. Bu sayede organ büyümesi, su toplanması veya kitle varlığı tespit edilir.

"Boş karnına davul gibi vurun da davul gibi nesi var, nesi yoksa bize haber versin.

[51] Hadis "Görmeyen birini kırk adım götürenin bütün geçmiş günahları bağışlanır."

Davul kuru olursa sesi başka türlü çıkar, yaş olursa başka türlü. İçinde bir şey olursa başka türlü bir ses verir, boş olursa başka türlü. Sesi ne halde olduğunu bildirir bize…" (C.6, b. 2573-2374)

"Hepsi birden dediler ki: "Canımızı feda edelim. Beraberce düşünüp beraberce tedavi edelim." (C.1, b.46) beyitinde Mevlâna'nın, hastalıkları tedavi hususunda hekimlerin fikir alış verişinde bulunup, görüş birliğine varmasını teklif etmesi; günümüzdeki doktorların konsültasyon yapmalarına benzer.

"Bir yağ parçasına aydınlık bahşetmekte, bir kemiğe işitme kabiliyeti vermektesin ey gani Allah." (C.2, b. 3290) beyitinde gözün ve kulağın embriyolojik gelişimi ve anatomisi anlatılır.

Mesnevî'de, dahiliye, kardiyoloji, genel cerrahi, çocuk sağlığı ve hastalıkları, kadın hastalıkları ve doğum, göz, kulak burun boğaz, nöroloji, psikiyatri, cildiye, ortopedi gibi günümüz tıbbının bölümleri ile ilgili beyitler bulmak mümkündür. Bu hususlar sonraki başlıklarda ayrıntılı ele alınmıştır.

"Ne bir göz hekimi var ki derdine yansın, ne onun aklı var ki bir göz ilâcı arayıp bulsun, gözüne çeksin."(C.5, b. 3526)

"Birisi hastalandı. Hekime gidip dedi ki: Nabzımı ele al da,

İçimdeki derdi anla. Çünkü nabızdaki damar, kalbe ulaşır.

Kalp görünmez, kayıptır. Onun hali, nabızdan anlaşılır, çünkü nabızla ilişiği vardır." (C.6, b. 1293-1295)

"Fazla koku kokla da nezleni gider!" (C.2 b. 3232)

İnlemesinden gördü ki, o gönül hastasıdır. Vücudu afiyettedir ama o, gönüle tutulmuştur.

Âşıklık gönül iniltisinden belli olur, hiçbir hastalık gönül hastalığı gibi değildir. (C.1, b. 108-109) bunlardan bazı örneklerdir.

Yine Mesnevî'de bahsi geçen bir illet de ahmaklıktır. Ahmak lügatte, aklı kıt, anlayışsız, kalın kafalı (kimse), beyinsiz, bön, budala diye tarif edilir. Mevlâna, ahmaklığı tedavisi mümkün olmayan bir illet, Allah'ın kahrı olarak tarif eder ve ahmaklardan uzak durmamız gerektiğini söyler. Ahmaklığın tıbbi karşılığı tam anlaşılamamakla beraber muhtemelen kişilik bozukluklarını akla getirmektedir.

O afsunu, o İsm-i Âzam'ı köre okudum, gözleri açıldı; sağıra okudum, kulakları duydu.

Taş gibi dağa okudum, yarıldı göbeğine kadar hırkasını yırttı!

Ölüye okudum dirildi. Hiçbir şey olmayan, vücudu bulunmayan şeye okudum, meydana geldi, bir şey oldu!

Fakat ahmağın gönlüne yüz binlerce kere okudum, fayda vermedi.

Mermer bir kaya kesildi, ona tesir bile etmedi. Âdeta kuma döndü, ondan bir şey bitmesine imkân yok!"

Adam, "Tanrı adının köre, sağıra ölüye tesir edip de ahmağa tesir ermemesinin hikmeti ne?

Onlar da illet, bu da illet. Neden onlara tesir ediyor da buna tesir etmiyor?" dedi.

İsa dedi ki. "Ahmaklık, Tanrı kahrıdır. Hastalık, körlük, kahır değildir, bir iptilâdır.

İptilâ, acınacak bir illettir, ona kul da acır, Tanrı da… Fakat ahmaklık, öyle bir illettir ki ahmağa da mazarrat verir, onunla konuşana da!

Ahmağa vurulan dağ, Tanrı mührüdür. Ona bir çare bulmanın imkânı yok!"

İsa nasıl kaçtıysa sen de ahmaktan kaç! Ahmakla sohbet, nice kanlar döktü!

Hava, suyu yavaş yavaş çeker, alır ya, ahmak da dininizi böyle çalar, böyle alır işte.

Kıçının altına taş koymuş adamın harareti nasıl gider, o adam nasıl soğuk alırsa ahmak da sizden harareti, aşkı iştiyakı çalar, size soğukluk verir!

İsa'nın kaçışı korkudan değildi. O zaten emindi, fakat size öğretmek için kaçmıştı.

Zemheri rüzgârları, âlemi doldursa bile o parlayıp duran güneşe ne gam?

(C.3, b. 2585-2599)

"Onun beyni kurumuş. Şimdi onun aklı, fikri, çocukların aklından, fikrinden az." (C.5, b. 3519) beyti günümüz nöroloji branşının ilgilendiği Demans ve Alzheimer hastalığını tarif ediyor olsa gerektir.

“Çünkü sen hem lokmasın, hem lokmayı yiyen. Ey can, aklını başına al, hem yiyorsun hem yeniyorsun!” (C.5, b. 717-718) beyiti muhtemelen ölen veya zararlı hücreleri yiyen diğer hücreleri yani tıbbi terimiyle fagositoz olayını anlatmaktadır.

O dönemin inançları ve nazarla ilgili beyitlerden bir tanesi de şudur:

باز خرم گشت مجلس دلفروز خیز دفع چشم بد اسپند سوز

“Meclis yine şen oldu, gönülleri aydınlattı; kalk, kem göz değmesin diye üzerlik otu yak.” (C.6, b. 945)[52]

Mevlâna, beşinci defterin önsözünde “Şeriat tıp bilgisine benzer, tarikat o bilgiye göre perhiz etmektir. İlaçları almak ve kullanmaktır. Hakikatse ebedi sıhhat bulmak ve bu ikisinden de kurtulmaktır” buyurmuştur.

Mevlâna Mesnevî’de Peygamber Efendimizden örnekler vererek hasta ziyareti âdâbını ve faydalarını anlatmıştır. Hastanın hâlini hatırını sormanın faydasının yine kendimize olacağını söyler. “Niçin hastalığımda benim halimi, hatırımı sormağa gelmedin?” kudsî hadisini örnek gösterir ve “Hastanın hatırını soruş, dostluğu, birliği temin etmek içindir. Bu birlik, bu dostluk da yüz türlü sevgi doğurur.” (C.2, b. 2212) buyurur.

Hekim hasta münasebeti ve bir nevi hekime şiddet konusunda da şu beyitler vardır:

“Hasta, doktora düşman olmuş; çocuk, kendisini terbiye edene düşmanlık beslemiş;(zarar kime?)!

Hakikatte hasta da, çocuk da kendi yolunu vurmakta, kendi akıl ve canının yolunu kesmektedir.” (C.2, b. 798-799)

“Doktorların rızasını elde ederseniz kendinizi görür, halinizi bilir, ayıplarınızı anlar, kendi kendinizden utanırsınız.

Bu körlüğü defetmek halkın elinde değildir; bu, doktorlara Tanrı tarafından lûtfedilmiş bir hidayettir.

Bu doktorlara candan kul olun da miskle, amberle dolun!” (C.3, b. 2730-2732)

[52] Mevlâna, Celaleddin Rûmî, Mesnevi, Tercüme: Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 2012.

“Körler, Kurân’ın harflerini ezberlemişlerdir.” (C.2, b. 723) beyti o zaman kabartma tekniği ile yazı var mıydı? Dinleyerek mi ezberlemişlerdi? Sorularını akla getirmektedir.

Mesnevî’ye göre başa gelen dertler ve hastalıklar çoğunlukla kişilerin kendi yaptığı hatalar yüzündendir. Bu sebeple başkalarını suçlamak yerine kendimizle meşgul olmalıyız. Bu konuda şeytanın dilinden şöyle seslenir:

“Ey ahmak, benim şerrimden Tanrı’ya ne ağlayıp sızlanıyorsun? Sen, o aşağılık nefsinin şerrinden ağla, sızlan!

Sen helva yersin, çıban olur; sıtmaya tutulursun, sıhhatin bozulur.

Sonra da İblis’e suçu yokken lânet edersin. Niçin o şeytanlığı kendinde görmezsin?

Bu, ey azgın, İblis’ten değil, sendendir. Tilki gibi kuyruk peşinde koşup durmaktasın.” (C.2, b. 2718-2721)

Mevlâna’ya göre dert ve hastalıklar, sızlanıp dua ve yakarışa sebep olarak Allah’a yaklaştırır. İnsanı doğrultur.

“Kul dertten, elemden Tanrı’ya sızlanır, uğradığı zahmetten yüzlerce şikâyette bulunur.

Tanrı da der ki: Gördün ya, nihayet dert ve zahmet, seni, bana yalvarır bir hale getirdi, seni doğrulttu,

Sen, seni yolundan alıkoyandan, bizim kapımızdan uzaklaştırıp kovandan şikâyette bulun!

Hakikatte her düşman senin ilâcındır. Sana kimyadır, seni faydalandırır, gönlünü alır senin!

Çünkü ondan kaçar, halvet bucaklarına sığınır, Tanrı lutfundan yardım dilersin.

Dostlarınsa hakikatte düşmanlarındır; onlar seni Tanrı tapısından uzaklaştırır, seni meşgul ederler!” (C.4, b. 91-96)

Mevlâna, Mesnevî’de beslenme konusuna geniş yer vermiştir. Hem ten hem canın sıhhati için az yemenin önemini her zaman vurgulamıştır.

Taneyi az ye bu kadar pisboğaz olma. “Yiyin” emrini okudunsa “İsraf etmeyin” emrini de oku.

Bu suretle tane yemekle beraber tuzağa da düşme. Bilgi ve kanaat ancak bunu icap ettirir. (C.5, b. 1407-1408)

"Ey yemeğe rehin düşüp hapiste kalan, sütten kesilmeye tahammül edersen yakında kurtulursun.

Açlıkta birçok yemekler var. Onları ara, onları dile ey onlardan nefret eden." (C.5, b. 295-296)

Kendine gel, açlık, ilâçların padişahıdır. Açlığı canla başla kabul et, onu böyle hor görme.

Bütün hastalıklar, açlıkla iyileşir. Bütün ilâçlar, aç olmadıkça sana tesir etmez. (C.5, b. 2832-2833)

İştah varsa acele etmemek, yenen şeyin iyice sinmesi için ağır ağır yemek daha doğrudur. (C.6, b. 2587)

2.1.1. HİKÂYELER

2.1.1.1. Padişah ve Hasta Cariye

Padişahın bir halayığa âşık olup satın alması, halayığın hastalanması, onu iyi etmek için tedbiri

Ey dostlar! Bu hikâyeyi dinleyiniz. Hakikatte o bizim bu günkü halimizdir.

Bundan evvelki bir zamanda bir padişah vardı. O hem dünya, hem din saltanatına malikti.

Padişah, bir gün hususi adamları ile av için hayvana binmiş, giderken.

Ana caddede bir halayık gördü, o halayığın kölesi oldu.

Can kuşu kafeste çırpınmaya başladı. Mal verdi, o halayığı satın aldı.

Onu alıp arzusuna nail oldu. Fakat kazara o halayık hastalandı.

Birisinin eşeği varmış, fakat palanı yokmuş. Palanı ele geçirmiş, bu sefer eşeği kurt kapmış.

Birisinin ibriği varmış, fakat suyu elde edememiş. Suyu bulunca da ibrik kırılmış!

Padişah sağdan, soldan hekimler topladı. Dedi ki: "İkimizin hayatı da sizin elinizdedir.

Benim hayatım bir şey değil, asıl canımın canı odur. Ben dertliyim, hastayım dermanım o.

Kim benim canıma derman ederse benim hazinemi, incimi ve mercanımı (atiye ve ihsanımı) o aldı (demektir)."

Hepsi birden dediler ki: "Canımızı feda edelim. Beraberce düşünüp beraberce tedavi edelim.

Bizim her birimiz bir âlem Mesih'idir, elimizde her hastalığa bir ilâç vardır."

Kibirlerinden Tanrı isterse (inşaallah) demediler. Tanrı da onlara insanların âcizliğini gösterdi.

"İnşaallah" sözünü terk ettiklerini söylemeden maksadım, insanların yürek katılığını ve mağrurluğunu söylemektir. Yoksa ârızî bir halet olan inşaallah'ı söylemeyi unuttuklarını anlatmak değildir.

Hey gidi nice inşaallah'ı diliyle söylemeyen vardır ki canı "inşaallah" la eş olmuştur.

İlâç ve tedavi nev'inden her ne yapıldıysa hastalık arttı, maksat da hâsıl olmadı.

O halayıkcağız, hastalıktan kıl gibi olunca padişahın kanlı gözyaşı ırmağa döndü.

Kazara sirkengübin safrayı arttırdı. Badem yağı da kuruluk tesirini göstermeye başladı.

Karahelileyle kabız oldu, ferahlığı gitti; su, neft gibi ateşe yardım etti.

Halayığın tedavisinde hekimlerin âciz kalmalarını padişahın anlaması, Tanrı tapusuna yüz tutması ve bir uluyu rüyada görmesi

Padişah, hekimlerin âciz kaldıklarını görünce yalınayak mescide koştu.

Mescide gidip mihrap tarafına yöneldi. Secde yeri gözyaşından sırsıklam oldu.

Yokluk istiğrakından kendisine gelince ağzını açtı, hoş bir tarzda medhü senaya başladı:

کای کمینه بخششت ملک جهان من چه گویم چون تو می‌دانی نهان
ای همیشه حاجت ما را پناه بار دیگر ما غلط کردیم راه
لیک گفتی گر چه می‌دانم سرت زود هم پیدا کنش بر ظاهرت

"En az bahşişi dünya mülkü olan Tanrım! Ben ne söyleyeyim? Zaten sen gizlileri bilirsin.

Ey daima dileğimize penah olan Tanrı! Biz bu sefer de yolu yanıldık.

Ama sen "Ben gerçi senin gizlediğin şeyleri bilirim. Fakat sen, yine onları meydana dök" dedin.

(C.1, b. 35-60)

Padişahın hastayı görmek üzere hekimi götürmesi

Padişah, hastayı ve hastalığını anlatıp sonra onu hastanın yanına götürdü.

Hekim, hastanın yüzünü görüp, nabzını sayıp, idrarını muayene etti. Hastalığının ârazını ve sebeplerini de dinledi.

Dedi ki: "Öbür hekimlerin çeşitli tedavileri, tamir değil; büsbütün harap etmişler.

Onlar, iç ahvalinden haberdar değildirler. Körlüklerinden hepsinin aklı dışarıda."

Hekim, hastalığı gördü, gizli şey ona açıldı. Fakat onu gizledi ve sultana söylemedi.

Hastalığı safra ve sevdadan değildi. Her odunun kokusu, dumanından meydana çıkar.

İnlemesinden gördü ki, o gönül hastasıdır. Vücudu afiyettedir ama o, gönüle tutulmuştur.

Âşıklık gönül iniltisinden belli olur, hiçbir hastalık gönül hastalığı gibi değildir.

(C.1, b. 102-109)

O velînin, halayığın hastalığını anlamak için padişahtan halayıkla halvet olmayı dilemesi

(Hekim) dedi ki: "Ey padişah, evi halvet et, yakını da uzaklaştır.

Köşeden, bucaktan kimse kulak vermesin de ben bu cariyecikten bir şeyler sorayım.”

Oda boşaldı, Hekim ile hastadan başka kimsecikler kalmadı.

Hekim tatlılıkla, yumuşak yumuşak dedi ki: “Memleketin neresi? Çünkü her memleket halkının ilâcı başka başkadır.

O memlekette akrabandan kimler var? Kime yakınsınız; neye bağlısın?

Elini kızın nabzına koyup birer birer felekten çektiği cevir ve meşakkati soruyordu.

Bir adamın ayağına diken batınca ayağını dizi üstüne kor.

İğne ucu ile diken başını arar durur, bulamazsa orasını dudağı ile ıslatır.

(C.1, b. 144-151)

O diken çıkaran hekim, üstaddı. Halayığın her tarafına elini koyup muayene ediyordu.

Halayıktan hikâye yoluyla dostların ahvalini sormaktaydı.

Kız, bütün sırlarını hekime açıkça söylemekte, kendi durağından, efendilerinden, şehrinden ve şehrinin dışından bahsetmekteydi.

Hekim, kızın anlatmasına kulak vermekte, nabzına ve nabzının atmasına dikkat etmekteydi.

Nabzı, kimin adı anılınca atarsa cihanda gönlünün istediği odur(diyordu).

Memleketindeki dostlarını saydı, döktü. Ondan sonra diğer bir memleketi andı.

“Memleketinden çıkınca en evvel hangi memlekette bulundun?”dedi.

Kız bir şehrin adını söyleyip geçti. Fakat yüzünün rengi, nabzının atması başkalaşmadı.

Efendileri ve şehirleri birer birer saydı; o yerleri, yurtları, oralarda geçirdiği zamanları, tuz, ekmek yediği kişileri tekrar tekrar söyledi.

Şehir şehir, ev ev saydı döktü, kızın ne damarı oynadı, ne çehresi sarardı.

Hekim şeker gibi Semerkand şehrini soruncaya kadar kızın nabzı tabiî haldeydi fazla atmıyordu.

Semerkand’ı sorunca nabzı attı, çehresi kızardı, sarardı. Çünkü o, Semerkand’lı bir kuyumcudan ayrılmıştı.

O hekim, hastadan bu sırrı elde edip o dert ve belânın aslına erişince:

"Onun semti hangi mahallede?" diye sordu. Kız, "Köprübaşında, Gatfer mahallesinde" dedi.

Hekim, "Hastalığının ne olduğunu hemen anladım. Seni tedavi hususunda sihirler göstereceğim;

Sevin, ilişik etme, emin ol ki yağmur çimenlere ne yaparsa ben de sana onu yapacağım;

Ben, senin gamını çekmekteyim, sen gam yeme; ben sana yüz babadan daha şefkatliyim;

Aman, sakın ha, bu sırrı kimseye söyleme; padişah senden bunu ne kadar sorup soruştursa yine sakla;

Sırların gönülde gizli kalırsa o muradın çabucak hâsıl olur dedi.

Peygamber demiştir ki: "Her kim sırrını saklar ise çabucak muradına erişir."

Tohum toprak içinde gizlenince, onun gizlenmesi, bahçenin yeşillenmesi ile neticelenir.

Altın ve gümüş gizli olmasalardı madende nasıl musaffa olurlar, nasıl altın ve gümüş haline gelirlerdi?

O hekimin vaitleri ve lûtufları hastayı korkudan emin etti.

(C.1, b. 157-179)

Padişah, o ay yüzlüyü kuyumcuya bahşetti, o iki sohbet müştakını birbirine çift etti.

Altı ay kadar murat alıp murat verdiler. Bu suretle o kız da tamamen iyileşti.

Ondan sonra hekim, kuyumcuya bir şerbet yaptı, kuyumcu içti, kızın karşısında erimeye başladı.

Hastalık yüzünden kuyumcunun güzelliği kalmayınca kızın canı, onun derdinden azat oldu, ondan vazgeçti.

Kuyumcu, çirkinleşip hastalanınca, yüzü sararıp solunca kızın gönlü de yavaş yavaş ondan soğudu.

(C.1, b. 200-204)

Fakat kendilerine güvendiklerinden Tanrı izin verirse demediler. Tanrı'yı anmadılar bile.

Bu Tanrı izin verirse demek, bu kat, kat tedbir ve ihtiyat, Mesnevi'nin başlangıcında anlatıldı.

Yüz tane kitap olsa hepsi de bir baptan ibarettir. Yüz tarafta da bir tek mihraba dönülür.

Bu yolların hepsi de tek bir eve çıkar. Bu binlerce başak, bir tek tohumdan meydana gelmiştir.

Çeşit, çeşit yüz binlerce yemekler vardır. Fakat yemek olmak bakımından hepsi de bir şeydir.

Bir tanesini yedin de tamamıyla doydun mu elli tane yemek olsa hepsinden soğursun.

Fakat açken şaşılığın tutar, bir yemeği yüz bin yemek görürsün.

O halayığın hastalığını, doktorların ahvalini, kusurlarını, anlayışsızlıklarını söylemiştik ya.

Hekimler, yularsız atlara benziyorlardı. Üstlerindekinden haberleri bile yoktu.

Damakları, gemden yaralanmıştı, tırnakları yol yürümeden incinmişti.

Öyle olduğu halde üstümüzdeki hünerini gösteren bir binici demiyorlardı, haberleri yoktu bundan.

Demiyorlardı ki bu perişanlığımız gemden değil. Üstümüzdeki sevgili süvariden.

Gül devşirmek için bahçeye gitti. Gül göründü bize ama meğerse dikenmiş diyen yoktu.

Hiçbiri, aklını başına alıp da bizim boğazımızı kim tekmeliyor demedi gitti.

Hekimler, sebebe kul kesilmişler, Tanrı hilesini görememişlerdi.

(C.6, b. 3665-3679)

2.1.1.2. Sağırın Hasta Ziyareti

Sağırın hasta komşusuna hatır sormaya gidişi

Anlayışlı, hal hatır, yol yordam bilen birisi bir sağıra "komşun hasta" diye haber verdi.

Sağır, kendi kendisine dedi ki: "Bu sağır kulakla ben onun sözünü nereden anlayacağım.

Hele hasta olur, sesi pek çıkmazsa... Fakat mutlaka da gitmek lâzım.

Dudağını oynar görünce ne dediğini kıyas yoluyla kendiliğinden düşünür, bulurum.

Ey benim mihnete düşmüş dostum, nasılsın? Derim. O, elbette iyiyim yahut hoşum, diyecek.

Şükürler olsun diye cevap verir, ne çorbası yedin diye sorarım. O meselâ, mercimek çorbası diye cevap verir.

Afiyet olsun der, hekimlerden kim geliyor, kendini hangisine tedavi ettiriyorsun? derim.

O, filan deyince derim ki: ayağı çok kutludur. Geldi mi işin yoluna girdi demektir.

Biz de onun kademini denedik. Nerede vardıysa dilek hâsıl oldu."

O iyi adam, kıyas yoluyla tasarladığı bu cevapları düzüp koşarak hastaya hal hatır sormaya gitti.

"Nasılsın" dedi. Hasta "öldüm" deyince dedi ki: "Çok şükür!" Hasta, bu sözden hiddetlendi, canı pek sıkıldı.

"Bu ne biçim şükür? O bizim kötülüğümüzü istiyormuş, anlaşıldı" diye düşündü. Sağır bir sözdür, tasarladı ama yanlış düştü.

Sonra "Ne yedin? diye sorunca hasta "Zehir" dedi. Sağır "Afiyet olsun" der demez hastanın kahırlanması fazlalaştı.

Sağır, bundan sonra da "Tedavi için hekimlerden kim geliyor?" diye sordu.

Hasta "Hadi be, defol, Azrail geliyor!" diye cevap verdi. Sağır "Ayağı pek kutludur, sevin, neşelen!"dedi.

Sağır; şükür, böyle bir zamanda hal hatır sorup komşuluk hakkını gözettim diye sevinerek dışarı çıktı.

Sağır, eşekliğinden tamamı ile aksini sandı, ziyanın ta kendisi olan o işi kâr zannetti.

Hasta ise "Bu, bizim canımıza düşmanmış, onun cefa madeni olduğunu bilmiyormuşuz" diyordu.

Hatırına yüz türlü kötü şeyler geliyor, ona türlü, türlü haber göndermeyi kuruyordu.

Kötü bir yemek yiyenin o yemeği kusuncaya kadar gönlü bulanır.

İşte hiddeti yenmek budur; onu kusma ki karşılık tatlı sözler duyasın.

Sabrı olmadığı için hasta kıvranmakta, " nerede bu kötü sözlü köpek ki.

Söylediklerinin hepsine karşılık vereyim. O zaman tamamı ile hastaydım, aslan gibi olan aklım uyumuştu, hatırıma bir şey gelmedi.

Hal hatır sorma, gönül almak ve teselli etmek içindir. Hâlbuki bu, hatır sorma değil, düşmanlık!

Düşmanını zayıf ve bitkin bir halde görüp memnun olmak istemiş" diyordu.

Nice ibadetten vazgeçmiş, kulluktan çıkmış kişilerin gönüllerinde Tanrı'nın rızasını almak, sevaba nail olmak vardır, bunu umarlar.

Hâlbuki bu, esasen gizli bir günahtır. Nice bulanık şeyler vardır ki sen, onları sâf ve berrak sanırsın.

O sağır gibi...Sağır, iyilik yaptım sanmıştı, halbuki aksi zuhur etti.

O, bir hastaya iyilikte bulundum hatırını ele aldım, komşuluk hakkını ele getirdim diye rahatça oturmuştu.

Hâlbuki hastanın gönlünde bir ateş alevlenmiş, kendisini de yakmıştı.

Yaktığınız ateşlerden korkun. Siz, onu günahlarınızla çoğalttınız, günahınız yüzünden alevdesiniz.

Peygamber bir riyakâra namaz kıldığı halde " Ey yiğit kalk, namaz kıl, çünkü senin kıldığın namaz değil" dedi.

Bu korkular yüzünden her namazda "ihdinassırâtal müstakîme- sen bizi doğru yola hidayet et" denir.

Yani "Ey Tanrı! Bu namazımı yolunu azıtmışların, riyakârların namazıyla karıştırma."

O sağır adamın seçtiği kıyas yüzünden on yıllık konuşma hiç olup gitti.

Ulu kişi, hele bu kıyas, tavsif edilemeyecek vahiyde aşağılık duygusunun kıyası olursa...

Senin duygu kulağın harfleri anlayabilirse de bil ki gaybı duyan kulağın sağırdır.

(C.1, b. 3360-3395)

2.1.1.3. Vehim ile Hastalanan Hoca

Halkın ululaması ve alıcıların rağbeti yüzünden bir adamın hastalanması ve bir muallimin hikâyesi

Bir mektebin talebesi, hocalarından bıkmışlar, çalışıp çabalamadan usanmışlardı.

Ne yapıp yaparak bir iş becermek, bu suretle de muallimi derde düşürmek için birbirleriyle görüşüp danıştılar.

"Hoca hiç hastalanmıyor ki birkaç günceğiz olsun mektebe gelmesin de rahat kalalım;

Bu hapisten, bu darlıktan, bu çalışıp çabalamadan kurtulalım. Mermer kaya gibi yerinde durup duruyor" dediler.

İçlerinden birisi, en zekileriydi. Bir tedbir düşündü. "Hocam, nasılsın, neden böyle benzin sararmış?

Hayrola, rengin kaçmış senin bu ya hava çarpmasından, ya sıtmadan derim.

Hoca, elbette bu sözden biraz olsun vehme düşer. Sen de bu çeşit sözlerle bana yardım edersin kardeşim.

Mektebin kapısından içeri girer girmez, "Hayır ola hocam, bu halin ne" dedi.

Vehmi biraz daha artar, akıllı adam bile vehimle delirir gider.

Üçüncü, dördüncü, beşinci olarak gelenler de bizden sonra bu çeşit sözler söyler, acıklanırlar.

Otuz çocuk da hep bu sözü söylerse adamı iyice vehim kaplar, iş olur biter" dedi.

Çocukların hepside "Aferin zeki çocuk, bahtın daima yâver olsun, Tanrı sana yardım etsin" dediler.

Birleşip hiç birisinin bu kavilden, bu karardan dönmeyeceklerine ait kuvvetlice ahdettiler.

Sonra o zeki çocuk, içlerinden kimsenin bunu söylememesi için hepsine yemin ettirdi.

O çocuğun bu tedbiri, hepsinin tedbirinden üstün olmuştu, onun aklı, bütün çocukların aklından ileriydi.

Güzellerin bazıları, nasıl bazılarından üstün, bir kısmı da öbürlerinden aşağıysa insanların akılları da fazla, yahut eksiktir.

Ahmed, "Erlerin güzelliği, dillerinin altında gizlidir" mealinde bir söz söyledi.

İnsanların akılları, yaratılışta farklıdır, fakat Mutezile'ye göre müsavidir, artıklık, eksiklik, bilgi tahsilinden ileri gelir

Akıllardaki aykırılık, yaratılıştadır. Bu hususta Sünni'lerin sözünü dilemek, onların hükmünü kabul etmek gerek.

Bu hüküm itizal ehlinin sözlerine aykırıdır. Onlar, "Akıllar yaratılışta aynı derecededir,

Tecrübe ve öğreniş, aklı çoğaltır, azaltır, bu suretle bir adam, öbüründen daha bilgili olur" derler.

Bu söz bâtıldır. O zeki çocuk, herhangi ir meslekte tecrübe sahibi değildi ya.

Fakat o küçük çocuk, öyle bir tedbirde bulundu ki yüzlerce tecrübe sahibi ihtiyar, o tedbirinin kokusunu bile alamadı.

Zaten yaradılışta olan üstünlük, çalışıp çabalama, düşünüp taşınma ile elde edilen üstünlükten elbette iyidir.

Sen söyle, Tanrı vergisi mi daha iyi, yoksa topal eşeğin rahvan atı taklidi mi?

Çocukların hocayı vehme düşürmeleri

Ertesi gün oldu. Çocuklar, bu düşünceyle mektebe geldiler.

Hepsi de dışarıda bu fikri ortaya atan zeki çocuğu bekliyorlardı.

Çünkü bu tedbirin kaynağı oydu. Baş, daima ayağın reisidir… Ayağı çekip götüren baştır.

A mukallit, gök nurunun bir kaynağı olan kişiden üstün olmayı isteme.

Çocuk geldi, hocaya, selam verip "Hocam, hayır ola, benzin sararmış" dedi.

Hoca “Hasta filan değilim, saçmalama geç yerine otur” dedi.

Dedi ama hatırına da bir vehim tozudur kondu, az bile olsa gönlüne bir endişedir düştü.

Derken öbür çocuk içeri girdi. O da öyle söyleyince o vehim arttı.

Böyle böyle vehmi arttıkça arttı. Haline şaştı kaldı, hasta olduğuna hükmetti.

Firavun’un da bu çeşit halkın ululamasından hasta düşmesi

Kadın, erkek, çoluk, çocuk halkın secde etmesi de Firavun’un gönlüne tesir etti, hastalandı.

Herkes ona Tanrı’sın, padişahsın dedikçe vehimlendi, bu vehimle öyle bir dereceye geldi ki,

Tanrılık, dâvasında yiğitleşti, ejderha kesildi, doymak nedir bilmez oldu!

Aklı cüz’inin âfeti vehimdir, zandır. Çünkü onun vatanı karanlıklar diyarındadır.

Yerde yarım arşın enlikte bir yol olsa insan, hiç vehimlenmeden rahatça yürür.

Fakat yüksek bir duvarın üstünde gitsen yolun genişliği iki arşın olsa yine eğri büğrü gidersin.

Hattâ gönlüne düşen vehim yüzünden belki de düşersin. Vehimden gelen korkuya iyice dikkat et de vehimin kötülüğünü anla.

Hocanın vehimle hastalanması

Hoca vehimden korkudan hastalandı. Yerinden sıçrayıp kalktı, kilimini başına örttü.

“Zaten sevgisi az, ben bu halde, olduğum halde halimi sormadı bile.

Rengimin solukluğunu, benzimin uçukluğunu haber bile vermedi. Bana kastediyor, benden kurtulmaya yol arıyor.

Kendi güzelliğinden kendi cilvesinden kendisi sarhoş olmuş. Benimse haberim bile yok. Hâlbuki leğenim, damdan düşmüş, rüsvay olmuş gitmişim” diye karısına kızgın bir halde,

Evine gelip kapıyı şiddetle açtı. Çocuklarda hocanın ardından geliyordu.

Karısı, “Hayır ola, erken geldin. Tanrı esirgesin, başına kötü bir şey gelmesin de” dedi.

Hoca dedi ki. “Kör müsün sen? Bir benzime, bir halime baksana. Yabancıların bile derdimle dertleniyor, feryada geliyor.

Sen evimin içinde olduğun halde bana düşmanlığından, bana karşı münafıklıkta bulunduğundan yanıp yakıldığımı, görmüyorsun bile”

Kadın, “A hocam, senin bir şeyin yok. Bu endişen manasız ve saçma bir vehimden ibaret” dediyse de,

“A kahpe inat mı ediyorsun? Halimde ki kırgınlığı, tir tir titrediğimi görmüyor musun?

Körsen benim ne cürmüm var? Ben kendi derdime düştüm, bu gussadan perişan bir haldeyim zaten” dedi.

Kadın “Hocam, ayna getireyim de bak. Benim bir suçum var mı, yalan söylüyor muyum, anla” dediyse de hoca,

“Git, aynan da batsın, sen de bat. Zaten daima bana buğzetmede, daima bana kin gütmede, benimle inat edip durmadasın sen.

Yatağı yay, yorganı getir. Ben yatayım hele, başım ağırlaştı” dedi.

Kadın biraz duraklayınca “Hadi behey düşman senin lâyığın bu laf, durmasana” diye bağırmaya başladı.

Hocanın, vehminden yatağa, yorgana düşmesi ve hastayım diye vehimlenerek inlemeye başlaması

Kocakarı, yatak yorgan getirip döşedi. “ İçi vehim ateşiyle dolu, imkan yok.

Bir şey söylesem beni itham edecek. Fakat söylemesem de bu hastalık sahiden hastalık haline gelecek.

Kötüye yorma, vehimlenme, insanı hiçbir hastalığı yokken hasta eder.

Kabul edilmesi farz olan Peygamber hadisidir bu: Hasta değilken kendinizi hasta gösterirseniz sahiden hastalanırsınız.

Hasta değilim desem, bu karı yalnız kalmayı istiyor, yapacağı bir iş var.

Beni evden atacak, sonra da ne kötülükte bulunacaksa bulunacak diyebilir” dedi.

Hoca, yorganını çekip uzandı, ahlayıp puflamaya, inim inim inlemeye başladı.

“Bunca işler işledik, bunca düzenler düzdük; yine de zindandayız. Kurduğumuz yapı, kötü yapıymış, biz de kötü kurucular!” diyorlardı.

Çocukların, bizim Kur'an okumamızdan hocanın baş ağrısı artıyor diye onu ikinci defa olarak vehme düşürmeleri

O zeki çocuk, "Arkadaşlar, dersinizi bağıra bağıra okuyun" dedi.

Hepsi birden bağıra bağıra okumaya başlayınca dedi ki: "Çocuklar, bizim bağırmamız hocaya fena gelir.

Bu gürültü hocanın baş ağrısını fazlalaştırır. Bu dert, bir kuruşa değer mi?

Hoca, doğru söylüyor, başımın ağrısı fazlalaştı. Hadi gidin!" dedi.

Çocukların bu hileyle mektepten kurtulmaları

Çocuklar, yeri öpüp "Kerem sahibi, hastalık, senden uzak olsun" dediler.

Mektepten fırlayıp tanelere uçuşan kuşlar gibi evlerine koşuştular.

Anneleri kızarak "Bu gün mektep var. Sizse oyuna dalmışsınız" dedi.

Özür getirip dediler ki: "Dur hele anne, suç bizim değil, bizim kabahatimiz yok.

Nasılsa hocamız hastalandı, perişan bir hale geldi"

Anneleri dedi ki. "Hile, düzen. Siz bir ayran için yüz yalan söylersiniz.

Hele sabah olsun, hocanıza gideyim de bu hilenin aslını öğreneyim"

Çocuklar, "Peki, git de doğru mu söylüyoruz, yalan mı, anla" dediler.

Çocukların annelerinin hocayı dolaşmaya gitmeleri

Sabah olunca anneleri, hocayı dolaşmaya gittiler. Bir de baktılar ki hoca, ağır bir hastalığa tutulmuş, yatmakta.

Fazla örtündüğü, başını bağladığı, yüzünü kapattığı için kan-tere batmış.

Hafif hafif ah etmekte. Hepsi Lâ havle demeye başladılar.

"Hayrola hocam, bu baş ağrısı ne? Tanrı sağlık versin, vallahi hiç haberimiz yok" dediler.

Hoca" Benim de haberim yoktu. Bu kahpe oğulları haber verdiler işte,

Ben çalışıp çabalıyor, kıyl ü kaalle meşgul bulunuyordum, haberim bile yoktu. Meğerse içimde dehşetli bir hastalık varmış" dedi.

İnsan, bir işe ciddiyetle koyuldu mu hastalığını göremez, körleşir.

Mısır kadınları da Yusuf'un güzelliğine daldılar, haberleri bile olmadı da,

Ellerini, bileklerini paramparça ettiler. Hayrete düşen ruh, ne önü görür, ne ardı!

Nice babayiğit erler vardır ki savaşta elleri, ayakları kesilir de,

Yine savaştan el çekmez, kendini sağlam sanırlar.

Fakat sonradan görür ki el kesilmiş, bir hayli de kan akmış da haberi bile yok!

(C.3, b.1522-1609)

2.1.1.4. Hasta Hikâyesi

Hekimin iyileşmesinden ümit kestiği hasta

Birisi hastalandı. Hekime gidip dedi ki: Nabzımı ele al da,

İçimdeki derdi anla. Çünkü nabızdaki damar, kalbe ulaşır.

Kalp görünmez, kayıptır. Onun hali, nabızdan anlaşılır, çünkü nabızla ilişiği vardır.

(C.6, b. 1293-1295)

Hasta Hikâyesi

Dön de hasta hikâyesini söyle, ayıpları örten hekimle macerasını anlat.

Hekim, hastanın nabzını tutup halini anladı. İyileşme ümidi hiç yoktu.

Dedi ki: Gönlün ne dilerse onu yap da bedenindeki bu eski dert gitsin.

Hatırına ne gelirse yap, geri durma da sabır ve perhiz, sana eziyet vermesin.

Bil ki sabır ve perhiz, bu hastalığa ziyandır, gönlüne geleni yap.

Hastaya, Tanrı'nın dediği gibi âdeta "Dilediğinizi yapın" dedi.

Hasta âlâ dedi, haydi sen git, hayra karşı. Ben ırmak kıyısına seyre gidiyorum.

Kendisine sıhhatten bir kapı açılsın, iyileşsin diye gönlünün dilediğince ırmak kıyısında gezinip duruyordu.

Su kenarında bir sofi oturmuş, elini yüzünü yıkıyor, temizken bir kat daha temiz oluyordu.

Hasta sofinin kafasını görünce hülyaya kapıldı, içinden bir sille vurmak isteği coştu.

Bulgur aşına tapan sofinin kellesine vurmak için elini kaldırdı.

Hekim, içinden geçeni yapmazsan o, sana dert olur dedi.

Tanrı da "Kendinizi, elinizle, tehlikeye atmayın" buyurmuştur. Hele bir sille aşk edeyim.

Bu sabır ve perhiz, bir tehlikedir. Başkaları gibi çekinme, bir iyice vur bakalım diyordu.

Silleyi aşk edince sofinin kellesinden şırrak diye bir ses çıktı. Sofi, hey asi kaltaban diye bağırdı.

Ona iki üç yumruk vurmak, sakalını, bıyığını yolmak istedi ama vazgeçti.

Halk da hastadır, hummalıdır, çaresizdir. Şeytanın igvasıyla böyle sille vurur durur.

Hepsi de suçsuzları incitmeye haristir. Birbirlerinin kafasını noksan görürler

Ey suçsuzların kafasına vuran, bunun cezasını kendi kafanda görmüyor musun?

Ey hava ve hevesini hekimlik sanıp zayıfları tokatlamaya kalkışan!

Sana bu ilâçtır diyen, seninle alay etmiş, sana gülmüştür. O, Âdem'e de buğdaya kılavuzluk ettiydi ya!

Ey Tanrı yardımını dileyen Âdem ve Havva, ilâç için bunu yiyin, "Ebedi olarak yaşarsınız" demişti ya!

Şeytan, Âdem'in ayağını titretti, sürçtürdü, onun kafasına vurdu. Fakat o sille döndü, şeytanın kafasına geldi, ona ceza oldu.

Şeytan, Âdem'i adam akıllı sürçtürdü ama Âdem'in arkası Tanrı idi, elini tutan Haktı.

(C.6, b. 1321-1344)

2.1.1.5. Hazret-i İsa ve Ahmak Hikâyesi

İsa Aleyhisselâm'ın ahmaklardan dağa kaçması

Meryem oğlu İsa, sanki bir aslan kanını dökmek istiyormuş da ondan kaçıyormuş gibi bir dağa kaçıyordu.

Birisi, ardından koşup dedi ki: "Hayrola peşinde kimse yok, neden böyle kuş gibi kaçıyorsun?"

İsa, öyle hızlı koşmaktaydı ki acelesinden cevap bile vermedi.

Adam, bir müddet İsa'nı peşinden koştu, ardını bırakmayıp bağırdı:

"Allah rızası için bir an olsun dur. Neden kaçıyorsun. Merak ettim.

Ardında ne aslan var, ne düşman ne bir şeyden korkmana lüzum var, ne bir şeyden ürkmene sebep! O tarafa doğru neden koşuyor, kimden kaçıyorsun a kerem sahibi?"

İsa dedi ki: "Bir ahmaktan kaçıyorum. Yürü, benim yolumu kesme, kendimi kurtarayım!"

Adam dedi ki: "Körün gözlerini, sağırın kulağına açan Mesih sen değil misin?

İsa "Evet, benim" dedi. Adam "gayb afsunlarına me'va olan.

O afsunu ölüye okuyunca ölüyü, av bulmuş aslan gibi sıçrayıp dirilten padişah sen değil misin!" dedi.

İsa "Benim" dedi. Adam dedi ki: "A güzel yüzlü, topraktan kuşlar yapan sen değil misin?!"

İsa. "Evet, benim" dedi. Adam "Peki, öyleyse ey tertemiz ruh, dilediğini yaparken kimden korkuyorsun?

Âlemde bu kadar mucizelerin varken senin kullarından olmayan kim?"

İsa dedi ki: "Teni eşsiz örneksiz yaratan, canı ezelden halk eden Allah'ın tertemiz zatına ant olsun.

Onun pak zatiyle sıfatları hakkı için felek bile yenini, yakasını yırtmış, ona âşık olmuştur.

O afsunu, o İsm-i Âzam'ı köre okudum, gözleri açıldı; sağıra okudum, kulakları duydu.

Taş gibi dağa okudum, yarıldı göbeğine kadar hırkasını yırttı!

Ölüye okudum dirildi. Hiçbir şey olmayan, vücudu bulunmayan şeye okudum, meydana geldi, bir şey oldu!

Fakat ahmağın gönlüne yüz binlerce kere okudum, fayda vermedi.

Mermer bir kaya kesildi, ona tesir bile etmedi. Âdeta kuma döndü, ondan bir şey bitmesine imkân yok!"

Adam, "Allah adının köre, sağıra ölüye tesir edip de ahmağa tesir ermemesinin hikmeti ne?

Onlar da illet, bu da illet neden onlara tesir ediyor da buna tesir etmiyor?" dedi.

İsa dedi ki. "Ahmaklık, Allah kahrıdır. Hastalık, körlük, kahır değildir, bir iptilâdır.

İptilâ, acınacak bir illettir, ona kul da acır, Allah da fakat ahmaklık, öyle bir illettir ki ahmağa da mazarrat verir, onunla konuşana da!

Ahmağa vurulan dağ, Allah mührüdür. Ona bir çare bulmanın imkânı yok!"

İsa nasıl kaçtıysa sen de ahmaktan kaç! Ahmakla sohbet, nice kanlar döktü!

Hava, suyu yavaş yavaş çeker, alır ya ahmak da dininizi böyle çalar, böyle alır işte.

Kıçının altına taş koymuş adamın harareti nasıl gider, o adam nasıl soğuk alırsa ahmak da sizden harareti, aşkı iştiyakı çalar, size soğukluk verir!

İsa'nın kaçışı korkudan değildi. O zaten emindi, fakat size öğretmek için kaçmıştı.

Zemheri rüzgârları, âlemi doldursa bile o parlayıp duran güneşe ne gam?

(C. 3, b. 2570-2599)

2.1.2. HASTA ZİYARETİNİN ÖNEMİ

Mustafa Aleyhisselâm'ın bir hasta sahabenin hatırını sormaya gitmesi, hasta halini, hatırını sormasının faydası

Sahabeden biri hastalandı, o hastalık yüzünden zayıfladı, iplik gibi inceldi.

Mustafa halini, hatırını sormaya geldi. Çünkü Peygamber'in huyu tamamıyla lütuf ve keremden ibaretti.

Hastanın halini, hatırını sormaya gitmekte fayda vardır. Faydası da gene sanadır.

Birinci faydası şudur; O hasta adam, bir kutup, bir ulu şah olabilir.

(C.2 b. 2141-2144)

Ulu Tanrı'nın Musa Aleyhisselâm'a "Niçin hastalığımda benim halimi, hatırımı sormağa gelmedin?" diye vahyetmesi

Tanrı'dan Musa'ya şu hitap geldi: "Ey koltuğundan ayın doğduğunu gören!

Seni Tanrı'lık nurunun doğusu haline getirdiğim halde ben ki Tanrı'yım, hastalandım da niçin halimi hatırımı sormaya gelmedin?"

Musa, “Tanrı” sen kusurdan münezzehsin. Bu ne remizdir, Yarabbi, bunu bildir” dedi.

Bunun üzerine Tanrı, yine “Hastalığımda kerem edip niçin halimi sormadın?” buyurdu.

Musa, “Yarabbi, senin bir noksanın olamaz. Aklım şaştı, bu sözün hakikatini anlat” dedi.

Tanrı, “Evet, has ve seçilmiş bir kulum hastalanmıştı. İyice bir bak hele o, benim.

Onun özür serdetmesi benim özür serdetmemdir. Onun hastalığı benim hastalığımdır” buyurdu.

Tanrı ile oturup kalkmak isteyen kişi veliler huzurunda otursun.

Velilerin huzurundan kesilirsen helâk oldun gitti. Çünkü sen küllü olmayan bir cüzüsün.

Şeytan, birisini kerem sahiplerinden ayırırsa onu kimsiz, kimsesiz bir hale kor, o halde de bulunca başını yer, mahvedip gider.

Topluluktan bir an bile ayrılmak bil ki Şeytan’ın hilesinden ibarettir.

(C.2 b.2156-2166)

Hastanın ve Peygamber Sallâllahü Aleyhi Ve Sellem’in hasta sahabeyi dolaşıp hatırını sorması hikâyesine dönüş

Hastanın hatırını soruş, dostluğu, birliği temin etmek içindir. Bu birlik, bu dostluk da yüz türlü sevgi doğurur.

Naziri olmayan Peygamber, hastayı dolaşmaya, hatırını sormaya gidince o sahabeyi ölüm halinde gördü.

Velilerin huzurundan uzaklaşırsan hakikatte Tanrı’dan uzaklaşırsın.

Yoldaşlardan ayrılmanın sonu bile gam olursa padişahlardan ayrılık nasıl olur da ondan daha aşağı olur.

Her an durma, padişahların gölgesini ara bul ki o gölgede güneşten de iyi bir hale gelesin.

Sefere çıkarsan bu niyetle çık, oturuyorsan yine bundan gafil olma!

(C.2, b. 2212-2217)

Peygamber'in o şahsın hastalandığına, duâda küstahlık etmesinin sebep olduğunu bildirmesi

Peygamber, o hastayı görünce halini hatırını sordu, o hakikî dosta iltifatlarda bulundu.

Adam, Peygamber'i görünce dirildi, sanki o anda yeniden yaratılmıştı.

Sahabe, "Hastalık beni bu bahta eriştirdi; bu sultan sabah çağında beni dolaşmaya geldi.

Bu suretle bana sıhhat erişti, saltanatına bir hudut olmayan bu padişahın kademi bereketiyle iyileştim.

Ne güzel, ne mübarek ağrı, sızı. Ne mutlu, ne kutlu hastalık hararet, dert ve gece uykusuzluğu!

İşte Tanrı bana bu kocalığımda lütuf ve kereminden böyle bir hastalık, böyle bir illet verdi.

Arka ağrısı ihsan etti de her gece yarısı uykudan uyandırdı.

Bütün gece manda gibi uyumayayım diye Hak, lütfetti, bana dertler ihsan etti.

Bu sınıklıktan da padişahların merhameti coştu. Cehennem de beni tehdit etmeden vazgeçti, sukût etti" dedi.

Ağrı, sızı ve hastalık hazinedir. Rahmetler ondadır. Deri yırtıldı mı iç tazelenir.

Kardeş, karanlık yere, soğuğa, gama, kırıklığa ve hastalığa sabretmek,

Âbıhayat kaynağı ve sarhoşluk kadehidir. Çünkü yücelikler, hep aşağılıktadır.

Baharlar güz mevsiminde gizlidir, güz mevsimi de baharda.Kaçma ondan!

Gama yoldaş o, vahşetle ünsiyet kesbet. Ölümünden uzun bir ömür isteyip dur!

Nefsinin "Bu kötü" dediğine kulak asma. Çünkü onun işi hep zıddınadır.

(C.2, b. 2252- 2266)

Peygamber Sallâllahu Aleyhi Ve Sellem'in hastaya nasihat etmesi hikâyesinin sonu

Peygamber, o hastayı dolaştı, o ağlayıp inleyen zavallının halini hatırını sordu. Sonra dedi ki:

"Acaba sen bir çeşit dua mı ettin, bilmeyerek bir zehirli aş mı yedin?

Hele bir hatırla bakayım, nefsin, hilesinden coşunca ne çeşit duada bulundun?"

Hasta “ Hiç hatırıma gelmiyor. Himmet et de hatırlayayım” dedi.

Mustafa’nın nur bağışlayan huzuru hürmetine duayı hatırladı.

Her yanı aydınlatan Peygamber’in himmeti, ona hatırlayamadığını hatırlattı.

Hakla bâtıl arasını ayırt eden aydınlık, gönülden gönüle açılmış olan pencereden parladı.

Dedi ki : “Ya Resulallah, bir hezeyandır ettim, şimdicek duamı hatırladım.

Daima günaha giriftar olup duruyordum. Denize düşenin yılana sarılması gibi önüme ne gelirse sarılıyordum.

Sen, suçluları çok şiddetli azaplarla tehdit etmiştin.

Istıraba düştüm, çarem kalmadı. Bağ pek sıkı, kilit kapalıydı.

Ne sabredebiliyordum. Ne kaçacak, kurtulacak yer vardı. Ne tövbe etmeye bir ümidim kalmıştı, ne dayanmama imkân.

Elemden Harut’la Marut gibi ah ederek dedim ki: Ey yaratan Tanrı’m.

Harut’la Marut tehlikeden kurtulmak için Bâbil Kuyusunu dilediler.

Gürbüz, akıllı, hatta sihirbaza benzer, her şeye muktedir oldukları halde onlar bile ahret azabını o kuyuda çekmek istediler.

İyi de ettiler, tam yerinde bir işti. Dumandan çekilen zahmet ateşe nispetle elbette kolaydır, ehemmiyetsizdir.

Ahiret âzabını tavsife imkân yoktur. Onun yanın da dünya azabının ehemmiyeti olamaz.

Ne mutlu o kişiye ki savaşır, çabalar, bedenine azap eder.

O cihanın azabından kurtulsun diye bu azap çekme ibadetine katlanır.

Ben de, Yarabbi, bana o azabı hemencecik burada çektir de,

O âlemde rahat edeyim diye dua edip durmaktaydım. İstek kapısının halkasını bu suretle çalışıyordum.

Derken bu hastalığa tutuldum. Canım zahmetten âramsız bir hale düştü.

Zikrinden, evradımdan kaldım. Kendimden de haberim yoktu, iyiden, kötüden de.

Yüzünü görmeseydim; ey kutlu, ey kokusu güzel ve mübarek Peygamber ;

Hayat kaydından tamamıyla sıyrılacaktım. Bana padişaha lütfedip derttaş oldun da bu gamdan kurtardın”

Peygamber, “ Ne yaptın? Sakın bir daha bu duada bulunma. Kendi kökünü kendin kazıp sökme.

Ey zayıf karınca, senin ne takatin var ki böyle bir yüce dağı yüklenmeye kalkışıyorsun! ” dedi.

Adam dedi ki : “Sultanım, tövbe ettim. Bir daha böyle bir cürette bulunmam, böyle bir lâf etmem.”

Bu cihan bir çöldür, sen Musa’sın. Biz de günahımız yüzünden çölde iptilâlara uğramış kişileriz.

Yıllarcadır yol görüyoruz, fakat sonunda yine ilk konakta esiriz.

Musa’nın kavmi bir hayli yol aldıkları halde sonunda yine kendilerini ilk adım attıkları yerde buldular.

Musa’nın gönlü bizden razı olsaydı, bu çöle bir yol, bir uç bulunurdu.

Fakat bizden tamamıyla usanmış olsaydı hiç yemeğimiz gökten gelir miydi?

Bir taş parçasından kaynaklar coşar mıydı, çölde canımızı kurtarabilir miydik?

Hattâ bundan vazgeçtik, yemek yerine üstümüze ateş yağar, konduğumuz bu konakta alevlenir, yanardık.

Musa, bizden hem hoşnut, hem değil gâh dostumuz, gâh düşmanımız.

Hışımı; pılımızı, pırtımızı ateşlemekte hilmi belâya siper olmakta.

Nasıl olur da hem hilimle muamele eder, hem hışımla? Fakat ey aziz Tanrı, bu senin lütfundan, bu lütuf, az görülmüş, bir şey değil ki.

Adamın karşısında bulunan kimseyi yüzüne karşı methetmesi hoş bir şey değil. Onun için Musa’nın adını mahsus anıyorum.

Yoksa değil Musa, kim olursa olsun senin karşında başka birinden bahsetmem yaraşır mı?

Bizim ahitlerimiz yüzlerce, binlerce defa bozuldu. Fakat senin ahdin dağ gibi, yerinden bile oynamıyor.

Bizim ahdimiz saman çöpüne benzer, her çeşit rüzgâra karşı zebundur. Senin ahdinse dağ gibi, hattâ yüzlerce dağdan da kuvvetli.

O kuvvet hakkı için ey renklere sahip olan, bizim renkten renge girişimize bir acı!

Kendimizi de gördük, rüsvay oluşumuzu da. Padişahım, bizi fazla imtihana çekme.

(C.2, b. 2456-2498)

Peygamber Sallâllahu Aleyhi Ve Sellem'in nasihat etmesi ve hastaya dua öğretmesi

Peygamber, o hastaya dedi ki: "Sen, şunu söyle; Tanrı, sen bize güçlükleri kolaylaştır.

Dünya yurdunda bize iyilik ver, ahiret yurdunda da.

Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hale getir, ey Yüce Tanrı, konağımız zaten sensin.

(C.2, b. 2551-2553)

Hilâl hastalandı, efendisi onu hor görür, tanımazdı, hastalığını da duymadı. Mustafa aleyhisselâm'ın gönlüne doğdu. Hilâl'in hatırını sormaya, ona geçmiş olsun demeye gitti.

Hilâl kazara hastalandı, zayıflamaya, erimeye başladı. Mustafa, vahiyle onun halini anladı.

Efendisi, onu, pek hor gördüğünden hastalığından da haberdar olmadı.

O ihsan sahibi ahırda tam dokuz gün yattı. Hiç kimse halini bilmiyordu.

Er olan, erlere padişahlar padişahı kesilen, kendisini yüzlerce akıl, bir deniz gibi kaplayan,

Peygambere vahiy geldi, Tanrı merhameti dertlilere derman oldu, iştiyakını çeken Hilâl hastadır.

Mustafa kadri yüce Hilâl'i görmek, ona geçmiş olsun deyip hatırını sormak için o tarafa doğru yola çıktı.

(C.6, b. 1150-1155)

2.1.3. HEKİM - HASTA MÜNASEBETİ İLE İLGİLİ BEYİTLER

Tanrı kimin ruhuna mehenk korsa ancak o kişi, yakini şüpheden ayırdedebilir.

Diri bir kişinin ağzına bir sıçrayıp girse o adam, onu dışarı çıkarıp attığı zaman rahatlaşır.

Binlerce lokma arasında ağzına ufacık bir çöp girdi mi, diri kişinin hissi onu duyar, sezer.

Dünya hissi, bu cihanın merdivenidir, din hisside göklerin merdiveni.

Bu hissin sağlığını hekimden isteyiniz, o hissin sağlığını Habib'den (H.Muhammed'den) .

(C.1, b. 300-304)

Keşke hazık bir hekim olaydım. O vakit Leylâ'ya koşa, koşa giderdim.

(C.1, b. 2693)

Hasta, doktora düşman olmuş; çocuk, kendisini terbiye edene düşmanlık beslemiş;(zarar kime?)!

Hakikatte hasta da, çocuk da kendi yolunu vurmakta, kendi akıl ve canının yolunu kesmektedir.

(C.2, b. 798-799)

Bu sebep, doktorla hasta, kandille fitil gibidir. Gece kandiline yeni bir fitil bük, fakat güneş kandilini bunlara muhtaç sanma.

(C.2, b. 1845)

Sabır ve sükût, Tanrı rahmetine sebep olur. Bu araştırmaysa hastalık nişanesidir.

"Susun, dinleyin" emrini canla, başla kabul et de sevgilinin mükâfatına eriş, rahmetine nail ol.

Ey terbiyeli, edepli kişi, illetinin yeniden tazelenmesini istemiyorsan bu doktorun önünde paranı da çıkar, yere koy; başını da secdeye indir.

Fazla sözü sat da can, mevki ve para pul bağışlamayı satın al.

Bu suretle de Tanrı seni övsün, rütbene gök bile haset etsin.

Doktorların rızasını elde ederseniz kendinizi görür, halinizi bilir, ayıplarınızı anlar, kendi kendinizden utanırsınız.

Bu körlüğü defetmek halkın elinde değildir; bu, doktorlara Tanrı tarafından lûtfedilmiş bir hidayettir.

Bu doktorlara candan kul olun da miskle, amberle dolun!"

(C.3, b. 2725-2732)

Hastanın aklı hastayı doktora çeker, götürür ama kendisi, derdine derman olamaz!

(C.4, b. 3323)

Oğlan dedi ki: Hastayım zayıfım. Yatarken ihtiyata riayet ettim.

Herif, hastaysan, hastalıktan hararetlendiysen neden hastaneye gitmedin?

Yahut bir esirgeyici hekimin evine varmadın? Gitseydin hastalıktan kurtulurdun.

(C.6, b. 3851-3853)

2.1.4. HASTALIK VE SIHHAT İLE İLGİLİ BEYİTLER

Buna hoş bir cevap var; dinlersen küfürden geçer, dini tasdik eder, bana tâbi olursun:

Hasret ve figan, hastalık zamanındadır. Hastalık zamanı tamamı ile uyanıklık zamanıdır.

Hasta olduğun zaman günahından istiğfar eder durursun.

Sana günahın çirkinliği görünür; iyileşince yola geleyim diye niyet edersin.

Bundan sonra kulluktan başka bir iş ihtiyar etmiyeyim diye ahdeylersin.

Şu halde bu yakinen anlaşıldı ki hastalık sana akıllılık, bahşediyor.

Ey asıl arayan kimse! Şu aslı bil ki kimde dert varsa o, koku almış, dermana ermiştir.

Kim daha ziyade uyanıksa o daha ziyade dertlidir. Kim işi daha iyi anlamışsa onun benzi daha sarıdır.

(C.1, b. 622-629)

Önce aklı hoca iken, sonra akıl ona şakirt olur.

Akıl; Cebrail gibi "Ey Ahmed, bir adım daha atarsam yanarım!

Sen beni bırak, bundan sonra sen ileri yürü. Ey can sultanı! Benim haddim bu karardır" der.

Tembellik yüzünden şükür ve sabırda mahrum kalan, ancak şunu bilir: Ayağını "cebir" tutmuştur. (Bana bunu Tanrı vermiş demektedir).

Cebir iddia eden, hasta değilken kendisini hasta göstermiştir. Nihayetle hastalık o kimseyi sıhhatten ayırmıştır.

Peygamber, "Şakacıktan hastalanış gerçekten hastalık getirir ve o adam nihayet mum gibi söner gider" dedi.

Cebir ne demektir? Kırık sarmak yahut kopmuş damarı bağlamak.

Mademki bu yolda ayağını kırmadın; kiminle alay ediyorsun, ayağını neye sardın?

Çalışma yolunda ayağı kırılana derhal Burak geldi, ona bindi.

Din emirlerini yüklenmişti, şimdi kendi bindi. Ferman kabul ediciydi, makbul oldu.

(C.1,b. 1065-1074)

Tanrı; bu zıddiyetle gönül hoşluğu meydana gelsin, her şey iyice anlaşılsın diye hastalığı ve kederi yarattı.

Şu halde gizli olan şeyler, zıddıyla meydana çıkar. Hakk'ın zıddı olmadığından gizlidir.

Evvelâ nura bakılır, sonra renge. Çünkü beyaz ve zenci, birbirine zıt olduğu için meydana çıkar.

Sen nuru, zıddıyla bildin. Zıt, zıddı meydana çıkarır, gösterir.

Varlık âleminde Hak nurunun zıddı yoktur ki açıkça görünebilsin.

(C.1, b. 1130-1134)

Bahar serinliğini ganimet bilip istifade edin. Çünkü o, ağaçlarınıza ne yaparsa bedenlerinize de onu yapar ve devamı hadîsinin mânası

Peygamber, "Dostlar, bahar serinliğinden sakın vücudunuzu örtmeyin.

Çünkü bahar rüzgârı, ağaçlara nasıl tesir ederse sizin hayatınıza da öyle tesir eder.

Fakat güz serinliğinden kaçının. Çünkü o, bağa ve çubuklara ne yaparsa sizin vücudunuza da onu yapar "dedi.

Bu hadîsi rivayet edenler, zâhirî mânasını vermişler ve yalnız zâhirî mânasıyla kanaat etmişlerdir.

(C.1, b. 2046-2049)

Bil ki her hastalık ölümden bir parçadır. Çaresi varsa, ölümün bir cüz'ünü kendinden kov!

Ölümün bir cüz'ünden bile kaçamadığın halde onun hepsini başından aşağıya dökecekler, bunu iyice bil!

Ölümün cüz'ü olan hastalık sana taht geliyorsa bil ki Tanrı küllü, yani ölümü de sana tatlılaştırır.

Hastalıklar, ölümden elçi olarak gelmektedir; ey boşboğaz, ölümün elçisinden yüz çevirme!

Tatlı yaşayan, sonunda acı öldü. Ten kaydında olan canını kurtaramadı.

(C.1, b. 2298-2302)

İnkâr etmiyorsan niçin böyle elin boş. O sevgilinin kapısına böyle nasıl ayak atacaksın?

Yemeyi, uyumayı biraz azalt da onunla görüşmek için bir armağan götür.

Geceleri az uyuyanlardan seher çağlarında istiğfar edenlerden ol.

Sen de rahimdeki çocuk gibi az oyna da sana da nurları gören duygular bağışlasınlar.

Rahim gibi olan dünyadan çıkınca yeryüzünden daha geniş bir sahaya dalacaksın.

(C.1, b. 3177-3181)

Dünya malı, Tanrı'nın gülümsemeleridir. Bizi bu suret sarhoş, mağrur ve perişan etmiştir.

Ey Kadri yüce kişi! Sana yoksulluk ve hastalık iyidir. Çünkü o gülümseme nihayet tuzağını kurar, seni düşürür! (C.1, b. 3040-3041)

Âdem, kadim Nur'un gözüydü. Gözde kıl, büyük bir dağ kesilir.

(C.2, b. 18)

Mâna odur ki seni senden alır; suretten müstağni kalır.

Seni kör ve sağır eden, insanı, surete bir kat daha âşık eyleyen, mâna olamaz.

Köre nasip olan, ancak gam arttıran hayallerdir. Gözün nasibi bu fâni hayallerden ibarettir.

Körler, Kuran'ın harflerini ezberlemişlerdir. Eşeği görmezler de semeri dövüp dururlar!

Gözün açıksa kaçan eşeği gör; ey puta tapan, niceye dek semercilik!

(C.2, b. 720-724)

Temiz şeyler temizlere aittir; pisler de pis şeylere. Kendine gel!

(C.2, b. 272)

Tutup ayacığını bağladı, kanadını kesip güdük bir hale getirdi, tırnağını kesti, yesin diye de önüne saman koydu.

"Ehil olmayanlar sana iyi bakamamışlar, kanadın haddini aşmış, tırnağın da uzamış.

Na ehil kişiler seni hasta ederler. Ananın yanına gel ki sana iyi baksın!" dedi.

Arkadaş, cahilin sevgisini de böyle bil. Cahil yolda daima çarpık, daima yampiri gider.

(C.2, b. 325-328)

Gönlün İsa'dan hastalandıysa yine ondan iyileşir, sıhhat yine ondan gelir, onu bırakma.

Ey nefesi hoş Mesih, cihanda yılansız hazine olmaz. Eziyetlerle nasılsın?

(C.2, b. 1861-1862)

Ey ahmak, benim şerrimden Tanrı'ya ne ağlayıp sızlanıyorsun? Sen, o aşağılık nefsinin şerrinden ağla, sızlan!

Sen helva yersin, çıban olur; sıtmaya tutulursun, sıhhatin bozulur.

Sonra da İblis'e suçu yokken lânet edersin. Niçin o şeytanlığı kendinde görmezsin?

Bu, ey azgın, İblis'ten değil, sendendir. Tilki gibi kuyruk peşinde koşup durmaktasın.

(C.2, b. 2718-2721)

Doğru söz kalbe istirahat verir. Doğru sözler, gönül tuzağının taneleridir.

Gönül hasta olur, ağzı kokarsa ancak o vakit doğruyla yalanın tadını almaz.

Fakat gönül ağrıdan illetten salim olursa, yalanla doğrunun lezzetini adamakıllı bilir, anlar.

Âdem'in buğdaya hırsı artınca bu hırs, gönlünden sıhhati, selâmeti kapıp götürdü.

Senin yalanına, işvene kulak astı, aldanıp öldürücü zehri içti.

(C.2, b. 2736-2740)

Savaş erinin gönlü bir zaman ferahlar, bir zaman daralır; derde, gıllıgüşa düşer.

Çünkü bedenlerimiz olan bu su ve toprak, bu balçık, münkirdir. Canların ziyasının hırsızıdır.

Ulu Tanrı, ey yiğit; sıcağı soğuğu, zahmeti, derdi bedenlerimize havale etmiştir.

Bütün bunlar, korku, açlık, malların azlığı, bedenimizin hastalığı, hepsi can nakdinin meydana çıkması içindir.

(C.2, b. 2961-2964)

Şeyh o fakire yüz çevirip dedi ki: “Ne halin olursa olsan, o halde itidali koru.

“İşlerin hayırlısı orta hallisidir” diye haberde bile var. Vücuttaki Ahlât itidal yüzünden faydalı.

Bunların biri herhangi bir ârızî sebeple fazlalaştı mı insanın bedeninde hastalık meydana gelir.

Yoldaşına pek yüklenme, çok söz söyleme, onu pek övme, çünkü bu, nihayet ayrılığa sebep olur.

(C.2, b. 3511-3514)

Bazı zamanlar suret bakımından da görünür de onun için yalnız hasta, bunu anlar, duyar.

O hasta, dostlar, der; bu tepenin üstünde duran kılıç nedir ki?

Dinleyenler de “Biz öyle bir şey görmüyoruz. Bu, hayalden ibaret” derler. Hâlbuki ne hayali? Göçme zamanı bu!

Ne hayali bu? Bu aşağılık felek bile bunun korkusuyla hayal haline geldi. Ölüm haline gelen hastanın önünde gürzlerle kılıçlar his âlemine girdiler.

O, bu kılıçların ona çekildiğini görür. Fakat ondan başka düşmanın gözü de bağlıdır, dostun gözü de bunları gören yoktur.

Dünya hırsı gitti de o yüzden hastanın gözü kuvvetlendi; gözü, kan dökme zamanı aydınlandı.

(C.3, b. 114-120)

Bu da o, hastalığın tesirinden. O illetin zehri bütün canlara sirayet eder.

O illeti derhal geçirmeye çalışmak gerek. O illet durdukça şeker bile zehir kesilir.

(C.3, b. 2683-2684)

Kedi pençesini kafese de atar. Pençesinin adı derttir, elemdir, ıstıraptır.

Kedi ölümdür, pençesi de hastalık, kuşu da, kuşun kanadını da pençeler.

Kuş, bucak bucak ilâç bulmaya koşar. Ölüm kadıya benzer, hastalık şahide.

Bu şahit, kadıdan gelen adam gibidir. “ Gel kadı, seni mahkemeye istiyor” der.

Ondan kaçıp kurtulmak için bir mühlet istersin. Verirse ne âlâ vermezse "Olmaz, hadi kalk" diye emreder.

Mühlet istemen, mühlet alman ilâçlardır, tedavidir. Âdeta ten hırkasını yamalarla yamarsın!

Fakat nihayet bir sabah kızgın bir hale gelir. "Bu mühlet niceye bir sürecek? Utan artık!" der.

Ey hasetlerle dopdolu adam, o gün gelmeden önce davran da padişahtan özür iste!

Atını karanlıklara süren adam, gönlünü o nurdan tamamıyla ayırır.

Şahdan da kaçar, şahitten de, götürmek istediği yerden de. Çünkü o şahit, onu kazaya, hükme davet etmektedir.

(C.3, b. 3983-3992)

Kimin arkası güneşten kızar, ısınırsa yüzü pek olur, kuvvetlenir artık ona ne korku vardır, ne utanma!

(C.3, b. 4139)

İnsanın vücudunda, kendi cinsinden başka bir şeyle hapsedilmiş olan unsurların kendi cinslerini çekmeleri

Toprak, bedenin toprağına "Dön geri, canı bırak, toz gibi bize gel.

Sen, bizim cinsimizdensin, bedenden, o rutubetli yurttan kurtulup bize gelmen daha doğru" der.

Beden de "Doğru ben de senin gibi ayrılıktan perişanım, fakat ayağım bağlı" diye cevap verir.

Sular, "Ey yaşlı gurbetten gel, bize ulaş" diye bedenin yaşlığını aramakta.

Esir, "Sen ateştensin aslına ulaşma yolunu tut" diye bedenin hararetini çağırıp durmaktadır.

Unsurların ipsiz, halatsız çekişleri yüzünden bedende yetmiş iki türlü illet vardır.

İllet, unsurlar, birbirlerini bıraksınlar diye bedeni koparıp dağıtmak üzere gelir.

Bu unsurlar ayakları bağlı dört kuştur. Ölüm, hastalık ve illet de onların ayak bağlarını çözer.

Birbirlerine bağlı olan ayakları çözüldü, açıldı mı her unsur kuşu hemencecik uçuverir.

Bu asıllarla feri'lerin birbirlerini çekişi yüzünden her an bedenimizde bir illet zuhur eder.

Kuşa benzeyen her cüz'ün aslına uçması için bu ulaşmayı bozup yırtmak ister.

Fakat Tanrı'nın hikmeti, bu aceleye mâni olur. Onları ecel gelinceye kadar sıhhat vasıtasıyla toplu tutar.

"Ey cüz'ler, daha ecel gelip görünmedi. Ecelden önce kanat çırpmanızda bir fayda yok" der.

Her cüz'ü, kendi aslına arkadaş olmayı diler, ararsa ayrılıkta kalan bu garip canın hali ne olur. Var, sen kıyas et!

(C.3, b. 4421-4434)

Kul dertten, elemden Tanrı'ya sızlanır, uğradığı zahmetten yüzlerce şikâyette bulunur.

Tanrı da der ki: Gördün ya, nihayet dert ve zahmet, seni, bana yalvarır bir hale getirdi, seni doğrulttu,

Sen, seni yolundan alıkoyandan, bizim kapımızdan uzaklaştırıp kovandan şikâyette bulun!

Hakikatte her düşman senin ilâcındır. Sana kimyadır, seni faydalandırır, gönlünü alır senin!

Çünkü ondan kaçar, halvet bucaklarına sığınır, Tanrı lutfundan yardım dilersin.

Dostlarınsa hakikatte düşmanlarındır; onlar seni Tanrı tapısından uzaklaştırır, seni meşgul ederler!

(C.4, b. 91-96)

Âlemdeki cansız şeylerin akıllıca peygamberlere ettikleri yardımları söylemeye kalkışsam,

Mesnevi o kadar büyük ki kırk deve bile âciz olur, çekemez!

El, kafirin aleyhine şahadette bulunur; Tanrı askeri olur, Tanrı'nın buyruğuna baş kor!

Ey işte, güçte Tanrı'nın zıddına ders gösteren, kork. Sen de Tanrı askerleri arasındasın.

Cüz'ünün cüz'ü bile ona uymuştur, onun askeridir. Şimdi nifak yüzünden sana muti görünür!

Tanrı, gözüne, "Onu sık" dese göz ağrısı senin yüzlerce defa kökünü kazır!

Dişine "Ona bir ceza ver" dese bir de bakarsın ki dişin, kulağını çekip burmaya başlar!

Tıp kitabını aç da hastalıklar bahsini oku ten askerinin neler yaptığını gör!

(C.4, b. 789-796)

Musa aleyhisselâm'ın, Firavun'un îmanına karşılık olan o dört fazileti anlatması

Musa dedi ki: O dördün birincisi, bedenin ebedi olarak sıhhatte kalır.

Tıp bilgisinde söylenen illetler, ey akıllı er, bedeninden uzaklaşır.

İkincisi, ömrün uzun olur, ecel, ömründen çekinir!

İyi bir ömür sürdükten sonra âlemden, muradına erişmeden gitmezsin.

Hattâ süt emer çocuğun süt istemesi gibi eceli istersin fakat seni esir eden bir zahmet, bir dert yüzünden değil.

Ölümü ararsın ama bir eziyete uğrayıp âciz kaldığından değil de evin harabesinde defineyi gördüğünden!

Bunun üzerine kazmayı eline alır da hiç düşünmeksizin evi yıkmaya başlarsın.

(C.4, b. 2528-2534)

Firavun, ey Musa, dördüncüsü nedir? Çabuk söyle., çünkü sabrım yetti, hırsım arttı dedi.

Musa dedi ki: Daima genç kalırsın, daima saçın, sakalın katran gibi siyah, yüzün erguvan gibi kırmızı olur.

(C.4, b. 2573-2574)

Hastalıkta da iyi gıdadan olur, kuvvet de!

(C.4, b. 2791)

Şu halde bununla buluşmak ondan ayrılmaktır bu bedenin sıhhati, canın hastalığıdır.

(C. 4, b. 3209)

Müslümanlara acımıyor musun? Müminler kardeştir yağları da birdir etleri de hepsi bir vücuttur.

Bedende bir uzuv ağrıyıp incinse bütün beden ağrır, incinir. İster sulh çağında olsun, ister savaş; bu, budur."

(C.4, b. 3247-3248)

Tanrı dedi ki: Apaydın bilgim hakki için seni bu halkın celladı yapacağım.

Azrail dedi ki: Yarabbi, halk bana düşman olur. halkın ölüm çağında boğazını sıktım mı herkes bana düşman kesilir.

Yüce Tanrım, reva görür müsün halk benden nefret etsin, bana düşman olsun?

Tanrı dedi ki: Ben, sıtma ve humma, kulunç, yaralanma, gibi öyle sebepler yaratırım ki,

Onlar gözlerini senden çevirirler, o hastalıklara, o sebeplere üç kat sarılırlar, yalnız onları görürler.

Azrail, "Yarabbi, Yüce Tanrım, öyle kullarında vardır ki onlar, sebepleri yırtarlar.

Gözleri sebeplerden geçer, senin ihsanınla perdeleri asar.

Hal göz doktorundan birlik sürmesini çekerler de illetten de kurtulurlar sebepten de.

Ne hummaya bakarlar, ne kulunca, ne basura, bu sebeplere hiç ehemmiyet vermezler.

Çünkü bu illetlerin her birinin devası vardır. Deva kabul etmeyen illet kaza ve kaderdir.

Bil ki her hastalığın mutlaka bir devası vardır. Soğuk illetinin devası nasıl kürk giymekse.

Fakat Tanrı, bir adamı dondurmayı murat ederse soğuk, yüz tane kürk giyse yüzünden de tesir eder.

Bedeni öyle bir titremeye başlar ki, ne elbiseyle ısınır ne evle.

Kaza ve kader geldi mi doktor aptallaşır. O ilaç da fayda verme hususunda yolunu şaşırır.

Ahmakları avlayan bu sebepler, nasıl olur da can gözü açık olanın anlayışına perde olur?

Göz sağlam oldu mu aslı görür. Fakat insan şaşı olursa aslı değil de fer'i görür" dedi.

(C.5, b. 1694-1709)

İyilik, hoşluk zamanında hepsi dosttur, eştir. Fakat dert ve gam zamanı Tanrı'dan başka kim sana dost?

Gözün, dişin ağrıdığı zaman feryada erişen Tanrı'dan başka elinden tutan var mı?

Sen de o hastalık, o dert zamanını hatırla da Eyaz gibi postuna bak, ibret al.

Pösteki, senin o derde düştüğün zamanki halindir. Eyaz, onun için onu saklamıştır.

(C.5, b. 3206-3209)

Hastalık ve perhiz zamanı geçti, buhran kalmadı. Küfür, iman oldu, küfran kalmadı.

(C.5, b. 3611)

Tanrı hakkı için denizin etrafında dönüp dolaşmak, denizde gezenlerin yüzleri, sarı olsa bile aldırış etmemek gerek.

Denizin etrafında dönüp dolaşmak ki Tanrı'nın lûtfu, bağışlaması gelip çatıversin de sararmış yüz, bir mücevher bularak kızarsın.

Yüzün sarı rengi, renklerin en iyisidir. Çünkü o yüze kavuşmayı beklemektedir.

Fakat bir adamın yüzünde parlayıp duran kırmızılık, o adamın canının, bulunduğuna kani olmasındandır.

Hâlbuki insanı zayıflatan, alçaltan, sarartıp solduran tamahtır. Bu solgunluk ve arıklık, bedene ait illetlerden değildir.

Hastalıksız bir sarı yüz görse Calinas'un bile aklı şaşar.

Fakat tamahı bağladın mı Tanrı nurlarına dalarsın. Mustafa, bunun için "Tamaha düşenin nefsi alçalır" demiştir.

Gölgesiz nur, lâtiftir, yücedir. Kafes kafes vuran nura, bir kalburdan aksetmededir. O kafes şeklindeki gölge, kalburun gölgesidir.

Âşıklar, bedenlerinin çıplak olmasını isterler. Fakat erkekliği olmıyana ha elbise olmuş, ha olmamış!

O ekmek ve sofra, oruçlulara çıkar. At sineğine çorba nedir, tencere ne?

(C.5,b. 3625-3634)

Beden, insanı besleme hususunda anaya benzer ama sana yüz düşmandan daha düşmandır.

Bedenin hasta oldu mu sana ilaç aratır, kuvvetlendi mi seni şeytanlaştırır, bir put haline sokar.

Şu sitemlerle dopdolu olan bedeni bir zırh bil; ne kışa yarar ne yaza.

Sabredersen kötü arkadaş iyidir. Sabır, insanın göğsünü açar, insanı genişletir.

Ayın gece sabretmesi, onu apaydın bir hale kor. Gülün dikene sabrı, onu güzel kokulu bir hale getirir.

(C.6, b. 1404-1408)

İhsan ve lûtuflar ısısı Tanrı, bir gün, ey benim hastam, ey benim mihnetime uğrayan kul, nasılsın? derse hiç zahmet ve eziyet kalır mı?

Hattâ böyle demese bile, böyle dediğini duymasan, anlamasan bile senin o zevkin yok mu? Tanrı'nın senin hatırını sormasıdır işte.

Gönül hekimleri olan güzeller, hastaların hatırını sormaya düşkündürler.

Utanır, söz olmasın derlerse bir çare bulurlar, yine haber gönderirler.

Haber bile göndermeseler bunu düşünürler ya. Hâsılı hiçbir sevgili yoktur ki âşıkından haberi olmasın?

(C.6, b. 1770-1774)

Zıtlarla uzlaşan mizacın yükselmesi, alçalması da şudur: Gâh insan sıhhatli olur, gâh hastalanır, inler.

(C.6, b.1851)

Nerede olacak? İnsan hastalanınca sıhhat ümidiyle göz diktiği yerde.

(C.6, b. 3318)

2.1.5. GENEL KONULAR

Bir aşk yüzünden elbisesi yırtılan, hırstan, ayıptan adamakıllı temizlendi.

Ey bizim sevdası güzel aşkımız; şadol; ey bütün hastalıklarımızın hekimi;

Ey bizim kibir ve azametimizin ilâcı, ey bizim Eflâtun'umuz! Ey bizim Calinus'umuz!

(C.1, b. 22-24)

İlâcında kati sihri gör, mizacında da Hak kudretini müşahede et.

(C.1, b. 65)

Bu zâhiri vucudun Tanrı'nın varlığıyla var olduğunu bilmemesi körlüğüne delildir.

(C.1, b. 520)

Yüz binlerce Câlînus'un yüz binlerce hekimlik hünerleri vardı; İsâ'nın ve nefesinin yanında bâtıl oldu.

(C.1, b. 528)

Mübarek olmayan gülme, lânetin gülmesidir: Ağzını açınca kalbinin karalığını gösterir.

(C.1, b. 720)

Şu halde kalbini Min Ledün ululuğunun havasıyla doldur, ağzını da bağla, mühürle!

Çalışma da haktır, deva da haktır, dert de hak. Münkir kimse çalışmayı inkârda ısrar eder durur.

(C.1, b. 990-991)

Kazandığın şöhretten kurtulman için inleyip duran bir hasta haline gir!

Zaten halk arasında meşhur olmak, sağlam bir bağdır. Bu bağ bu yolda demir bir bağdan aşağı mıdır ki?

(C.1, b. 1545-1546)

Bir söz, bir âlemi yıkar, ölmüş tilkileri aslan eder.

Canlar aslen İsâ nefeslidir; bir anda yara, bir anda merhem olurlar.

Canlardan perde kalkaydı; her canın sözü, Mesih'i' sözü gibi tesir ederdi.

Şeker gibi söz söylemek istersen sabret, haris olma, bu helvayı yeme!

Feraset sahiplerinin iştahları sabradır, onlar sabretmek isterler. Helva ise, çocukların istediği şeydir.

Sabreden, göklerin üstüne yükselir; helva yiyense geriler, kalır!

Feridedîn-i Attâr'ın – Tanrı ruhunu takdis etsin – sözünün tefsiri

"Ey gafil! Sen nefis ehlisin, toprak içinde kan yiyedur! Fakat gönüle sahip olan kişi, zehir bile yese o zehir bal olur."

Gönüle sahip olan kişi, apaçık öldürücü bir zehir bile yese ona ziyan gelmez.

Çünkü o, sıhhat bulmuş, perhizden kurtulmuştur. Fakat zavallı talip (kemale ermemiş salik), henüz hararet içindedir.

(C.1, b. 1597-1604)

Padişah olan; işsiz, güçsüz değildir. Hasta olmayanın feryat ve figan etmesi, şaşılacak şeydir!

(C.1, b.1820)

Keşke o yara yalnız vücuda gelseydi de gönül ve iman selâmette kalsaydı...

Söz buraya gelince kuvvetim kesildi. Bu sırrı nasıl açayım?

O tilki gibi siz de boğazınızı az düşünün, onun huzurunda hileye az sapın.

Huzurunda bütün bizi, beni terk edin... Mülk, onun mülküdür; mülkü ona teslim edin.

Doğru yola yoksulca gelirseniz aslan da sizindir, aslanın avladığı av da sizin.

(C.1, b. 3135-3139)

Vücut güzellikle öğünür, nazlanır durur. Çünkü ruh, kuvvetini, kolunu kanadını gizlemiştir.

Vücuda der ki: "Ey süprüntülük! Sen kim oluyorsun ki? Bir iki gün benim ışığımla yaşadın:

Nazın işven dünyaya sığmıyor? Hele dur, bekle; ben senden çıkayım da gör.

Seni o ziyadesiyle sevenler, mezara tıkarlar; karıncalara, yılanlara gıda ederler.

Çok defalar senin önünde ölüme razı olan yok mu? İşte o, senin pis kokundan burnunu tıkar!"

Söz, göz, kulak. Hep ruhun ışığıdır. Suda coşan pırıldayan, ateşin parıltısıdır.

(C.1, b. 3267-3272)

Bu nefesin alınıp verilmesi, girip çıkması da hevesli candan başka kimdendir?

(C.1, b. 3334)

Gönül dilerse, gözleri külliyat tarafına sevk eder; gönül dilerse cüziyatta hapseyler.

Bu beş duygu da (çeşmelerdeki lüleler, nasıl çeşmeye tâbi ise) aynı tarzda gönle tâbidir. Onun muradınca ve onun emrine göre iş görür.

Gönül ne tarafı işaret ederse beş duygu da eteklerini toplayıp o tarafa gider.

Musa'nın elindeki sopa nasıl Musa'ya tâbi ise el, ayak da apaçık gönlün emrine tâbidir.

Gönül isterse ayak, raksa girer yahut yavaş yürürken hızlı yürümeye başlar.

Gönül isterse el, parmaklarla hesaba girişir yahut kitap yazar.

El, gizli bir elin hükmündedir. O gizli el içerdedir, dışarıya teni dikmiş, kendisine onu vekil etmiştir.

Gönül dilerse el, düşmana bir ejderha kesilir. Gönül dilerse sevgiliye yardımcı olur.

Gönül dilerse el, yemek için kepçedir, on batmanlık gürz.

Acaba gönül, bunlara ne söylüyor ki? Bu ne şaşılacak vuslat, bu ne gizli sebep!

Gönül, acaba Süleyman Mührünü mü ele geçirdi ki bu beş duygunun yollarını istediği gibi işaret etmekte!

Beş zâhirî duygu dışarıda kolayca onun mahkûmu olmuş, beş bâtınî duyguda içeride onun memuru...

On duygu bunlardan başka yedi endam. Daha da dille söylenmeyecek kadar çok kuvvetler. Gayri sen say.

(C.1, b. 3565-3577)

"Efendi; hain kul, Tanrı yanında, onun rızasını kazanmış bir kul olmaz.

Ey kerem sahibi! Hepimizi imtihan et. Bize fazlasıyla sıcak su içir.

Ondan sonra beni büyük bir sahraya çıkar. Sen atlı olarak koş, bizi de yaya olarak koştur.

O zaman kötülük yapanı gör, sırları açan Tanrı'nın işlerini seyret" dedi.

Efendi, kullara sâki oldu, sıcak suyu içirdi. Onlarda korkularından içtiler.

Sonra onları ovalarda koşturmaya başladı. Kullar aşağı yukarı koşup duruyorlardı.

Nihayet iyice yoruldular, kusmaya başladılar. İçtikleri su yedikleri meyvelerin hepsini çıkardı.

Lokman'ın da gönlü bulandı, o da kustu. Fakat onun karnından halis su geldi.

Lokman'ın hikmeti bunu göstermeyi bilirse, varlığın Rabbi olan Tanrı'nın hikmeti nelere kadir değildir?

Kıyamet gününde bütün sırlar çıkacak, bilinip görülecek. Sizin de bilinmesini istemediğiniz sır meydana çıktı.

Sıcak suyu içtikleri gibi kendilerini rüsvay edecek sırları tamamı ile açığa vurulmuş oldu.

Taş; ateşle sınanacağı (ateş içinde parçalanıp yumuşayacağı, eriyebileceği) için kâfirler, ateşe atılırlar, onların azabı ateşle olur.

O taş gibi gönle biz kaç kereler yumuşak sözler söyledik, fakat öğüt almadı.

Damarda da kötü yara olursa oraya kötü ilâç konur, eşeğin başına köpeğin dişi lâyıktır.

"Habîs olan şeyler habîsler içindir" hükmü bir hikmettir. Çirkine münasip olan çirkin eştir.

(C.1, b. 3590-3604)

Dünya mansıplarını elde etsen bile yine kaybetme korkusundan canın çıkar.

En güzel olan (Güzeller güzeli) Tanrı'nın aşkından başka ne varsa can çekişmeden ibarettir, hattâ şeker yemek bile!

Can çekişme nedir? Ölüme yaklaşmak, abıhayatı elde edememek.

(C.1, b. 3685-3687)

Bu beş duygudan başka beş duygu daha vardır. O duygular kırmızı altın gibidir, bunlar bakır gibi.

Tanıyışta, anlayışta mahareti olanlar, o pazarda nasıl olur da bakır duyguyu altın duygu gibi alırlar?

Bedenlerin duygusu, zulmet gıdası yemekte, can duygusuysa bir güneşten çerezlenmekte.

Ey duygularını derleyip toplayarak gayp âlemine götüren! Musa gibi elini koynundan çıkar.

(C.2, b. 49-52)

İsa dedi ki: “Yarabbi, bunlar ne sırlardır? Bu ahmağın bu mücadeleye girişmesi nedendir?

Bu hasta, nasıl oluyor da kendi derdiyle uğraşmıyor? Bu murdar herif neye kendi canının derdine düşmüyor?

Kendi ölüsünü bıraktı da yabancı ölüyü diriltmeye kalkıştı!”

Tanrı, Gerilemede gerilemeyi arar. Diken eken ancak yeşermiş taze diken elde edebilir.

Dünyada diken eken kişi, sakın ektiğin dikeni gül bahçesinde arama!

O, eline gül bile alsa diken olur. Bir dost varsa dost, yılan kesilir.

(C.2, b. 149-154)

Ölümün sırrını hasredilmen söyler, yaprağın hikmetini meyveler anlatır!

Kanın, meninin sırrı da insanın duygusudur; her artmanın sonu da nihayet eksilme!

Yazan kişi önce yazı yazacağı tahtayı yıkar, temizler; sonra ona harfleri yazar.

Tanrı da önce gönlü kan eder, hor hakir gözyaşıyla yıkar, sonra o gönle sırları kaydeder.

Yıkamakla, o levhi bir defter yapmak istediklerini bilmek, anlamak gerek.

Bir evin temelini atacakları vakit oradaki eski ve evvelki yapıyı yıkarlar.

Sonunda arı duru su çıkarmak için önce yerden toprak çıkarırlar.

Çocuklar, hacamattan ağlarlar. Çünkü işin hikmetini bilmezler ki.

Hâlbuki adam, hacamatçıya para verir, kan içen hançere iltifatlarda bulunur.

(C.2, b. 1825 – 1833)

Çünkü insanın yarısı ayıptandır, yarısı gayıptan! Mademki başında onlarca yara var, merhemini başına vurmalısın.

Yarayı ayıplamak, ona merhem koymaktır. Sınık bir hale düştü mü “Bir kavmin azizi zelil oldu mu acıyın ona” hadîsine mazhar olur.

Sende o ayıp yoksa da yine emin olma. Olabilir ki o ayıbı sen de yaparsın, günün birin de o ayıp, senden de zuhur edebilir.

Tanrıdan “Emin olmayın” sözünü duymadın mı? Peki, o halde neden müsterih ve emin oluyorsun?

(C.2, b. 3035-3039)

O zaman pîr müridine dedi ki: “ Yürü ey ulu mürit bana şarap bul,

Bir hastalığım var, şarap içmek zaruretindeyim. Hastalıktan ölüm haline geldim, hattâ bu halden de ileri bir hale düştüm.

Zaruret vakti her pis, temiz sayılır. İnkâr edene lânet, başına toprak!

Mürit, meyhaneleri dönüp dolaşmaya, şeyh için her küpten şarap taşımaya başladı.

Fakat küplerin hiç birin de şarap bulamadı. Hurma şarabıyla dolu olan küpler, balla dolmuştu.

“Rintler, bu ne hal, bu ne iş? Hiçbir küpte şarap bulamıyorum” dedi.

Bütün Rintler, ağlayıp ellerini başlarına vurarak Şeyhin yanına geldiler.

“Ey ulu Şeyh, sen meyhaneye geldin, bütün şaraplar, kudümünün hürmetine bal oldu.

Şarabı arıttın, bizim canlarımızı da kötü huylardan arıt, tebdil et” dediler.

Cihan, baştanbaşa ağız ağıza kanla dolu olsa Tanrı kulu yine ancak helâl yer.

(C.2, b. 3414-3423)

İhtiyat ona derler ki seni bu dünyanın yağlı, ballı şeyleri, bu âlemin tuzakları, hileleri aldatmasın.

Çünkü bu âlemin ne tadı vardı, ne tuzu. Sihir okur da kulağına üfler durur.

“Ey nur gibi apaydın adam, ev senin sen de benimsin” der.

İhtiyat ona derler ki “Midem dolgun tokum”, yahut “Hastayım, bu mezardan hastalandım”,

Yâhut “Başım ağrıyor, sen bunu geçirmeye bak” yahut da “Benim dayımın oğlu çağırdı, davetliyim” deyip başından savasın.

Çünkü bir şerbeti bile zehirlerle sunar, tatlısı vücudunda yaralar, bereler meydana getirir.

(C.3, b. 219-224)

Konak, iniş ve yürüyüş yerlerinde hiç körle gözlü bir olur mu?

Tanrı, ana karnında ki çocuğa can verdi mi mizacına vücudunu kuvvetlendirecek cüzüleri çekmek kabiliyetini verir.

Yediği şeylerle bu cüzüleri çeker, bu suretle de cisminin nescini dokur durur.

Tanrı, insana kırk yaşına kadar bu cüzüleri çekme kabiliyetini, bu hırsı verir, o da kendisini yetiştirir büyür, gelişir, kuvvetlenir.

Ruha, cüzüleri çekmeyi öğreten o tek padişah, nasıl olur da cesedin cüzüleri bir araya getirmeyi bilmez?

Bu ruh zerrelerini bir araya toplayan, sana hayat kabiliyetini veren güneş, gıda vasıtasıyla olmaksızın da varlığının zerrelerini toplayıp bir araya getirmeyi bilir.

Uykudan uyanınca senden gitmiş olan akıl ve duyguyu yine sana iade eder.

Buna bak da ölünce de bil ki onlar kaybolmaz, Tanrı geri gel diye ferman etti mi gelirler.

(C.3, b. 1755-1762)

Dervişlerin bu riyazatları neden? Çünkü cisme verilen o eziyetler, canların bakasına sebep olur.

Salik, ebediliğe erişmese nasıl olur da tenini hastalıklara uğratır, helâk eder?

Ruhu, karşılığında elde edeceği şeyleri görmese insan, elini açar da cömertlik eder, ibadette bulunur mu?

Kâr ummaksızın veren ancak Tanrı'dır, Tanrı'dır, Tanrı!

Yahut da Tanrı huylarıyla huylanmış olan, nur olan, Tanrı parıltısını elde eden Tanrı velîsi.

Çünkü o ganidir, ondan başka herkes yoksul. Bir yoksul, karşılık ummadan al diyebilir, mal verebilir mi?

(C.3, b. 3349-3354)

Ey insan, cisim ve mal ziyanı, cana faydadır canı vebalden kurtarır.

Sen de riyazata canla, başla müşteri ol. Tenini riyazata verdin mi canını kurtardın demektir.

Ey bahtı yaver kişi, gönlüne ihtiyatsız riyazat isteği gelirse secdeye baş koy, şükranelikler ver.

Mademki Tanrı, o riyazat isteğini verdi, şükürler et. O istek, sana kendiliğinden gelmedi, seni " Kün " emriyle riyazata çekti.

(C.3, b. 3395-3398)

Calinus bu dünya yaşayışına âşıktı, çünkü hüneri, ancak burada geçerdi, o pazarda bir işe yaramazdı. O yüzden kendisini o âlemde halkla bir görürdü

Bu şuna benzer: Akıl ve hikmette üstün olan Calinus da bu dünyanın havasına kapılmış, dünya muradına gönül vermiş olduğundan,

"Yarı canlı bir halde dünyayı bir katır götünden görmeye bile razıyım, tek ölmeyeyim" dedi.

Kafes etrafında kedilerin toplanmış olduğunu görmüş, bir kuşa benzeyen ruhu, uçmaktan meyus olmuştu.

Yahut da bu cihandan başka her şeyi yok görmüş, yokluktaki haşri görmemişti.

Ana karnındaki çocuk gibi hani. Tanrı'nın keremi, onu rahimden dışarı çeker de o yine rahme doğru kaçar durur.

Tanrı'nın lûtfu, onun yüzünü bu âleme çıkacağı tarafa döndürür, o yine büzülüp ana karnına sokulur.

Bu şehirden, bu yurttan dışarı çıkarsam acaba bir daha burasını görebilir miyim?

Rahimde bir kapı olsaydı da o havası ufunetli şehir görünseydi.

Yahut da bir iğne yordamı kadar delik bulunsaydı da dışarısını bir görseydim der!

Ana karnındaki çocuk da rahmin dışında bir âlem olduğundan gafildir, o da Calinus gibi nâmahremdir.

Bilmez ki rahimdeki yaşlıklarda dışarıdaki âlemin feyziyledir.

Dünyadaki dört unsur da kendilerine Lâmekân âleminden yüzlerce yardım geldiğini bilmezler.

(C.3, b. 3960-3971)

Hendese bilgilerinin en ince noktalarını bilir yahut nücum, tıp ve felsefe bilgilerini elde eder!

Çünkü onun, ancak bu dünya ile alâkası vardır yedinci kat göğe çıkmaya yolu yoktur.

Bütün bu bilgiler, ahır yapısına yarar ahır da öküzle devenin varlığına destektir!

Hayvanların birkaç gün yaşamalarına yarayan bu bilgilerin adını, şu ahmaklar remizler, ince şeyler kodular.

Tanrı yolunun, Tanrı durağının bilgisini ancak gönül sahibi yahut da gönül sahibinin gönlü bilir! İşte Tanrı bu terkiple lâtif bir hayvan olan insanı yarattı, onu bilgilere eş etti.

(C.4, b. 1516-1521)

İnsan, önce uykuya, yemeye muhtaçtır fakat nihayet meleklerden de üstün olur.

Pamuk ve kükürdün himayesinde şulesi ve nuru, süha yıldızına kadar çıkar!

(C.4, b. 1876-1877)

Hâsılı sana ne dert gelirse başkasına kabahat bulma; kendine bak!

Dostum, bu iş başkasından oldu sanma, o kölenin uğraştığı gibi uğraşıp durma!

(C.4, b. 1913-1914)

Akıl, iki akıldır: Birincisi kazanılan akıldır. Sen onu mektepte çocuk nasıl öğrenirse öyle öğrenirsin.

Kitaptan, üstattan, düşünceden, anıştan, manalardan, güzel ve dokunulmadık bilgilerden.

Aklın artar, başkalarından daha fazla akıllı olursun fakat bu ezberlemekle de ağırlaşır, sıkılırsın!

Geze dolaşa âdeta bir ezberleme levhası kesilirsin hâlbuki bunlardan geçen Levhimahfuz olur!

Öbür akıl, Tanrı vergisidir. Onun kaynağı candadır.

Gönülden bilgi ırmağı coştu mu ne kokar, ne eskir, ne de sararır!

Kaynağın yolu bağlı ise ne gam! Çünkü o anbean ev içinden coşup durmaktadır!

Tahsil ile elde edilen akıl, ırmaklara benzer. O, şuradan buradan çıkar, evlere gider.

Yolu kapandı mı çaresiz kalır, akmaz! Sen, çeşmeyi gönlünde ara.

(C.4, b. 1960-1968)

Böylece her duyguyu birer birer say her biri, öbürünün işini göremez!

Beş tane dış, beş tane de iç duygusu. Hepsi on tane duygu, ayakta saf kurmuştur.

Din safından baş çeken giden, gider, en son safa katılır!

(C.4, b. 2022-2024)

Yüzün sararması, saçın sakalın ağarması, olgun aklı müjdeler!

(C.4, b. 2053)

Söylediğim sözden tövbe ettim; tam senin ilacını yaptım.

Bu ilacı senin ham sakalına korum da pişer, yahut da yanar sen de ebedi olarak yaralı kalırsın.

Bu suretle de bilirsin ki Tanrı, her şeyi bilir her şeye, ona layık olan ilacı verir ey düşman.

(C.4, b. 2455-2457)

Birdenbire kazma madene rastlasın da dükkândan da kurtul, yamacılıktan da!

Yamacılık dediğin nedir? Su içmek, yemek yemek, bu yamalarla köhne hırkanı yamar durursun!

Bu beden hırkası daima yırtılır sen de bu yemekle, içmekle onu yamarsın!

(C.4, b. 2552-2554)

Çünkü bu sual yarı bilgidir. Hiç bilmeyen, bu bilgiden dışarıda kalan bu soruyu soramaz.

Sual de bilgiden doğar, cevap da nitekim diken de toprakla sudan biter, gül de!

Hem sapıklık bilgiden olur, hem doğru yolu buluş nitekim acı da rutubetten hâsıl olur, tatlı da!

Bu nefret ve sevgi, aşinalıktan gelir hastalık da iyi gıdadan olur, kuvvet de!

(C.4, b. 3008-3011)

Bir taraftan bedenin dertleri, kapıların sesi bir taraftan düşmanların cefası kapıların sesi.

Canım efendim, hele bir tıp fihristini oku hastalıkların yalımlı ateşini gör!

Bütün o alillerden bu eve yol var... her iki adımda akreplerle dolu bir kuyu var!

(C.4, b. 3105-3107)

Kâfiyim, ilaçsız sıhhat verir; mezarı, kuyuyu meydan haline getiririm...

(C.4, b. 3520)

Hastalık gibi, uyku ve ağrı gibi can bu sıfatlardan arıdır.

(C.4, b. 3792)

Padişah bir candır ama ordu onunla doludur. Ruh su gibidir, bu bedenler ırmağa benzerler.

Padişahın can suyu tatlıysa bütün ırmaklar tatlı suyla dolar.

(C.5, b. 71-72)

Levh-i mahfuz ve herkesin, günlük nasibi ne kadarsa o levihten o kadarına akıl erdirmesi, Cebrail aleyhisselam'ın her gün o levihten bir şey anlamasına benzer

Akıl, her sabah melek gibi o Levhi Mahfuz'dan bir ders alır.

Yokluğu parmaksız olarak yazılmış yazılara bak; dünyaya dalanlar, o yazıların karartısına şaşırıp kalmışlar.

Herkes bir hayale kapılmış, bir bucağı eşmede. Biri bir define bulmak için bir bucağı kazmada;

Biri bir hayal peşine düşmüş, azamet sahibi olduğu halde dağlardaki madenlere yüz çevirmiş;

Öbürü, bir hayale düşmüş, sıkıntılı uğraşmalarla, didişmelerle inci çıkarmak için denize yönelmiş;

Bir başkası papaz olmak için kiliseye kapanmış, bir başkası da hırs içinde ekine tarlaya düşmüş!

O yol kesen, kurtulduğunu hayal etmiş, bu ise hayalince bir hastaya merhem olmuş.

(C.5, b. 316-323)

Zıt olmadıkça zıttı tanınamaz. Yara görülünce onulmaya başlanır.

(C.5, b. 599)

Haberin yokken cemad âleminden yetişip gelişen nebat âlemine geldin.

Nebat âleminden de hayat ve iptila âlemine düştün.

Sonra tekrar güzelim akıl ve temyiz âlemine gider, bu beş duyguyla altı cihet âleminden kurtulursun.

Bu ayak izleri, deniz kıyısına kadar gider. Sonra deniz içinde ayak izleri yok olur biter.

(C.5, b.800-803)

Çünkü yücelikten horluğa düşmek, bedenden bir uzvu kesmektir.

Bedenden ayrılan uzuv, ölür, yeni kesilmiş uzuv bir müddet oynar, oynar ama bu hareket sürüp gitmez.

Geçen yıl Elest kadehinden şarap içen, bu yıl baş ağrısına eza ve cefaya uğrar.

(C.5, b. 828-830)

Mustafa aleyhisselam'ın "Bütün dertlerini bir dert yapanı, Tanrı başka dertlerden kurtarır. Fakat dertlerini dağıtan, birçok şeylere dertlenen kişiyi, hangi vadide helak olacaksa Tanrı kayırmaz" hadisinin tefsiri

Aklını birçok yerlere dağıttın. Hâlbuki o saçma sapan uğraşman, o beyhude mırıldanman, bir tereye bile değmez.

Aklının suyunu her diken, çekip durdukça akıl suyun, meyvelere nasıl ulaşabilir?

Kendine gel de o kötü dalı kes, buda. Bu güzel dala su ver de tazelendir.

Şimdi ikisi de yeşil ama sonuna bak. Bu sonunda bir şeye yaramaz, öbürüyse meyve verir.

Bağın suyu buna helaldir, ona haram. Aralarındaki farkı sonunda görürsün vesselam.

Adalet nedir? ağaçlara su vermek. Zulüm nedir? dikeni sulamak.

Adalet bir nimeti yerine koymaktır, her su çeken tohumu sulamak değil.

Zulüm nedir? birşeyi yerinde kullanmamak, yeri olmayan yere koymak. Bu da ancak belaya kaynak olur.

Tanrı nimetini cana, akla ver, iç ağrısına uğramış, düğümlerle, sıkıntılarla dopdolu olmuş tabiata değil.

Dünya gamının savaşını bedenine yükle. O can çekişmeyi gönlüne, canına az tattır.

Yük dengini İsa'nın başına koymuş da; tekme atan, yuvarlanıp kalgıyan eşeği çayıra salıveriyor.

Sürmeyi kulağa çekmezler. Gönül işini bedenden istemek şart değildir. Gönülsen yürü, nazlan, horluk çekme. Bedensen şeker yeme, zehir tat!

Zehir bedene faydalıdır, şeker zararlı. Bedenin yardım görmemesi daha iyidir. Cehennem odunu bedendir, onu azalt, bir odun daha biterse hemen kes!

Yoksa iki âlemde de Ebuleheb'in karısı gibi odun hamalı olursun, odun hamalı.

Sidre dalını odundan farket, ikisi de yeşil görünür yiğidim ama bir değildir.

O dalın aslı yedinci kat göktü.

Bu dalın aslı ise ateştir, dumandır.

Duyguya göre ikisi de birbirine benzer. Çünkü göz ve duygunun mezhebi, yanlış görmedir.

Bu, can gözüne görünür, gönle varmak için yorul çabala.

Ayağın yoksa yuvarlan da nihayet her azı, her çoğu gör.

(C.5, b. 1084-1104)

Tanrı çocukları beslemek, yetiştirmek için sütü verdi, her kadının göğsünü bu süt ırmağına kaynak yaptı.

Şarap ırmağını, gamı defetmek, düşünceyi gidermek ve insana kuvvet ve cesaret vermek için üzümden akıttı.

Bal ırmağına da arının için kaynak etti, o ırmağı bedendeki hastalıkları gidermek için akıttı.

Suyu da temizlenmek ve içip kanmak için herkese ihsan etti.

(C.5, b. 1634-1637)

Bir gönülde gönül nuru olmadı mı o gönül, gönül değildir. Bir bedende ruh yoksa o beden, topraktan ibarettir.

Bir kandilde can nuru yoksa sidikten, pislikten İbarettir. O sırçaya kandil deme artık.

O sırça, o kap, halkın yapısıdır ama kandilin nuru, ululuk ısısı Tanrı'nın ihsanıdır.

(C.5, b. 2878-2880)

Gönlünü inciten her gam, içtiğin şarabın tesiriyledir.

Fakat nerden bileceksin o mahmurluk, o baş ağrısı, hangi şaraptan meydana geldi?

Bu baş ağrısının, o tanenin meyvasından olduğunu aklı, fikri olan anlar.

Dalla meyva, tohuma benzemez. Meni, hiç insanın bedenine benzer mi?

Heyula, esere benzemezken tohum, hiç ağaca benzer mi?

Meni, ekmekten meydana gelir, fakat ekmek gibi midir? İnsan, meniden olur, fakat hiç meni gibi midir? (C.5, b. 3975-3980)

Evde küçük bir köle vardı. Bu sıralarda hastalandı, yanıp yakılmaya, eriyip solmaya başladı.

Hummaya tutulmuş bir hasta gibi eriyordu. Hekim, hastalığını anlayamadı.

Akıl diyordu ki: Onun illeti, gönül illeti. Beden ilâcı gönlüne tesir etmez ki.

(C.6, b. 269-271)

Hani Moğol askerleri gibi... Onlar da biri hastalandı mı ölmesin diye göğe ok atarlar ya, sen de atadur.

(C.6, b. 374)

Bal şerbeti içersen başkasına humma gelmiyor. Gündüzün çalışıyorsun, akşamleyin ücretini başkası almıyor.

(C.6, b. 417)

Akılda ne varsa kulak oraya dikilir. Başta safra varsa yanınca sevda olur.

(C.6, b. 662)

Geceleyin geceye yavaşlık hususunda ders verir. Sıkıntının yavaş yavaş açılacağını gösterir.

Yavaşlıkla ey ham aceleci der, dama dayanan merdivenden basamak basamak çıkılır.

Tencereye yavaş ve ustaca kayna, delice kaynayan yemekten hayır gelmez der.

Tanrı, âlemi bir kere Kün demekle yaratmaya kadir mi değildi? Bunda şüphe mi var?

Peki, neden bu yaratış, altı gün sürdü; her gün de tam bin yıl kadardı?

Neden çocuk dokuz ayda yaratılmada? Çünkü padişahların âdeti bir şeyi yavaşlıkla yapmaktır.

Neden Âdem'in yaratılışı kırk sabah sürdü, yavaş yavaş o balçığı insan haline getirdi?

(C.6, b. 1210-1216)

Yeryüzünde, gökyüzünde ne varsa hepsi de zerre zerre kehlibar gibi kendi cinsini çekmededir.

Mide, ta dibine kadar ekmeği çekmededir, ciğerdeki hararet, suyu.

Güzellerin çekici gözleri de buralarda döner, dolaşır, gül bahçelerindeki kokuları arar durur.

Çünkü gözün duygusu, rengi çeker; beyin ve burun, güzel kokuları.

(C.6, b. 2900-2903)

Beş kapısı, dış duygularımız gibi renk ve koku âlemineydi, beş kapısı da iç duygularımız gibi sırlar arardı.

(C.6, b.3705)

Abes ilaçlar, derde derman aramak için hile düzerler. Yol kesicidirler, baç diye para almaya kalkışırlar.

Acı su, içildiği zaman soğuktur, hoş gelir ama susuzluğu kesmez.

Yalnız bir hiledir düzer, yüzlerce yeşillik bitiren tatlı suyu araştırmaya mani olur.

Her kalp altın da tıpkı bunun gibi nerede iyi ve güzel altın varsa onu araştırmaya mani kesilir.

(C.6, b. 4305-4308)

Kendisine gizli lütuf sahibi densin diye zehir içine tiryak gizler.

(C. 6, b. 4344)

Gizli lütuf ona derler ki hiçbir şeye muhtaç olmayan Tanrı, ateş gösterir, hâlbuki nurdur.

(C.6, b. 4360)

2.1.6. BESLENME

Ekmek, sofrada durduğu müddetçe cansızdır. Fakat insan vücudunda neşeli ruh kesilir.

Sofranın ortasında duran o ekmeğin can olması imkânsızdır. Fakat can, sel sebil suyu ile o olmayacak şeyi yapar, ekmeği ruh haline getirir.

Ey doğru okuyup doğru anlayan! Bu can kuvvetidir; bir düşün, o canlar canının kuvveti ne olabilir?

(C.1, b. 1474-1476)

Sen gözyaşı zevkini ne bilirsin? Görmedikler gibi ekmek âşığısın!

Bu karın dağarcığından ekmeği boşaltırsan ululuk incileri ile doldurursun.

(C.1, b. 1638-1639)

Dünyanın lûtfetmesi ve yaltaklanması, hoş bir lokmadır, ama az ye. Çünkü ateşten bir lokmadır!

Ateş gizlidir, zevki meydanda. Dumanı sonunda meydana çıkar.

(C.1,b. 1855-1856)

Perhizler, ilâçların başıdır. Çünkü kaşınma, uyuzluğu arttırır.

Perhiz, şüphe yok ki ilâcın aslıdır. Düşüncelerden perhiz et de can kuvvetini gör!

Sen, kulak gibi bu sözlere kabiliyet kazan da sana altından küpe takayım.

(C.1, b. 2910-2912)

Meyve mânadır, çiçek onun sûreti. O çiçek, müjdedir, meyve de nimeti!

Çiçek döküldü mü meyve meydana çıkar. O kayboldu mu bu fazlasıyla görünür.

Ekmek kırılıp yenmeyince kuvvet verir mi; salkımlar sıkılmadıkça şarap olur mu?

Helile, ilâçların arasında kırılıp ezilmedikçe ilâçlar, nereden sıhhati arttıracak?

(C.1, b. 2930-2933)

Tilki secde edip dedi ki: “Bu semiz öküz, ey emin padişah, kuşluk yemeğin.
O keçiden de bahtı aydın padişaha gün ortasında yemesi için bir yahni olur.
Tavşan da lûtuf ve kerem sahibi padişahın akşam yemeğidir.”
(C.1, b. 3105-3107)

Buğdayı toprak altına attılar ama sonradan topraktan başaklar çıktı.
Ondan sonra değirmende öğüttüler, değeri arttı, cana can katan gıda oldu.
Sonra ekmeği bir kere daha diş altında ezdiler; akıllı kişiye akıl ve idrâk oldu.
(C.1, b. 3165-3167)

Yemeyi, uyumayı biraz azalt da onunla görüşmek için bir armağan götür.
(C.1, b. 3178)

Beyaz ekmek için yüzsuyu döktüğünden dolayı söğüt ağacı gibi meyven yok!
Duygu canı, bu ekmeğe sabredemiyorsa kimyayı elde et de bakırı altın yap!
Elbiseyi yıkamak istiyorsan bez yıkayanların mahallesinden yüz çevirme!
Ekmek orucunu bozduysa kırıkçıya yapış, yücel!
(C.1, b. 3878-3881)

İşte sana gönlün letafeti! Bir avuç balçıktan (bir iki lokma ekmekten) ay darmadağın bir hale gelmekte!

Ekmek mânevi olursa yenmesinde fayda var. Fakat bildiğimiz ekmeğin faydası yok, kalbi daraltıyor.

Mânevi ekmek, yeşil diken gibi deve yiyince yüz türlü fayda, yüzlerce lezzet bulmakta.

(C.1, b. 3992-3994)

İnsanların arazisine ev kurma, kendi işini, gör yabancı kişinin işini değil!

Yabancı kişi kimdir? Senin toprak bedenin. Senin gama, eleme düşmen de onun yüzündendir.

Tene yağlı, ballı şeyleri verdikçe cevherini,hakikatini semirmiş göremezsin.

Teni miskler içine yerleştirsen yine ölüm gününde pis kokusu meydana çıkar.
Miski tene sürme, gönüle sür. Misk nedir? Ululuk sahibi Tanrı'nın adı.
(C.2, b. 263-267)

Ham şey yemek insana hastalık verir.
(C.2, b. 732)

Sirkeyi ateşte ısıtsan da yiyince yine bürudeti arttırır.
Çünkü o hararet, iğretidir. Asli tabiatında bürudet ve keskinlik vardır.
Oğul, pekmez buz tutsa da yine yiyince ciğerdeki harareti fazlalaştırır.
(C.2, b. 3695-3697)

Çünkü ekmekteki fayda ve lezzet, Tanrı ihsanıdır. Dilerse sana o faydalı kabuğu, yani ekmeği vasıta etmeksizin de verir.

Ekmeğin sureti, ekmekteki faydaya, zevk ve lezzete bir sofradır. Fakat sofrasız ekmek yemek, velînin harcıdır.
(C.3, b.2542-2543)

Peygamberler dediler ki: Gönülde bir illet yüzünden insan, doğruyu anlamaz, sapıtır.

O yüzden nimetler, umumiyetle illet olur. Hastalıkta yenen yemek insana hiç kuvvet verir mi?
(C.3, b. 2677-2678)

Bir doktor sana "Koruk yeme, sana şu çeşit kötü bir hastalık verir" dese,
"Neden kötüye yoruyorsun" der misin? Dersen öğütçüyü suçlu tutuyorsun demektir.
(C.3, b. 2961-2962)

Nice kişiler vardır ki neşeli neşeli ekmek yerken ekmek, boğazlarına durur, ölümlerine sebep olur!

A musibet, sen de ekmek yeme de onun gibi kötülüğe uğrama bari!

Nice yüz binlerce adam da vardır ki ekmek yer, kuvvetlenir, can besler.

(C.3, b. 4792-4794)

Ârifin Tanrı nurundan gıdası vardır. "Ben Rabbi'me konuk olurum, o beni doyurur ve suvarır" denmiştir. "Açlık, Tanrı yemeğidir. Tanrı, doğruların bedenlerini onunla diriltir" hadisi de vardır ki açlıkta adama Tanrı yemeği gelir demektir.

Her yavru, anasının ardından gider, bununla da cinsiyet anlaşılır.

Âdemoğluna süt, göğüsten gelir, eşeğin sütü de bedeninin yarısından, aşağılık tarafından akar.

(C.4, b. 1641-1642)

A balık, sonuna bak işin, oltaya değil! Fakat pisboğazlığın, senin işin sonunu gören gözünü kapattı!

(C.4, b. 1708)

İnsana nurdan başka bir yiyecek yoktur. O candan başka bir şeyle beslenip yetişmez insan.

Bu yiyecekleri yavaş yavaş azalt. Çünkü bunlar, eşek gıdasıdır, hür adamın gıdası değil!

Bunları azalt da asıl gıdayı almaya kabiliyetin olsun, nur lokmalarını yiyesin!

Bu ekmeğin ekmek oluşu, o nurun aksiyledir bu canın can oluşu, o canın feyziyledir.

Bir kerecik nur yemeğini yedin mi ekmeğin başına da toprak saçarsın, tandırın başına da!

(C.4, b. 1955-1959)

Küçük çocuk gibi sana da ağlayan bir göz gerek. O ekmeği az ye ekmek senin şerefini giderdi.

Ten, gece gündüz onunla gelişir, yapraklanırsa can dalı, yapraklarını döker, güz mevsimine düşer.

Beden azığı, derhal canın azıksız kalmasıyla neticelenir. Bunu azaltmak onu çoğaltmak gerek.

"Tanrı'ya borç verin." Sen de bu ten ağzından borç ver de karşılığında gönlünde yeşillikler bitsin.

Borç ver de bu ten lokmasını azalt, bu suretle de "Gözlerin görmediği" yüz görünsün.

Ten kendisini pislikten arıtırsa ululuk misk ve incileriyle dolar.

Böyle adam şu pislikten kurtulur, temizliğe ulaşır, bedeni, "Tanrı sizi, kirlerden temizlemeyi diler" sırrına ulaşır.

Fakat Şeytan, "Sakın sakın bundan pişman olur hüzne düşersin.

Bedeninden bu hevesleri giderir, bunları eritirsen çok pişman olur derde düşersin.

Şunu ye hararet verir, mizaca devadır; şunu da faydalanmak için iç, ilaçtır.

Hem de şu niyete düş. Bu beden binektir, neye alıştıysa vermek, daha doğru bir iştir.

Sakın açlığa alışma; sıhhatin bozulur, beyninde, kalbinde yüzlerce illet meydana gelir" der.

O alçak Şeytan, bu çeşit tehditlerle gelir, halka yüzlerce afsun okur.

Kendisini tedavi eden Calinus gösterir. Bunu da senin hasta gönlünü aldatmak için yapar.

"Bu sana dertten, gamdan kurtulmak için bir ilaçtır" der. Âdem'e de buğday için böyle demişti ya!

(C.5, b. 143-157)

“Şeytanın, benim elimden Müslüman oldu” hadisine göre can gıdası olan nur, ruha eş ve dost olmak için velilerin cisimlerine gıda olur.

Gerçi ruh gıdası canın ve gözün yediği bir gıdadır; fakat oğul, cismin de ondan nasibi vardır.

Şeytana benzeyen beden, onu yemeseydi Resül benim Şeytanım Müslüman olmuştur buyurmazdı.

Ölüyü dirilten o yemekten Şeytan yiyip içmese nasıl olur da Müslüman olur?

Şeytan dünyaya âşıktır. Kördür, sağırdır. Bir aşkı başka bir aşk giderebilir.

Yakıynin gizli evinde yer, içerse yavaş yavaş aşk pılı pırtısını oraya çeker götürür.

Ey karnına haris olan böylece yücel. Bunun yolu, ancak yiyeceğini değiştirmedir.

Ey kalp hastası, ilaca sarıl. Bütün tedbir, mizacı değiştirmeden ibarettir.

Ey yemeğe rehin düşüp hapiste kalan, sütten kesilmeye tahammül edersen yakında kurtulursun.

Açlıkta birçok yemekler var. Onları ara, onları dile ey onlardan nefret eden.

Nurla gıdalan, göze benze. Ey insanların hayırlısı meleklere uy.

Melek gibi Tanrı’yı tesbih etmeyi kendine gıda yap da melekler gibi ezadan kurtul.

Cebrail murdar şeylere hiç bakmamakta, onların etrafında dönüp dolaşmamakta. Böyle olduğu halde kuvvet bakımından herkes den aşağı mıdır ki?

Tanrı âleme ne de hoş, ne de güzel bir sofra yaymıştır. Fakat o sofra, aşağılık kişilerin gözlerinden pek gizlidir.

Âlem nimetlerle dolu bir bağ olsa fare ve yılan yine toprak yer.

Ten ehlinin ruh gıdasını inkâr ederek adi yemeğe titremeleri

İster kış olsun ister bahar, onların gıdası topraktır. Fakat sen varlığın beyisin, nasıl olur da yılan gibi toprak yersin?

Tahtanın içindeki kurt, kimin böyle güzel helvası var der.

Bok böceği, bok içinde yaşar ve âlemde pislikten başka bir meze bilmez.

(C.5, b. 288-304)

Hastanın isteği yatışmıştır. Hatırı, yalnız iyileşmektedir.

Ama ekmek, elma ve karpuz görünce onu yemek ister bu istekle zarar korkusu, savaşa girişir.

Sabrederse bunları görüşü, iyiliğine yarar. Çünkü o heyecana düşmek, onun gevşemiş tabiatına iyi gelir.

Fakat sabredemezse görmemesi daha iyidir. Okun zırhsız adamdan uzak olması yeğ!

(C.5, b. 637-640)

Tanrı, kâfirleri ateşle korkutmuştur. Onlar da ateşe utançtan hayırlıdır demişlerdir.

Tanrı hayır demiştir, o ateş, utançların aslıdır. Bu kadını öldüren şu ateş gibi.

Hırsından doyacak kadar yemek yemedi, daha fazla yemek istedi. Kötü ölüm lokması boğazına durdu.

A haris adam doyacak kadar ye, hatta yemeğin helva ve palüze bile olsa.

(C.5, b. 1396-1399)

Taneyi az ye bu kadar pisboğaz olma. "Yiyin" emrini okudunsa "İsraf etmeyin" emrini de oku.

Bu suretle tane yemekle beraber tuzağa da düşme. Bilgi ve kanaat ancak bunu icap ettirir.

Akıllı kişi dünyanın gamını yemez, nimetini yer. Bilgisizlerse nedamet içinde mahrum kalırlar.

(C.5, b. 1407-1409)

Dünyanın yağlı, ballı nimetlerini yemek tehlikelidir. Tanrı yemeğine mani olur. Nitekim Peygamber, "Açlık, Tanrı yemeğidir. Onunla, yani açlıkla sözü doğruların bedenlerini diriltir" demiştir. Yine "Ben rabbime misafir olurum, o beni doyurur, suvarır" buyurmuştur. Tanrı da "Ferahlanarak rızıklanırlar" demiştir.

Bu kaba rızk kırıntılarından kurtulursan yüce ve latif rızklara nail olursun.

O manevi rızktan binlerce okka yemek yesen yine pak ve tüy gibi hafif olarak gidersin.

O yemek, sen de ne yel yapar, ne kulunç, ne de mide ağrısı verir.

Az yersen karga gibi aç kalırsın, çok yersen geğirmeye başlar, imtila olursun.

Az yersen huyun kötüleşir, kabalaşır, nobranlaşırsın. Çok yersen bedenin imtilaya müstahak olur.

Fakat Tanrı taamından, o lezzetli rızktan denizler kadar ye, yine de gemi gibi yürü yüz.

Oruca sarıl, sabret, orucu terk etme, her an Tanrı Rızkını bekle.

Çünkü o işi gücü güzel Tanrı, bekleyenlere hediyeler verir.

Tok adam ekmek beklemez. Ekmeği yiyeceği ister er gelsin ister geç.

Aç adam daima nerede der durur. Açlıkla bekler, araştırır.

Beklemezsen o yetmiş kat devlet ve ikbal nevalesi sana gelmez.

Babacığım yüceler yemeğini ercesine bekle,bekle.

Her aç nihayet bir yiyecek bulur. Devlet güneşi elbette ona vurur.

Himmet sahibi misafir, az yemek yerse sofra sahibi, ona daha güzel yemek getirir.

Yalnız yoksul ve nekes olan sofra sahibi başka, ona söz yok. Kerem sahibi Rızk vericiye kötü zanda bulunma.

Ey dayanılan, güvenilen er, bir dağ gibi başını kaldır da günesin ilk ışığı sana vursun.

Baksana o oturaklı yüce dağın tepesi de seher güneşini bekleyip durmada.

(C.5, b. 1743-1759)

Bana ayran verirse bal istemem. Çünkü her nimetin bir gamı vardır.

(C.5, b. 2360)

Gazne’de bilgiler emen bir zahit vardı. Adı Muhammed'di, Künyesi Serrezi.

Her gece üzüm çotuğunun ucunu yer, onunla iftar ederdi. Yedi yıl bu haldeydi.

(C.5, b. 2667-2668)

Onun ekmek, bal ve süt yemesi, yüz yoksulun çilesinden, üç günde bir iftar ederek oruç tutmasından daha hayırlıydı.

O, nur yer, ekmek yiyor deme. Görünüşte otlar, fakat hakikatte lâle eker.

Kandilin yağını yiyen alev gibi o da etrafındakileri aydınlatır, onların nurunu artırır.

Tanrı, ekmek yiyene "israf etmeyin" dedi, nur yiyene "Artık kâfi" demedi.

O boğaz, iptilâ boğazıdır, buysa israftan da emin, ileri gidişten de.

(C.5, b. 2705-2709)

Gerçi zaman zaman ona bir açlık verdi, verdi ama Tanrı ihsanı, şimdiye kadar onu rızıksız bırakmadı.

Eğer açlık olmasaydı imtilâya tutulurdun, ondan sonra da sende daha yüzlerce illet baş gösterirdi.

Açlık illeti, hem lâtif oluş, hem hafif bir hale geliş, hem de Tanrı'ya yalvarıp ibadette bulunuş bakımından o illetlerden elbette daha iyidir.

Açlık zahmeti, illetlerden daha iyidir; hele açlıkta yüzlerce fayda ve hüner de varken.

Az yeyiş ve açlığın iyiliği

Kendine gel, açlık, ilâçların padişahıdır. Açlığı canla başla kabul et, onu böyle hor görme.

Bütün hastalıklar, açlıkla iyileşir. Bütün ilâçlar, aç olmadıkça sana tesir etmez.

Örnek

Birisi küflü ekmek yiyordu. Bir adam, neden bu kadar haris ve açgözlü oldun? diye sordu?

Dedi ki: Sabrın sonucunda açlık, iki misli arttı mı arpa ekmeği bile bana helva gelir.

Sabrettim, sabırlı oldum mu daima helva yemiş olurum.

Zaten açlık, herkese zebun olmaz ki. Bu açlık, hadden aşırı bir otlaktır.

Açlığı, onunla güçlü kuvvetli aslan kesilsinler diye ancak Tanrı haslarına vermişlerdir.

Açlığı, öyle her âdi yoksula nerden verecekler? Ot az değil a, önüne koyuverirler.

Ye derler, sen ancak buna lâyıksın. Suda yüzen kuş değilsin sen, ekmek yiyen bir kuşsun.

Bir şeyhin, dervişin içini okuyup hırsını anlaması, ona dille nasihat vererek Tanrı emriyle Tanrı'ya dayanma kuvvetini bağışlaması

Bir şeyh, müridiyle dara düşmüştü. Şehirde ekmek vardı, bulundukları yerde kıttı.

Müridin gönlünde açlık ve kıtlık korkusu, gafletinden her an artmaktaydı.

Şeyh biliyordu, müridin içinden geçeni anlamıştı. Ona dedi ki: Ne vakte dek bu elem, bu ıstırap içinde kalacaksın?

Ekmek derdinden yanıp yakılıyorsun. Âdeta Tanrı'ya dayanma gözünü kapamışsın.

Sen o yüce nazeninlerden değilsin ki sana ceviz ve kuru üzüm vermesinler.

Açlık. Tanrı haslarının gıdasıdır. Senin gibi ahmak yoksul, nerden ona zebun olacak?

Aldırış etme, sen onlardan değilsin ki bu mutfakta ekmeksiz beklıyesin.

Şu aşağılık ve karnına düşkün kişilere daima kâse üstünde kâse sunarlar, ekmek üstüne ekmek.

Bu çeşit adam öldü mü ekmek, önünden giderek ey yoksullukla, ümitsizlikle kendini öldüren der,

İşte sen öldün, ekmek kaldı. Hadi kalk da al ekmeğini bakalım ey kendini elemlerle öldüren!

Kendine gel de elin, ayağın titremesin. Rızkın, senin ona âşık olmandan ziyade sana âşıktır.

Âşıktır, senin sabırsızlığını bilir de emekliye emekliye sana gelir a herzevekil!

Sabrın olsaydı rızkın gelir, âşıklar gibi kendini sana teslim ederdi.

Açlık korkusundan bu titreyiş nedir? Tanrı'ya dayanmayla tok yaşanabilir pekâlâ.

Büyük bir adada bir öküz varmış. Ulu Tanrı, o adayı otlarla, çayır, çimenle doldurur, öküz, akşama kadar hepsini otlar, bir dağ parçası gibi şişer, semirir, gece olunca bütün ovayı otladım, hepsini bitirdim. Yarın ne yiyeceğim diye korkuyla derde kapılır, uyuyamaz, bu dertle kulak karıştırılan hilâle dönermiş. Sabahleyin kalkınca yine bütün yazıyı, dünkünden daha yeşil, daha bol çayır, çimenle dolu bulur, yine yer, içer, semirir, geceleyin aynı derde düşermiş. Yıllardır bunu görür, fakat Tanrı'ya yine güvenmezmiş.

Dünyada yemyeşil bir ada vardır, orada yalnız başına obur bir öküz yaşar.

Akşama kadar bütün yazıyı yalar, otlar, doyar, semirip şişer.

Gece oldu mu yarın ne yiyeceğim diye düşünceye dalar, bu düşünce onu dertlendirir, ince bir kıla döner.

Sabah olunca yazı, yine yeşermiştir. Yeşillik, çayır, çimen, tâ bele kadar büyümüştür.

Okuz, öküz açlığına tutulmuştur, akşama kadar bütün yazıyı baştanbaşa otlar, bitirir.

Yine büyür, semirir, şişer. Bedeni yağanır, güçlü kuvvetli bir hale gelir.

Derken akşam oldu mu açlık korkusuna düşer, bu korkuyla titremeye başlar, yine korkusundan zayıflar.

Yarın yayım zamanı ne yiyeceğim, ne edeceğim? diye düşünür durur. Yıllardır, o öküz bu haldedir işte.

Bunca yıldır bu yeşilliği otlar, bu çimenlikte yayılırım.

Hiçbir gün rızkım azalmadı. Bu korku nedir, bu gönlümü yakıp yandıran gam nedir diye düşünmez bile.

Akşam oldu, gece bastı mi o semiz öküz, eyvahlar olsun, rızkım bitti diye diye yine zayıflar.

İşte nefis, o öküzdür, yazı da dünya. Nefis ekmek korkusu ile daima zayıflar durur.

Gelecek zamanlarda ne yiyeceğim? Yarının rızkını nasıl ve nerde elde edeceğim kaydına düşer.

Yıllardır yedin, yiyeceğin eksilmedi. Artık biraz da gelecek düşüncesini bırak da geçmişe bak.

Yediğin rızıkları hatırına getir, geleceğe bakma da az sızlan!

(C.5, b. 2828-2869)

Şarap, gıda için halka helâldir ama sevgiyi dileyenlere haramdır.

Âşıkların şarabi gönül kanidir. Onların gözleri yolda, konaktadır.

Böyle bir korkunç çölde bu akıl kılavuzu, tutulup kalıt.

Sen de kılavuzları gözetirsen kervanı helak eder, yolu yitirirsin.

Arpa ekmeği bile hakikaten haramdır. Nefsin önüne kepekle karışık ekmek koy.

(C.5, b. 3484-3488)

Ay, ekmekten de tesirli değildir ya. Nice ekmek vardır ki adamın can damarını koparır.

Zühre, sudan daha tesirli değildir ya. Nice su vardır ki bedeni harap eder.

(C.6, b. 99-100)

Bu bedenin direği lokmadır. Açlık kılıcına karşı ekmek, bir zırhtır.

Öyle olduğu halde Tanrı, senin ekmeğine bir kahır mayası kodu mu o ekmek boğaz illeti gibi kursağında durur, boğazını sıkar, seni öldürür.

(C.6, b. 2170-2171)

İştah varsa acele etmemek, yenen şeyin iyice sinmesi için ağır ağır yemek daha doğrudur.

(C.6, b. 2587)

Solup sararmamak için defalarca ekmek yedin; işte bu hep ekmek. Nasıl olur da usanmazsın?

Mizacındaki itidal yüzünden yine acıkırsın. Bu açlıkla da senin hazımsızlığın yanar gider.

Kimde açlık derdi varsa bedeninin her cüzü, diğer cüzüyle bağdaşır yenileşir.

Lezzet açlıktan gelir, yeni bir yemekten değil. Açlıkla yenen arpa ekmeği, şekerden lezzetlidir.

O usangaçlık da sözün tekrarından değildir, aç olmadan ve hazımsızlıktandır.

Dükkandan, baç, ve haraç almadan, dedikodudan halkı aldatmadan usanmazsın.

Altmış yıl gıybette bulunsan, insanların etini yesen yine doymazsın.

(C.6, b. 4293-4299)

2.1.7. BEDENSEL ENGELLİLİK

Teninde noksan bulunan acınır, acınan kişiye lânet etmek böyle bir adamı yaralamaksa hiç de yaraşır bir şey değil.

Kötü hastalık, lânet edilmesi icap eden, uzaklığa lâyık olan illet, akıl noksanıdır.

Zira noksan akılları tamamlamak, yani akıllanmak mümkündür, fakat bedendeki noksanı tamamlamaya imkân yok.

Tanrı'dan uzak düşen her kötü kişinin kâfirliği, Firavunluğu, umumiyetle akıl noksanından ileri gelmiştir.

Beden noksanı için Kuran' da "Köre teklif yok" diye bir genişlik var.

Şimşek çabucak sönüp gider, pek vefasızdır. Sen aydın ve parlak olmayan geçici şeyi baki olandan ayırt edemiyorsun.

(C. 2, b. 1537-1542)

Kör bir dilencinin "Bende iki körlük var" demesi

Bir kör vardı, derdi ki: "Ey zamane ehli, elâman benim iki körlüğüm var.

Şu halde bana iki kat acıyın. Çünkü iki kat körüm, bu iki körlüğe birden müptelâyım"

Birisi "Bir körlüğünü görüyoruz. Öbür körlüğün nedir? Göster" dedi.

Kör dedi ki; "Sesim çirkin, avazım bed. Ses çirkinliği ve körlük iki kat körlüktür.

Çirkin sesim halka keder vermekte. Halkın acıması, sesim yüzünden azalmakta.

Kötü sesim nereye varırsa hiddet, gam ve kin meydana gelmekte.

İki körlüğe siz de iki kat acıyın. Böyle hiçbir yere sığmayan kişiyi gönlünüze sığdırın, hoş görün"

Bu şikâyet, bu sızlanma yüzünden sesinin çirkinliği kalmadı. Halkın hepsi ona acımaya başladı.

Sırrını söyleyince gönlünün güzel sesi, sesini güzelleştirdi, sesindeki çirkinlik gitti.

Fakat birisinin gönül sesi de çirkin olursa o adamda üç ebedî körlük vardır.

Fakat sebepsiz illetsiz hacetleri reva edenler, olabilir ki onun çirkin başına bir el korlar.

O dilencinin sesi hoş ve acınacak hale gelince taş yüreklilerin yüreği bile muma döndü.

Kâfirin sesi çirkin olduğundan icabete eş olamaz.

"Susun" emri, kötü ses hakkındadır. Çünkü o ses, halkın kanından köpek gibi sarhoş olmuştur.

Ayının feryadı bile acındıracak bir ses olur da senin feryadın olmazsa bu çok kötü bir şeydir!

Bil ki sen Yusuf'a kurtluk etmişsin, yahut bir suçsuzun kanını içmişsin.

Tövbe et içtiğini kus.. Eğer yara eskidiyse yürü, dağla!

(C.2, b. 1993-2009)

Tanrı, insana topallık, yassı, burunluluk, körlük gibi çaresiz illetler vermiştir ama

Ağız, yüz çarpıklığı yahut baş ağrısı gibi bazı illetler de vermiştir ki bunlara çare vardır.

Tanrı bu ilâçları, insanlara iyilik vermek için yarattı. Dertler, devalar saçma değil ya!

Hattâ dertlerin çoğunun devası, çaresi vardır. Adamakıllı aradın, üstüne düştün mü ele geçer!" (C.3, b. 2913-2916)

Kınayanlar, senin dolunayına karşı köpeklere benzerler sana karşı ürüyüp dururlar!

Bu köpekler, "Susun, dinleyin" emrine karşı sağırdırlar, ahmaklıklarından senin dolunayına karşı hav havlayıp durmaktalar!

Ey şifa, hastayı terk etme. Ey şifa hastayı terk etme sağıra kızıp körün sopasını bırakma!

Sen demedin mi ki "Körü, yolda tutup yeden (elinden tutan yardım eden) Tanrı'dan yüzlerce ecir alır, yüzlerce sevaba girer!

Kim bir körü kırk adım yederse (elinden tutarsa) günahları bağışlanır, doğru yolu bulur!"

(C.4, b. 1465-1469)

Âdeta çocuğun kulağına benzer; anasının sözleriyle dolar da söze başlar, konuşur.

Çocukta anlayan bir kulak olmazsa anasının sözünü duymaz, dilsiz olur.

Anadan doğma sağır, daima dilsizdir de söyleyen kişi, sözü önce anasından duymuştur.

Bil ki sağır ve dilsizin kulağı, âfetlerden bir âfettir ne söz dinlemeye kabiliyeti vardır, ne de bellemeye.

(C.4, b. 3037-3040)

2.2. MESNEVÎ'DE TEŞHİS YÖNTEMLERİ İLE İLGİLİ BEYİTLER

ANAMNEZ - MUAYENE – TETKİK

Hekim, hastanın yüzünü görüp, nabzını sayıp, idrarını muayene etti. Hastalığının ârazını ve sebeplerini de dinledi.

(C.1, b. 103

Külliyatın böyle hastalıkları, böyle dertleri olunca onların cüzülerinin yüzü nasıl sararmaz?

Hele birbirlerine zıt olan şeylerden; su, toprak, ateş ve yelden meydana gelmiş cüzü…

Koyunun kurttan kaçmasına şaşılmaz; şaşılacak şey, bu koyunun kurda gönül vermesidir!

Sağlık, zıtların sulhüdür; aralarında savaşın başlamasını da ölüm bil!

(C.1, b. 1290-1293)

Tavşan "Ayağım nerede? Elim ayağım kesildi. Canım tir tir titriyor, yüreğim yerinden oynadı.

Yüzümün rengini görmüyor musun? Altın sarısı gibi. Rengim, ne halde olduğumu bildiriyor.

Tanrı yüze "bildirici" demiştir. Onun için âriflerin gözü, yüze dalmış, kalmıştır.

Renk ve koku, çan gibi haber verir; atın kişnemesi, atın mevcudiyetini bildirir.

Eşeğin sesini, kapının sesinden fark edesin diye her şeyin sesi, o şeyi haber verir.

Peygamber insanları ayırt etmek hususunda "insan, sözünde gizlidir" dedi.

Yüzün renginde gönül halinden bir nişan vardır. Bana acı, sevgi kalbinde tut!

Kırmızı yüz, sahibinin refah ve saadetine delâlet eder, sarı yüz, sahibinin meşakkat ve belâ içinde olduğunu bildirir.

Elimi, ayağımı alana, yüzümün rengini uçurana, kuvvetimi giderene, çehremi bozana uğradım.

Önüne geleni kırma, ağaçları kökünden, dibinden söküp çıkarana sataştım.

(C.1, b. 1265-1274)

Biz böyle hekimleriz, öyle Tanrı şakirtleriyiz ki bahrimuhit bile bizi gördü de yarıldı.

Biz başkayız; insanın hastalığını, nabzına bakarak anlayan hekimler başka!

Biz gönüle vasıtasız bakarız, bizim görüşümüz, anlayışımız yüzünden pek yücedir.

Onlar, insanı gıdalarla, meyvelerle doyuran kuvvetlendiren doktorlardır… hayvanî can, onların tedavisiyle kuvvet bulur, yaşar.

Bizse iş ve söz doktorlarıyız. Bize ululuk nurunun ışığı ilham vermektedir.

Meselâ bu çeşit bir iş sana faydalıdır, öbürünün yolunu keser.

Bu çeşit bir söz sana faydalıdır, başka çeşit bir sözse seni yaralar!

O doktorlar, hastanın sidiğine bakar, hastalığını öyle anlar. Bizim delilimizse ulu Tanrı'nın vahyidir, hastalığı vahiyle anlarız.

Kimseden ücret istemeyiz, ücretimiz, noksanlardan ari olan Tanrı'dan gelir.

İlleti unulmaz hastalara sâlâ, ilâcımız, hastalara birebirdir.

(C.3, b. 2700-2709)

O doktorla müneccim, sana verdikleri haberi zanla, şüpheyle veriyor. Hâlbuki biz açıkça görüyor, söylüyoruz.

(C.3, b. 2966)

Gaflet, dert, tembellik ve gönül karanlığı gibi ne varsa hepsi de yere mensup ve aşağılık bir şey olan tenden ileri gelir

Vehim, hataya düşer, yanılabilir. Fakat akıl, mutlaka isabet eder, yanılmaz.

Her ağırlık, her yorgunluk, tenin muktezasıdır. Cansa hafifliği yüzünden uçup durur.

Kırmızı beniz kanın çokluğundandır, sarı yüz safranın oynamasındandır.

Ak beniz, balgamın kuvvetindendir, sevdadan da beniz kararır.

Hakikatte eserleri halk eden odur. Fakat kışırda kalan, yalnız zâhiri gören, ancak sebepleri görebilir!

Derilerden ayrı olmayan, sebeplerden kurtulmamış olan akıl, ne illetlerden kurtulur, ne doktordan fayda görür!

(C.3, b. 3570-3575)

Elin daima yumulu yahut daima açık olsa bu bir hastalık eseridir.

Elini açıp yummakla iş güç görür, çalışır, kazanır, işini düzene korsun. Bu el açıp yumma, kuşun iki kanadı gibi ele lâzım bir şeydir.

(C.3, b. 3765-3766)

Külhanda doğup temizlik nedir görmeyen kişiye mis koklatsın incinir, hasta olur!

Güzel koku satanların pazarında güzel kokularla mis kokusundan bayılan ve hasta düşen derici

Birisi, güzel koku satanların pazarına gelince aklı başından gitti, büzülüp yere yıkıldı.

Kerem sahibi attarlardan gelen güzel kokular, başını döndürdü, yere düştü!

O bihaber, gün ortasında yol uğrağına bir leş gibi yıkıldı, kaldı.

Derhal halk, başına üşüştü. Herkes lâhavle diyerek derdine derman aramaktaydı.

Birisi, eliyle kalbini yokluyor, öbürü yüzüne gülsuyu serpiyordu.

Bilmiyordu ki o alanda onun başına ne geldiyse gülsuyundan geldi.

Biri bileklerini başını ovuyor, öbürü hararetlensin diye samanlı ıslak balçık getiriyordu.

Biri ödağacıyla şekeri karıştırıp tütsülüyor, başka biri elbisesinin bir kısmını soyup üstündekileri hafifletiyordu.

Birisi nasıl atıyor diye nabzını yokluyor, öbürü ağzını kokluyor.

Şarap mı içti, esrar mı? Yoksa afyon mu yuttu? Anlamak istiyordu. Halk, onun neden bayıldığını anlayamamış, şaşırıp kalmıştı.

Derhal akrabalarına haber verdiler, falan adam feşman yerde perişan bir halde düşüp kaldı dediler.

Neden bayıldı, ne oldu da leğeni damdan düştü? Kimse bilmiyordu!

O tabağın iriyarı, güçlü kuvvetli, bilgili anlayışlı bir erkek kardeşi vardı, hemencecik koşa koşa geldi.

Yenine biraz köpek pisliği almıştı, halkı yardı, feryat ederek kardeşinin başucuna geldi.

Ben neden hastalandı biliyorum, dedi. Hastalık teşhis edildi, sebebi bilindi mi tedavisi kolaydır.

Sebebi bilinmezse tedavisi güçleşir. Hangi ilaç iyi gelecek? Yüz türlü ihtimal vardır.

Fakat sebebi bilindi mi iş kolaylaşır. Sebeplerini bilmek, bilgisizliği giderir.

Adam kendi kendine, onun iliğine damarına kat kat köpek pisliği sinmiştir.

Rızkını elde etmek için her gün, akşamlara kadar pisliğe gömülmüştür, tabaklığa gark olunmuştur demişti.

Büyük Calinus da böyle demiştir: Hastaya, neye alışkınsa onu ver!

Aykırı olan şeylerden zahmet çeker; onun için hastalığının ilacını da alıştığı şeylerde ara!

Bokböceği, daima pislik taşır durur. Bu yüzden de gülsuyundan bayılır.

Onun ilâcı yine köpek pisliğidir. Çünkü ona alışmıştır, onunla halli hamur olmuştur.

"Pisler, pislerindir"[53] âyetini oku da bu sözün önünü, sonunu anla!

Öğütçüler, pis kişiyi, ona bir kapı açılması, iyileşmesi için amberle, gülsuyu ile tedavi etmek isterler!

Fakat ey inanılır, itimat edilir kişiler, pislere temiz şeyler lâyık değildir ki!

Onlar, vahyin güzel kokusuyla eğrilmişler, sapıtmışlardır da "Siz bize uğursuzsunuz, biz, sizin yüzünüzden kötülüğe uğradık"[54] diye feryada başlamışlardır.

"Bu söz, bize zahmet veriyor, bu sözden hastalanıyoruz. Sizin vâzınız iyi değil, bize iyi gelmiyor.

Eğer yine susmaz da nasihata başlarsanız derhal sizi taşlar, öldürürüz.

Biz, oyunla, abes ve saçma şeylerle semirmişiz. Öğüte hiç alışmamışız!

Bizim gıdamız yalandır, asılsız lâftır, saçma sapan sözlerdir. Sizin bildirdiğiniz şeyler, midemizi bozuyor.

Siz bu sözlerle hastalığımızı yüzlerce defa artırıyor, akla ilâç olarak afyon veriyorsunuz" demişlerdir.

Dericinin kardeşinin, dericiyi gizlice fışkı kokusuyla tedavisi

Delikanlı, kardeşine yapacağı ilâcı kimse görmesin diye halkı uzaklaştırdı.

Gizli bir şeyler söyler gibi ağzını kulağına götürdü, sonra da o şeyi burnuna koydu.

Köpek pisliğini avucuna sürtmüştü pis beynin ilâcını bu pislikle görmüştü.

[53] Nur Suresi 26. âyet
[54] Yasin Suresi 18. âyet

Avucunu koklatır koklatmaz adam, deprenmeye başladı. Halk, bu pek mühim bir afsun dediler.

Afsunu okuyup kulağına üfürdü, adam adeta ölmüştü, afsun imdadına yetişti!

Kötü kişilerin hareketi o yandandır zina, bakışla, göz ve kaş işaretiyle harekete gelir.

(C.4, b. 256-294)

Tanrı doktorlarının, müridin ve yabancının yüzünden, sesinin tonundan, gözünün renginden din ve gönüllerdeki hastalığı anlamaları, bu şöyle dursun, gönül yolundan da anlarlar; çünki onlar kalb casuslarıdır. Onlarla oturunca doğru yürekle oturun!

Bu beden doktorları pek bilgilidirler, senin hastalıklarını senden daha iyi bilirler!

İdrara bakıp ahvalini anlar fakat sen; hastalığını o tarzda bilemez, teşhis edemezsin.

Sonra nabızdan benizden, kandan da her türlü hastalığın kokusunu alırlar.

Âlemdeki Tanrı doktorları, artık sen söylemeden nasıl olur da halini anlamazlar senin?

Nabzından da gözünden de, benzinin renginden de, sende derhal yüzlerce hastalık bulur, anlarlar.

Beden doktorları, doktorluğu yeni öğrenmişlerdir zaten onlar, hastalığı teşhis için idrara vesaireye muhtaçtır.

Fakat kâmil, Tanrı doktorları, uzaktan adını duydular mı varlığının ta derinlerine kadar girerler!

Hattâ sen doğmadan yıllarca evvelki hallerini bile görürler!

(C.4, b. 1794-1801)

Dışarıdan görünen iş ve sözün içe ve içteki nura tanıklığı

İş ve söz, için tanıklarıdır. Bu ikisine bak da için nasıl anla.

Sırrın, onun içine giremiyorsa hastanın sidiğine bak.

İşle söz, hastaların sidiğine benzer, beden doktoruna bu bir delildir.

Hâlbuki ruh doktoru, canına girer de can yolundan imanına kadar varır.

Onların güzel söze, güzel işe ihtiyaçları yoktur. Sakının onlardan, onlar kalplerin casusudurlar.

Bu söz ve iş tanıklarını, dere gibi henüz ulaşmamışlarda ara!

(C.5, b. 236-241)

Birisi hastalandı. Hekime gidip dedi ki: Nabzımı ele al da,

İçimdeki derdi anla. Çünkü nabızdaki damar, kalbe ulaşır.

Kalp görünmez, kayıptır. Onun hali, nabızdan anlaşılır, çünkü nabızla ilişiği vardır.

(C.6, b. 1293-1295)

Tanrı, "Niyetleri yüzlerine görünüp durur" dedi. Çünkü yüz içteki sırrı söyler, açığa vurur.

(C.6, b. 2565)

Boş karnına davul gibi vurun da davul gibi nesi var, nesi yoksa bize haber versin.

Davul kuru olursa sesi başka türlü çıkar, yaş olursa başka türlü. İçinde bir şey olursa başka türlü bir ses verir, boş olursa başka türlü. Sesi ne halde olduğunu bildirir bize.

(C.6, b. 2573-2374)

2.3. MESNEVİ'DE TIP İLMİ İLE İLGİLİ BEYİTLERİN GÜNÜMÜZ ANABİLİM DALLARINA GÖRE TASNİFİ

2.3.1. İÇ HASTALIKLARI

Gönül hasta olur, ağzı kokarsa ancak o vakit doğruyla yalanın tadını almaz.

(C.2, b. 2737)

Gam karaciğerden meydana gelir, neşe akciğerden!
(C.3, b. 3740)

Helva, vakitsiz yenirse safra yapar.
(C.6, b. 2601)

Adam, topuz acısıyla atlının korkusundan yel gibi koşmağa başladı. Hem koşuyor, hem yüzüstü düşüyordu.

Karnı toktu, uykulu ve gevşemiş bir haldeydi. Ayağında, yüzünde yüz binlerce yara vardı.

Atlı o adamı akşam çağına kadar çekiştirip durdu. Nihayet, adamın safrası kabardı, kusmağa başladı.

İyi, kötü yediklerini kustu. Bu kusma esnasında yılan da içinden dışarı çıktı.

O yılanı görünce kendisine iyilik eden atlıya secde etti.
(C.2, b. 1890-1894)

Tanrı'nın kahrı vebaya, lütfu da sabah yeline benzer. Birisi demiri çeker, öbürü saman çöpünü.

Tanrı, doğruları doğru yola kadar çeker. Batıl olanlarda batılları çekerler.

Mide helvayı severse helvayı çeker, safraya mensupsa sirkeyi ister.

Sıcak döşeme, üstüne oturanın soğukluğunu alır, soğuk döşeme hararetini alır.
(C.5, b. 2128-2131)

Ne kadar zamandır kabız veren acı ve sert yemekler pişirdin, bir kere de tatlı yemekler pişirmeyi dene.
(C.5, b. 2150)

2.3.1.1. Şeker Hastalığı

Kınanmak, kaynatılmış ilâç ve hap gibidir; içer, yahut yutarsa uzun bir müddet ızdırap ve elem içinde kalırsın.

Tatlı yersen onun zevki bir andır, tesiri öbürü kadar sürmez.

Zâhiren uzun sürdüğü için de tesiri, gizlidir. Her şeyi, zıddıyla anla!

Medhin tesiri, şekerin tesirine benzer; gizli tesir eder ve bir müddet sonra vücütta deşilmesi icabeden bir çıban çıkar.

(C.1,b. 1863-1866)

Sen helva yersin, çıban olur; sıtmaya tutulursun, sıhhatin bozulur.

(C.2, b. 2719)

Gizli bir kahra uğramış, gizli bir kahırla bağlamıştınız. Gayri bu ne kahırdır, bunu kim anlar? Siz şeker yerdiniz de o şeker de zehir olurdu.

(C.3, b. 4547)

Sürmeyi kulağa çekmezler. Gönül işini bedenden istemek şart değildir. Gönülsen yürü, nazlan, horluk çekme. Bedensen şeker yeme, zehir tat!

Zehir bedene faydalıdır, şeker zararlı. Bedenin yardım görmemesi daha iyidir. Cehennem odunu bedendir, onu azalt, bir odun daha biterse hemen kes!

(C.5, b. 1095-1096)

Helva ve şeker hırsı çocukların iki kulağını sağır eder, öğütleri duymaz.

Fakat çıban çıkarmaya başladı mı kulakları açılır, öğütleri dinler.

(C.5, b. 2064-2065)

2.3.1.2. Anemi (Kansızlık) ve Toprak Yeme Alışkanlığı

Âlemde bir sürü halkın mahrum olmadığı bir nimet var mı? Söyle.

Şekerden öküze, eşeğe ne fayda var? Her canın başka bir gıdası vardır.

Fakat o gıda, gıdalanan kişiye arızî ise ona nasihat etmek de onu doğru yola getirmek demektir.

Birisi hastalık dolayısıyla toprak yemeyi sevse toprağı, kendisine gıda sanır ama,

Asıl gıdasını unutmuş, hastalık yüzünden alıştığı gıdaya yüz tutmuştur.

Şerbeti bırakmıştır da zehir yemektedir. Hastalık yüzünden alıştığı gıda kendisine tatlı gelmiştir.

İnsanın asli gıdası Tanrı nurudur; ona hayvan gıdası lâyık değil!

Fakat gönül, hastalık yüzünden bu gıdaya düşmüştür; gece gündüz bu suyu içmekte, bu toprağı yemektedir.

Bu gıdayı yiyen kişinin yüzü sapsarıdır. Ayağı tutmaz kalbi helacana uğrar. Nerede yol, yol olan göklerin gıdası nerede bu?

(C.2, b. 1077-1085)

Toprak yeme, toprak alma, toprağı arama. Çünkü toprak yiyenin yüzü daima sapsarıdır.

Gönül ye de daima genç kal. Benzin, tecelliden erguvana dönsün!

(C.2, b. 2441-2442)

Terazinin dirhemi baş yıkayacak kil olan aktarın kilini, aktar şeker tartarken kil yemeyi âdet edinmiş olan müşterinin gizlice ve hırsızlama çalması

Toprak yemeyi adet edinmiş olan birisi bir aktara gidip kelle şekeri almak istedi.

O hilebaz ve gönlü bozuk aktarın terazisinde dirhem ve taş yerine toprak vardı.

Dedi ki: Benim terazimin dirhemi topraktır. Şeker almaya niyetin varsa sabret de dirhem bulayım.

Adam “Mühim bir işim var, şeker almam lazım dirhemin ne olursa olsun, zararı yok” dedi.

Kendi kendisine de “Toprak yemeyi adet edinen kişiye taş nedir ki? Toprak altından daha iyi!

Hani o kılavuz kadın gibi oğlum, pek güzel bir kız buldum.

Pek güzel ama ondan başka bir şey daha var: o namuslu kız, helvacı kızı demiş de,

Evlenecek adam böyle olması daha iyi ya helvacının kızı daha yağlı, daha tatlı olur demiş!

Onun gibi senin de taş dirhemin yok da taş yerine toprak kullanıyorsan daha iyi ya toprak benim gönlümün istediği meyve!" diyordu.

Aktar, terazisinin dirhem gözüne dirhem vazifesini gören taş yerine toprak parçasını koydu.

Öbür gözüne koymak üzere de o toprağın ağırlığınca şeker kırmaya koyuldu.

Şekeri kesip kıracak bir aleti olmadığı için biraz gecikti, müşteriyi de orada bıraktı.

Aktarın yüzü öbür yanaydı toprak yemeyi adet edinmiş olan müşteri, dayanamadı gizlice ve güya aktara göstermeden toprağı koparıp yemeye başladı.

Ansızın döner de beni görüverir diye de korkmaktaydı.

Aktar, bunu gördü gördü ama kendisini meşgul gösterdi. Diyordu ki: "A sararmış suratlı, hadi biraz daha fazla çal!

Toprağımı çalıyorsan bana bir şey olmuyor; sen, adeta kendi yanından et koparıyor, kendi etini yiyorsun!

Benden korkup duruyorsun ya eşekliğinden ben de az yiyeceksin diye korkmaktayım!

Meşgulüm ama kamışımdan sana fazla şeker verecek kadar da ahmak değilim ben!

Alacağın şekeri görünce kimin ahmak ve gafil olduğunu anlarsın, hele dur"

Kuş, o taneye baktıkça bakar, hoşlanır ama tane de uzaktan o kuşun yolunu vurur!

(C.4, b. 625-644)

Toprak yemeyi âdet edinmiş adama bozuk düzen bir yumuşaklık göstererek toprak verme şeker daha iyidir de!

(C.4, b. 3819)

İnsanın mizacı toprak yemeye alışırsa rengi sararır, kötüleşir. İnsan hastalanır, düşkün bir hale gelir.

Fakat kötü mizacı değişirse kötülüğü gider, yüzü çırağ gibi parlar.

(C.3, b. 44-45)

Halk, iştah bakımından ters tabiatlıdır. Öyleleri vardır ki suyu bırakır, içmez de toprak yer.

(C.6, b. 2276)

2.3.1.3. Karaciğer Yetmezliği

Kâfirlerin tekrar Cebrîce deliller getirmeleri

Onlarsa "Bu, bizim derdimiz, deva kabul eder dert değil.

Siz yıllarca öğütler verdiniz, afsunlar okudunuz. Bizim de her lâhza derdimiz arttı, bağımız kuvvetlendi.

Eğer bu hastalık, iyileşecek bir hastalık olsaydı nihayet bir zerresi olsun geçerdi.

İnsan susuzluk hastalığına uğrarsa içtiği su, ciğere gitmez, denizi içse başka bir yere gider.

Nihayet el ayak şişer su içmek, susuzluğu bir türlü geçirmez" dediler.

(C.3, b. 2917-2921)

Âşık dedi ki. "Ben, susuzluk hastalığına tutulmuş birisiyim. Biliyorum da su beni öldürür.

Fakat bu hastalığa tutulan, sudan kaçamaz ki isterse su onu yüzlerce defa öldürsün, harap etsin!

Elim, karnım şişse bile suya olan aşkım azalmıyor.

Karnımı görüp bu ne diye sordukları zaman keşke bütün deniz, karnıma aksaydı diyorum.

Bir tuluma benzeyen karnım, isterse su dalgalarından yırtılsın ölsem bile ne mutlu bir ölüm!

Ben, nerede bir ırmak görsem ah, o ırmak ben olsam diye haset etmekteyim.

Elim defe benzese; karnım davul gibi şişse yine gül gibi neşeyle onun sevda davulunu döver dururum.

O, Rûhul-emin, kanımı dökse yer gibi yudum, yudum kan içerim.

Ben yer gibi, karnındaki çocuk gibi kanlar içiyorum âşık oldum olalı işim gücüm bu!

Geceleri tencere gibi ateş üstünde kaynamakta gündüzleri kum gibi akşamlara kadar kan içmekteyim.

Hileye saptım, o bana kızmıştı, yapmak istediğim şeye mâni oldum, hışmından kaçtım diye nadimim.

(C.3, b. 3884-3894)

Nilüfer gibi ırmağın bu tarafında yeşer. Susama hastalığına uğrayan adam gibi haris ol, ölümü ara!

Susama hastalığına uğrayanın ölümü sudur da yine su arar, su içer durur. Tanrı, doğrusunu daha iyi bilir.

(C.3, b. 3908-3909)

2.3.2. KARDİYOLOJİ

Ey karnına haris olan böylece yücel. Bunun yolu, ancak yiyeceğini değiştirmedir.

Ey kalp hastası, ilaca sarıl. Bütün tedbir, mizacı değiştirmeden ibarettir.

Ey yemeğe rehin düşüp hapiste kalan, sütten kesilmeye tahammül edersen yakında kurtulursun.

(C.5, b. 293-295)

Hekimin iyileşmesinden ümit kestiği hasta

Birisi hastalandı. Hekime gidip dedi ki: Nabzımı ele al da,

İçimdeki derdi anla. Çünkü nabızdaki damar, kalbe ulaşır.

Kalp görünmez, kayıptır. Onun hali, nabızdan anlaşılır, çünkü nabızla ilişiği vardır.

(C.6, b. 1293-1295)

2.3.3. GENEL CERRAHİ

Deriyi yarmış, temreni çıkarmış ondan sonra orada yepyeni bir deri bitmiştir.
(C.1, b. 309)

Kılıç sapını kesebilir mi? Yürü, bu yarayı bir cerraha göster.
Kimse, yarasının kötülüğünü görmesin diye her yaranın üstüne sinek üşer.
O sinekler; senin düşüncelerin, mallarındır; yaran da ahvalindeki zulmet!
Eğer o yaraya pîr merhem korsa o zaman derdin iyileşir, feryat ve figanın kesilir.
Yara sahibi, merhem konunca sıhhat buldum sanır. Hâlbuki hakikatte oraya merhemin ışığı vurmuştur.
Kendine gel, ey sırtı yaralı, merhemden baş çekme; iyileşince de kendi kendime iyileştim deme, sıhhati merhemden bil!
(C.1, b. 3222-3227)

Fakat bir ota saldırmaz. Neşter yaradan başka yere vurulmaz.
(C.1, b. 3328)

Tövbe et içtiğini kus.. Eğer yara eskidiyse yürü, dağla!
(C.2, b. 2009)

Yarayı neşterle deşmedikçe iyileşir onulur mu hiç?
(C.4, b.2347)

Yarayı deşmek lazım. Deşeceğin yerde üstüne merhem korsan pisliği kökleştirmiş olursun.
Yaranın altındaki eti yer. Yarı faydası olsa elli tane ziyanı olur.
(C.6, b. 2605-2606)

2.3.4. ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI

Bu Mesnevi bir müddet gecikti. Kanın süt olması için bir zaman lâzımdır.

Bahtın yeni bir çocuk doğurmadıkça kan, tatlı süt haline gelmez. Bunu güzelce duy.

(C.2, b. 1-2)

Baki nur, aşağılık dünyanın ardındadır. Saf süt, kan nehirlerinin ardındadır.

Oraya ihtiyarsız bir attın mı sütün karışır, kan haline gelir.

(C.2, b. 13-14)

Ben kerem sahibiyim. Tamaha düşüp ağlasın diye mahlûka ekmek gösteririm.

Ana, çocuk uyansın da gıdasını istesin diye çocuğun burnunu ovar.

Çünkü çocuğun, açlığından haberi olmaz, uyuyakalır. Fakat süt muhabbeti, ananın iki memesini de ağrıtmaya başlar.

(C.2, b. 361-363)

İnsanın mizacı toprak yemeye alışırsa rengi sararır, kötüleşir. İnsan hastalanır, düşkün bir hale gelir.

Fakat kötü mizacı değişirse kötülüğü gider, yüzü çırağ gibi parlar.

Dadı, süt emer çocuğunu türlü, türlü nimetlerden gıdalandırır.

Ama çoğunu memeden kesti mi ona yüzlerce bahçelerin, bostanların yolunu açar.

Çünkü meme, o zayıf çocuk için binlerce nimetlerin, binlerce yemeklerin, binlerce ekmeklerin hicabıdır.

Hulâsa yaşamamız, sütten kesilmemize bağlıdır. Sen de yavaş, yavaş kendini gıdadan kesmeye çalış vesselâm.

İnsan, ana karnındayken kan emer, varlığı kanladır, bedenin necis kanla vücut bulur.

Kandan kesilince gıdası süt olur, sütten kesilince lokma yemeğe başlar.

Lokmadan kesildi mi Lokman kesilir, gizli matlûba talip olur.

(C.3 b. 44-53)

Süt emen çocuk dadıdan vazgeçti mi yemek yemeğe başlar, artık onu bırakır gider.

(C.3, b.1284)

Süt emen çocuk yemekten nasıl zevk alabilir? Perinin gıdası kokudan ibarettir.

(C.3, b. 3025)

Çocukların düşünceleri ya dadıdır, ya süt. Ya kuru üzümdür, cevizdir yahut da bağırıp ağlama.

O mukallit de illetli bir çocuğa benzer. İnce bahislere girişir, deliller getirir ama aldırma.

(C.5, b. 1288-1289)

Çocuk, ceviz ve kuru üzüm için ağlar. Hâlbuki bu, büyük adama göre hiçbir şey değildir

Gönüle göre de beden, cevizle kuru üzümdür. Çocuk, nerden büyüklerin bilgisine sahip olacak?

(C.5, b. 3342-3343)

2.3.3.1. Çocuk Gelişimi

Çocuk önce, süt emme kabiliyetinde doğar, bir müddet susar ve tamamı ile kulak kesilir.

Lâkırdı söylemeyi öğreninceye kadar bir zaman dudağını yumması, söz söylememesi gerekir.

Kulak vermezse "ti, ti" diye mânasız sözler söyler; kendisini âlemin dilsizi yapar.

Anadan sağır doğan ise hiç dinlemediği için dilsiz olur; nasıl dile gelsin?

Çünkü söz söylemek için önce dinlemek gerektir. Söze, kulak verme yolundan gir.

(C.1, b. 1623-1627)

Denizden dön, yüzünü karaya ko. Oyundan oyuncaktan bahset, çocuğa bu daha iyi!

Çocukluğunda oyunla oynarsa da yavaş yavaş akıl denizine âşina olur, o denize dalar, yüzer.

Çocuk, oyunla akıllanır, oynaya oynaya aklı başına gelir onun. Oyun, görünüşte akla uymaz ama iş böyledir işte:

Deli çocuk, oyun oynar mı? Cüzü lâzım ki külle dönsün.

(C.6, b. 2253-2256)

2.3.5. KADIN HASTALIKLARI VE DOĞUM (NİSAİYE)

Şakî, ana karnında şakî olur (fakat bilinmez) Cisim âlemindeyse cisimdeki hallerden, ruhun halleri de anlaşılır.

Vücut da ana gibi can çocuğuna gebedir. Ölüm, doğmak derdi ve kıyamettir.

Bu dünyada geçmiş canların hepsi, "O ferahlı can acaba nasıl doğacak?" diye beklemektedirler.

Zenciler, o mutlaka bizdendir derler. Beyazlar da, imkânı yok. O çok güzel olacak, derler.

Vücudun canı, ahiret âlemine doğunca artık beyaz, kara ihtilafı kalmaz.

Kara ise Zenciler alıp götürürler, beyazsa kendi cinslerinden olan bu çocuğu, beyazlar alıp götürürler.

Fakat doğmadıkça anlamak, âlemdeki müşkül işlerdendir. Çünkü henüz doğmamış çocuğun nasıl olduğunu bilen azdır.

Bunu anlayan kişi, ancak Tanrı nuruyla bakıp gören kişidir. Böyle olan zat, bâtına da nüfuz edebilir.

Nutfenin aslı beyaz renkli ve hoştur. Fakat beyaz kişinin canının aksi;

Nutfeye renk verir, onu en güzel şekle sokar; kara kişinin canının aksi de bir kısım halkı, en aşağılık bir renge, en bayağı bir şekle sürer, götürür.

Bu söze nihayet yoktur. Sen yine atını sür de biz kervandan geri kalmayalım.

Bir gün her zümrenin önünde, saman çöpü müsün, dağ mı? Hindu musun, Türk mü? meydana çıkar.

Hindu ile Türk, ana karnında belli olmaz. Fakat doğunca zayıf mı kuvvetli mi herkes görür anlar.

(C.1, b. 3513-3525)

Anaları doğum ağrısı tutmasa çocuk doğmaya hiçbir yol bulamaz.

Bu emanet gönüldedir, gönülde gebe. Bu nasihatlerse ebeye benzer.

Ebe "Kadının ağrısı yok, ağrı lâzım, ağrı çocuğa yoldur" der.

(C.2, b. 2518-2520)

Ana hakkı bile Tanrı hakkından sonra gelir. Çünkü Tanrı, anayı senin ana karnındaki şekline borçlu etmiştir.

Tanrı, seni onun cisminde bir surete bürümüş, gebelik halinde ona seninle istirahat ve huzur vermiş, onu sana alıştırmış.

(C.3, b. 325-326)

Bir şeye sımsıkı yapışmak, bir şeyde taassup göstermek hamlıktır. Sen ana karnında çocuk halindeyken işin gücün ancak kan içmeden ibarettir.

(C. 3, b. 1297)

Boğazcağızı nazik yavrucak doğmasaydı onu besleyecek süt nasıl olur da memeden akardı?

(C.3, b.3213)

Ben de ana rahminde iki büklüm oldum. Dokuz ay doldu, artık buradan göçmem gerek!

Anamı doğum ağrısı tutmasa bu zindanda ateş içinde kalırım.

Bir anaya benzeyen tabiatın da kuzu, koyundan doğsun diye ağrıya düşüyor, bu ağrı, doğum yolunu açıyor.

Ey tabiat, rahmini aç kuzu büyüdü, çıksın da o yemyeşil ovada yayılsın, otlasın artık!

Doğum ağrısı, gebeye bir derttir ama çocuk için zindanın yıkılması gibidir.

Gebe, ne yapayım, nereye sığınayım? Diye ağlar, çocuk kurtuluş vakti geldi diye güler!

Göğün altındaki analar (ateş, yel, su, toprak) la cansız şeyler, canlı mahlûklar, nebatlar. Hulâsa ne varsa,

Hepsi, birbirlerinin derdinden gafildir. Yalnız bilen ve kemale sahip olan kişiler, bunların dertlerini bilir.

Kösenin, başkalarının evinde olanları bildiği kadar kabasakal, kendi evindekini bilemez.

(C.3, b.3556-3564)

Rüzgâr gecikti mi hepsinin de Tanrı'ya yalvarmaya başladığını görürsün.

Doğum zamanı da böyledir. O doğum yeli, o doğum sancısı gelmezse eyvahlar olsun, aman yarabbi seslerini duymaya başlarsın.

Rüzgârı onun gönderdiğini bilmeseler yalvarmanın manası mı kalır?

Yelkenli gemiye binenler de rüzgâr dilerler, Tanrı'dan bir uygun yel isterler.

Diş ağrısı da yelden olursa yana yakıla tamam bir itikatla Tanrı'dan o yelin yatışmasını dilersin.

Askerler de yalvarıp yakarırlar, Tanrı'dan, "Ey muradımızı veren Rabbim, sen bize bir zafer rüzgârı ver" diye dua ederler.

Doğum gecikince, gebenin yakınları, her azizden muska isterler.

Hepsi de adamakıllı bilir ki rüzgârı, Âlemlerin Rabbi Tanrı göndermekte.

Zaten her bilen kişi, aklen bilir ki hareket edenin bir hareket ettiricisi vardır.

Sen onu gözünle görmüyorsan eserleri görünüyor ya onlara bak da anla!

(C.4, b. 145-154)

2.3.6. GÖZ

Hâsılı ey gözü açık kişi, bu iki göz, sana yüzlerce anadır, yüzlerce baba!

(C.4, b. 336)

İnci küçük ve kırık bile olsa hasta göze tutya olur.

(C.4, b. 342)

Ey tavukkarasına uğramış adam! Yeni yakası misler kokan erleri görmüyorsan şu sana dokunan şeyleri gör bari!

(C.4, b. 3076)

Gözyaşı, kandır, dertle su haline gelir. Topraktan meydana gelen ekmek, beyhude kan dökmeye değmez dedi.

(C.5, b. 488)

Ne bir göz hekimi var ki derdine yansın, ne onun aklı var ki bir göz ilâcı arayıp bulsun, gözüne çeksin.

(C.5, b. 3526)

2.3.7. KULAK BURUN BOĞAZ

Şehre bahçeden bir dal getirirler. Fakat bağı bostanı oraya nasıl götürsünler?

Hele bu gökyüzü, ancak bir yaprağı olan bir bağ olursa. Hatta o âlem bir içtir, hakikattir de şu cihan, onun kabuğuna benzer.

Sen, o bağa doğru adım atamıyorsun. Fazla koku kokla da nezleni gider!

Bu suretle o koku, canını çeksin de gözlerinin nuru olsun.

Yakup Peygamberin oğlu Yusuf, bu koku hakkında "Gömleğimi alın, götürüp babamın yüzüne koyun" dedi

Ahmet, bu koku için vaizlerinde daima "Gözüm namazda ışıklanır" buyurdu.

Beş duyguda birbirleriyle birleşmiştir. Çünkü beşi de bir asıldan meydana gelmedir.

Bu beş duygudan biri kuvvetlense öbürleri de kuvvetlenir; birisi her birisine sâki olur.

Gözün görüşü, söz söyleme kabiliyetini artırır. Gözdeki aşk da doğruluğu.

Doğruluk, her duygunun uyanıklığıdır, bu suretle duygulara zevk, munis olur.

(C.2, b. 3230-3239)

Nezle olmamaya, koku almaya bak. Halkın yelinden, nefesinden bedenini ört.

Onların havaları, kış rüzgârlarından da soğuktur. Örtün, bürün de burnuna girmesin.

Onlar, cansız, donmuş kişilerdir. Nefesleri, karlı dağlardan gelir.

(C.6, b. 87-89)

2.3.8. NÖROLOJİ

Titreme illetinden dolayı titreyen bir el, bir de senin titrettiğin el...

Her iki hareketi de bil ki Tanrı yaratmıştır; fakat bu hareketi onunla mukayeseye imkân yoktur.

İhtiyarınla el oynatmadan pişman olabilirsin; fakat titreme illetine müptelâ bir adamın pişman olduğunu ne vakit gördün?

(C.1, b. 1497-1499)

İnsanın her duygusu, başka şeyler duyar ve öbür duygunun duyduklarından bihaberdir. Nitekim her usta sanatkâr da, başka bir sanatta usta olan sanatkârın sanatına acemidir, o sanattan bihaberdir. Fakat bir duygunun, öbür duyguların vazifesinden bihaber olması, öbür duyguların olmadığına delil değildir ki, her duygu öbür duygulara vazifesini, her sanatkâr, öbür sanatkârların sanatını hal bakımından inkâr eder. Eder ama burada inkâr eder demekteki maksadımız, o duyguyu, o sanatı bilmez demektir.

Cihanı görme çerçeven anlayışıncadır pak kişilerin sence perde ardında olması, onları görmemen, pis duygundandır.

Bir zaman duygunu görüş suyuyla yıka sofilerin çamaşır yıkamaları budur, böyledir bunu böyle bil.

Sen temizlendin mi perde yırtılır pak kişilerin canları sana görünmeye başlar.

Bütün âlem nurla, suretlerle dolsa o güzellikten ancak göz haberdar olur.

Gözünü yumar da bir güzelin zülfünü, yüzünü görmek için kulağını açarsan,

Kulak der ki: Ben sureti göremem ancak suret, bir ses verirse o sesi duyarım.

Bilirim, bilirim ama kendime ait olan şeyleri bilirim bana ait şey de harften, sesten başka bir şey değildir.

Kendine gel, hadi ey burun şu güzeli gör, desen imkanı yok; burunda bu kabiliyet yoktur.

Sana der ki: Mis yahut gülsuyu olursa koklarım benim işim budur, bilgim bu kadardır.

Ben o baldırı gümüşe benzeyen güzeli nasıl görürüm? Aklını başını devşir de yapamayacağım şeyi teklif etme bana!

İğri duyguda iğriden başka bir şey göremez onun önüne ister eğri getir, ister doğru.

Hocam şaşı göz bil ki tek göremez.

Sen de Firavunsun, tepeden tırnağa kadar hile ve riyadan ibaretsin. Onun beni kendinden farklı görmemektesin.

A iğri görüşlü, sen bana kendi gözünle bakma, benim gözümle bak da biri, iki görme!

Bana, bir an olsun benim gözümle bak da varlıktan öte bir meydan gör.

Darlıktan da kurtul, addan, şöhretten de aşk içinden aşk gör vesselam.

Bil ki beden çerçevesinden kurtuldun mu kulağın da göz olur, burnun da.

O tatlı dilli padişah doğru söylemiştir: Ariflerin her kılı göz kesilir.

Göz evvelce göz değildi o, rahimde bir et parçasından ibaretti.

Yağ parçası görmeye sebep olmaz oğlum öyle olsaydı hiç kimse rüyada görülen şeyleri göremezdi.

(C.4, b. 2384-2403)

Güzellikte aya benzeyen ve güzellerin güzellik yolunu kesip vuran gelini görünce,

Aklı başından gitti düşüp bayıldı. Tam üç gün aklı başına gelmedi!

Üç gün üç gece kendisini kaybetti. Halk onun baygınlığından meraka düştü.

Gül suları ile ilâçlarla nihayet kendisine geldi yavaş yavaş açıldı, iyiyi, kötüyü anlamaya başladı.

(C.4, b. 3181-3184)

Onun beyni kurumuş. Şimdi onun aklı, fikri, çocukların aklından, fikrinden az.
(C.5, b. 3519)

2.3.9. PSİKİYATRİ

Tabiat ateşi eğer sana sevinç verirse ona o sevinci din sultanı verir.
Gam görünce istiğfar et. Çünkü gam, Halik emriyle tesir eder.
(C.1, b. 835-836)

Uykuda duygularını taşımazsın, duygular seni taşır. Bu yorgunluk, bitkinlik gider, eziyetten, sıkıntıdan kurtulursun.

Sen uyku halini, velîlerin uyanıkken de duygularını taşımamaları halinde bir çeşni bil.
(C.1, b. 3185-3186)

İnsan, uyku zamanında bak, nasıl azat olmakta. Ruh, o vardığı, ulaştığı mekândan nasıl neşelenmekte.
(C.3, b. 3541)

Dünya, görünüşte geniş, hakikatte dardır, uyku da bu darlıktan kurtulmaya benzer

Uyuman, o dar ayakkabıyı çıkarmana benzer. Uykuda bir müddet ruhun, bedenden kurtulur.

Azizim, uyku, Tanrı velîlerinin malı, mülküdür. Dünyadaki Eshabı Kehif gibi!

Uyumadıkları halde rüya görürler, görünürde bir kapı yoktur, yokluğa giderler!

Ev dar. Ruh bu daracık evde eli, ayağı çarpılmış gibi iki büklüm. O evi, padişahların sarayları genişletmek, mamur bir hale koymak için yıkar.
(C.3, B. 3552-3555)

Gözünü yumdun mu canın kopuyormuş gibi bir eleme, bir ıstıraba düşersin. Gözün, gündüzün nurundan ayrılmaya sabrı yoktur.

Gözünü yumdun mu tasalanır, gama, gussaya düşersin. Gözün nuru, gündüzün nurundan ayrılamaz.

Senin tasan, gam ve gussan; hemencecik gündüzün nuruna kavuşmak isteyen göz nurunun cazibesinden ileri gelir.

Gözün açıkken de tasalanırsan bil ki gönül gözünü yummuşsundur, onu aç!

Bil ki sıkıntı gönlünün iki gözü de kapalı olduğundandır. Gönül gözü kıyasa sığmaz bir ziya arayıp durmaktadır.

O iki ebedî nurun firkati, seni tasalandırmaktadır. Onu koru!

(C.2, b. 84-89)

Çünkü ten, can yalımı olmadı mı ölür gider artık onca ne gündüz vardır, ne gece!

Beden olmaz, fakat ruh olursa gece ve gündüz bakîdir, düzenlidir.

Nitekim göz, rüyada ay ve güneş olmadığı halde ayı da görür, güneşi de!

Arkadaş uykumuz ölümün kardeşidir bu kardeşe bak o kardeşi anla!

Sana, rüya ölümün fer'idir derlerse sakın ha, hakikatine erişmedikçe bu sözü dinleme!

Ruhun uykuda öyle şeyler görür ki yirmi yıl uyanık kalsan onları göremezsin!

(C.4, b. 3059-3064)

Bir rahata kavuşurum ümidiyle nereye kaçsan orada önüne bir âfet çıkar.

Âfetsiz, felaketsiz hiçbir köşe yoktur. Tanrı'nın halvet yerinden başka hiçbir yerde dinlenmek, rahata kavuşmak mümkün değildir.

Kurtulmaya hiçbir çare olmayan bu dünya zindanının ayakbastı parası alınmayan, hapishane dayağı atılmayan bir bucağı yoktur.

Vallahi fare deliğine girsen yine bir kedi pençeliye çatarsın.

Âdemoğlu, hayalle gelişir. Hayalleri güzelse onunla rahatlaşır.

Yok, eğer gözüne kötü hayaller görünürse ateşten eriyen mum gibi erir gider.

Yılanların, akreplerin içinde bile olsan Tanrı, seni güzel hayallerle avutursa,

Yılanlar, akrepler sana munis olur. Çünkü hayalin, aşağılık şeyleri altın yapan bir kimyadır.

Sabır, güzel hayallerle tatlılaşır. Çünkü her şeyden evvel içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtulma hayaline düşersin.

O kurtuluş ümidi, içteki imandan gelir. İman zayıflığından da ümitsizliğe, iç sıkıntısına uğrarsın.

Sabır, iman yüzünden baş tacı olur. Bundan dolayıdır ki sabrı olmayanın imanı da yoktur.

Peygamber "Tanrı, gönlünde sabrı olmayana iman da vermemiştir." dedi.

O, senin gözüne yılan gibi görünür ama ötekinin gözüne güzel görünür.

(C.2, b. 590-602)

İster yüz yıl olsun, ister otuz yıl. Mutlaka sabır ve şükür yükünü yüklemeli.

Hiç bir suçlu başkasının suçunu çekmedi. Hiçbir kimse ekmeğini biçmedi.

Ekmeğini biçmeyi dilemek ham tamahtır, oğul, o ham tamaha kapılma. Ham şey yemek insana hastalık verir.

(C.2, b. 730-732)

İnsan, yeşilliğe baksa gönlü hoşlanır, gamı gider, neşelenir.

Canımız neşelenirse bizden iyilikler, ihsanlar doğar.

Güzelce, dilediğimiz gibi gezdik, eğlendik mi karnımız acıkır, iştahımız artar.

Rengin kızarması karanlıktandır. Kan da hoş ve gül renkli güneştendir.

Renklerin en güzeli kırmızı renktir. O renk de güneştendir, güneşten meydana gelir.

(C.2, b. 1095-1099)

Ey tabip, ben; yine divane oldum. Sevgili, ben yine kara sevdalara uğradım.

Zincirinin halkalarından her halkanın başka, başka fenleri var. Her halka, başka bir delilik vermede.

Her halkanın eseri, başka, başka fenler. Onun için her an başka deliliklerim var.

Darbı meseldir, delilikler; fen, fen, çeşit çeşittir. Hele böyle ulu bir beyin zincirine bağlanmış kişide olursa!

Bağımı, öyle bir divanelik kopardı ki bütün divaneler bana nasihat verirler!

(C.2, b. 1381-1385)

Yaralıya, vücudundan temreni çıkarabilmek için afyon verir, uyuturlar.

Ölüm vaktinde de adama elem ve ıstıraplar verirler. O halde meşgulken canını alıverirler.

(C.2, b. 1503-1504)

Sevgiden acılıklar tatlılaşır, sevgiden bakırlar altın kesilir.

Sevgiden tortulu, bulanık sular, arı duru bir hale gelir, sevgiden dertler şifa bulur.

Sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur.

(C.2, b. 1529-1531)

Bir delinin Calinus'a yaltaklanması, Calinus'un bundan korkması

Calinus, eshabına "Bana filân ilâcı verin" dedi.

İçlerinden birisi dedi ki: "Ey her fenni bilen üstat, bu ilâcı delilik için verirler.

Delilikse, senin aklından uzak. Bu sözü bir daha söyleme!" Calinus, "Bana bir deli baktı.

Bir müddet güzelce yüzümü seyretti. Bana göz kırptı; sonra yenimi yakamı yırttı.

Eğer benim, onunla bir münasebetim olmasaydı o çirkin suratlı nasıl olur da bana yüz çevirirdi?

Eğer bende kendisiyle bir cinsiyet, bir münasebet görmeseydi nasıl olur da bana gelip çatardı? Nasıl olur da kendi cinsinden olmayana musallat olurdu?

İki kişi birbiriyle uzlaştı, birbirine sataştı mı, hiç şüphe yok, aralarında bir kadr-i müşterek vardır.

Kuş ancak kendi cinsinden olan kuşlarla uçar. Kendi cinsinden olmayanla sohbet âdeta mezara girmedir" diye cevap verdi. (C.2, b.2095-2102)

Böyle görüş, böyle biliş, adamın gönlünü dertlendirir. Dert de onu hicaptan çıkarırdı.

(C.2, b. 2517)

Kök gizliydi, meydana çıktı. Sen de darlığını, ferahlığını bir kök bil.

Kötü kökse hemencecik, çabucak onu sök ki çimenlikte çirkin bir diken çıkmasın.

İç sıkıntısı görünce ona bir çare bul. Çünkü dallar, hep kökten meydana gelir.

Genişlik gördün mü de onu sula, yetişip meyve verince dostlara dağıt.

(C.3, b. 360-363)

Bir an istirahat ederek güçlenip kuvvetlenmeleri daha doğrudur.

Eğer gece olmasaydı bütün halk, hırstan, isteklerinin üstüne titremeden kendilerini yakar, helâk ederlerdi.

Herkes bir şey elde etmek, bir kâr kazanmak hevesiyle bedenini ateşlere atmış, yanıp yakılmıştır.

Bir müddet hırslarından kurtulsunlar diye gece, Tanrı rahmeti gibi zuhur etti.

Yolcu, sana da bir sıkıntı, bir gönül darlığı geldi mi alevlenme, meyus olma, senin için muvafıktır o.

Çünkü ferahlık ve genişlik zamanında varını, yoğunu harcedip duruyorsun demektir. Harcetmeye karşılık bir de gelir lâzım elbet!

Ya mevsimi sürüp gitseydi güneş, bağları, bahçeleri yakar kavururdu.

Nebatları kökünden yakardı, bir daha o yanıp kavrulan şeyler yenilemezdi, yeşerip tazelenmezdi.

Kışın yüzü ekşidir ama şefkatlidir; yaz gülümser ama yakar, yandırır!

Darlık geldi mi onda genişlik gör de canlan, alnını kırıştırma!

Çocuklar gülüp dururlar, bilenlerinse yüzü ekşidir. Gam karaciğerden meydana gelir, neşe akciğerden!

Çocuğun gözü, eşek gibi ahırdadır. Akıllı adamsa gözünü işin sonuna diker.

Akılsız, ahırdaki otu tatlı görür. Aakıllı, ahırdaki hayvanın nihayet kasap elinde telef olacağını görür, bilir.

(C.3, b. 3730-3742)

Ben, seni kötü gözlerden gizlemek için gamlandırırım.

Kötü gözler, yüzünden ırak olsun diye kederlendirir, ahlâkını acı bir hale getiririm.

Sen, benim avcım değil misin, beni aramıyor musun? Benim kulum, emrime tabi değil misin?

(C.3, b. 4150-4152)

Hâsılı kim bir şey isterse istediği şey de ona rağbet eder.

İnsan, hayvan, nebat, cemat her şey, birbirine âşıktır. Bir adam, bir şeyi sevdi de muradı o oldu, başka bir şey dilemez bir hale geldi mi o muradı olan sevgilide muratsız hale gelen âşıkına âşıktır.

Muratsız hale gelen âşıklar, bir murat etrafında döner, dolaşır, yalnız sevgililerini dilerler ama muratları, maksatları olan sevgililer de onları kendilerine çekip dururlar.

Fakat âşıkların meyil ve muhabbetleri, âşıkları zayıf bir hale getirir. Mâşukların meyil ve muhabbeti ise onları güzelleştirir, parlak bir hale sokar!

Sevgililerin aşkı onların yanaklarını parlatır; âşıkların aşkı, âşıkların canlarını yandırır!

Kehlibar, niyazdan müstağni davranan bir âşıktır o uzun yola düşen, o uzun yolda savaşansa saman çöpü!

(C.3, b. 4442-4447)

Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı.

(C.3, b. 4741)

Onların topraklarını bir renkte, bir halde görürsün ama halleri bir değildir ki!

Dirilerin da yağları, etleri bir. Fakat birisi gamlı, öbürü neşeli!

Sözlerini duymadıkça hallerini ne bileceksin. Halleri senden gizli kalır.

Söyletsen de sözlerinden ancak bir hay huydur duyarsın. Yüz kat gizli olan hallerini nereden göreceksin ki?

Bir olan suretimizde bile birbirine zıt vasıflar var. Toprak da bir ama ruhlar ayrı ayrı!

(C.3, b. 4765-4769)

Bir padişahın yiğit bir oğlu vardı zâhiri de hünerlerle bezenmişti, bâtını da.

Bir gece rüyasında çocuğunun ansızın öldüğünü gördü. Padişaha âlemin arılığı tortulu bir hal oldu.

Yanışının tesiri ile gözyaşları bile kurudu, ağlamaya bile iktidarı kalmadı.

Öyle dertlendi, öyle kederlendi ki ah etmeye bile mecali kesildi!

Ölüm isteği ile cesedi, iş görmez bir hal aldı neyse eceli gelmemiş, ömrü varmış; uykudan uyandı.

Bu sefer de uyanınca öyle bir sevindi ki ömründe öyle bir sevinç görmemişti.

Sevinçten ölecekti âdeta canı ile bedeni sanki ölümle dirim arasında tomruğa vurulmuştu!

Bu ışık gam soluğu ile de söner, neşe soluğu ile de... işte sana bir alay, işte sana bir eğlence!

O, bu iki ölüm arasında diridir bu tomruğa vurulmuş olduğu halde gülünecek bir şey!

Padişah kendi kendine dedi ki: bu neşeye sebep, o gamdı; Tanrı sebep ihsan etti, sevindim.

Ne şaşılacak şey! Bir hadise bir yönden ölüm, öbür yönden dirim ve sevinç.

Şu bir yönden tatlıdır, zevk vericidir. Diğer bir yönden de öldürücü, azap vericidir.

Ten sevinci dünyaya mensup olana göre yücelik fakat ahiret gününe göre noksan ve zeval!

(C.4, b. 3085-3097)

Sen kimi dertle hasta etmek istersen onun gönlüne ağlayış yolunu kapatırsın.

Bu suretle de defeden olmaz, bela gelip çatar. Çünkü sızlanma şefaatçisi bulunmaz.

Birisini beladan kurtarmak istersen gönlüne sızlanmayı getirirsin.

(C.5, b. 1601-1603)

Her gün, gönüle gelen düşünce o gün, sabah çağı gelen konuğa benzer, ev sahibine hükmeder, huysuzlukta bulunur. Ev sahibi olmanın şanı, konuğu görüp gözetmek, ağırlamak ve nazını çekmektir.

Konuk evine her gün nasıl bir yüce konuk gelirse onun gibi her an da sana bir fikir gelir.

Canım, fikri bir adam say. Çünkü adam, fikirle değerlidir, fikirle diridir.

Gam fikri, neşe yolunu vurursa gam yeme. O, hakikatte başka neşeler hazırlamadadır.

O, hayrın aslından yeni bir sevinç, yeni bir neşe gelsin diye evi, başkalarından sıkıca süpürür.

Gönül dalındaki sararmış, kurumuş yaprakları ayırır, daldan yeni ve yeşil yapraklar bitmesine yardım eder.

Bu âlemden öte bir âleme yeni bir zevk gelsin diye eski sevinci, kökünden çeker, çıkarır.

Gam, üstü dallarla yapraklarla örtülü yeni kökü bitirsin diye çürümüş, porsumuş olan eski kökü yerinden söküp çıkarır.

Gam, gönülden neyi döker yahut koparırsa karşılık olarak mutlaka daha iyisini verir.

Hele derdin, gamın, yakın ehline kul olduğunu iyice bilene daha fazla lütuf tarda bulunur.

Bulutla şimşek, asık suratlılık, ekşi yüzlülük göstermese asma yaprağı, doğuya benzeyen gülümsemelerini gösterir mi hiç?

Kutluluk, kutsuzluk, gönlüne gelir, konuklar. Bunlar, evden eve giden yıldızlara benzerler.

Senin burcunda konakladı mı onun talihi gibi sen de tatlı bir hale, gel, çevikleş.

Böyle hareket et de o yıldız, aya gitti, ulaştı mı o gönül sultanına senden şükür etsin.

Sabırlı ve her şeye razı olan Eyyub, tam yedi yıl Tanrı konuğunu, belâyı hoş tuttu.

O sert ve yüzü pek âlâ da Tanrı'ya dönünce ondan yüzlerce çeşit şükürlerde bulundu da,

Dedi ki: Eyyub, ben sevgililerini öldürdüğüm halde sevgisinden bir kere bile yüzünü çevirmedi.

Tanrı bilgisine vefakârlıkta bulundu, utancından belâ ile âdeta sütle bal gibi kaynaştı, karıştı.

Senin de gönlüne yeniden yeniye belâlar geldikçe o belâları güle güle karşıla.

Ey yaradanım, beni o belânın şerrinden sakla bekle. O yüzden gelecek ihsanları bana haram etme, beni o lûtuflara kavuştur.

Rabbim, uğradığım belâlara karşı lütfet de şükredeyim, geçip giderse ona hasret çekmeyeyim de.

O suratı asık derdi koru. O acılığı şeker gibi tatlı say.

Bulutun da görünüşte yüzü asıktır ama gül bahçesini bezer, çalı çırpıyı kırar.

Gamı bulut gibi bil de o asık suratlıya pek surat asmaya kalkışma.

Belki o inci, elindedir, olur ya, Onun için çalış çabala da senden razı olsun.

Hattâ böyle olmasa bile bu huyu âdet edinir, o güzelim huyla huylanır, o huyu artırırsın da,

Başka yerlerde de böyle hareket edersin ve bir gün birdenbire muhtaç olduğun şeye erişiverirsin.

Neşene mâni olan düşünce, Tanrı'nın emriyle, Tanrı'nın hikmetiyle gelir.

Sen ona felâket deme delikanlım. Belki bir yıldızdır, belki kutluluk kıranındadır.

Sen ona feri deme, asıl tut da onunla daima maksadına eriş, üstün çık.

Onu feri sayar, muzır tutarsan gözün, aslı gözler durur.

Hâlbuki bekleyiş, çeşnide zehirdir âdeta. Bu gidişle daima ölüm halinde kalırsın.

Onu asıl bil, kucakla da bekleyiş ölümünden kurtul.

(C.5, b. 3676-3707)

Gaflet, daima küstahlıktan meydana gelir. Ululama gözden kuru ağrıyı giderir.

Gaflet ve kötü bir alışma olan unutkanlık, ululama ateşiyle yanıp gider.

Onun heybeti adama uyanıklık ve anlayış verir, adamın içindeki unutkanlık ve yanılma çıkar, kalmaz.

Yağma zamanı, halkın uykusu gelmez. Kimse, hırkamı çalmasınlar diye uyumaz.

Hırka korkusuyla bile uyku kaçarsa artık can ve boğaz korkusu ile kim uyur ki?

Buna tanık, "Rabbimiz, unutup işlediğimiz suçlarla bizi suçlu sayma" âyetidir. Çünkü unutma da bir bakımdan suçtur.

Unutan, onu lâyık olduğu veçhile ululamıştır. Yoksa hiç savaşta adamı uyku tutar mı?

Unutma, çaresiz gelip çatar ama buna tutulmamak için de sebeplere yapışmak lâzım.

Çünkü onu ululamada gevşeklik gösterdi mi insanda ya unutma meydana gelir, ya yanlış.

Sarhoş gibi hani. O ada cinayetlerde bulunur, sonra da mazurdum, ne yapayım der.

Ona derler ki: Doğru ama a kötü işli, o zıkkımı sen içtin, dileğinle, isteğinle zıkkımlandın.

Sarhoşluk, sana kendi kendine gelmedi, onu sen davet ettin. O dileği de kendin meydana getirdin.

(C.5, b. 4096-4107)

Toprak, altın oldu mu topraklığı kalmaz. Gam ferahlık haline geldi mi insana keder verme dikeni yok olur gider.

(C.6, b. 741)

Artık dertten şikâyet etme. Çünkü dert, insanı yokluğa sürüp götüren rahvan bir attır. (C.6, b. 1474)

Aşk ıstırabına hiçbir yâr, hiçbir ortak yoktur. Âşığa âlemde bir tek mahrem bile bulunmaz.

Âşıktan daha deli kimse yoktur. Akıl, onun sevdasına karşı kördür, sağırdır.

Çünkü bu, herkesin deliliğine benzemez ki. Hekimlik bilgisinde bunu iyileştirecek hükümler yoktur.

Bir hekim, bu çeşit deliliğe uğrasa hekimlik kitabını kanı ile yıkar, yazılanların hepsini silerdi.

Bütün akılların hekimliği, aşka göre çizilmiş suretlerden başka bir şey değildir. Bütün güzellerin yüzleri, onun yüzünün perdesidir.

Ey aşk mezhebine giren, yüzünü kendine çevir. Sana meftun olan, senden başkası değildir.

(C.6, b. 1978-1983)

Zaten beni iyileştirecek bir şeyim yok. Bu yüzlerce derde de vehimden uğradım.

(C.6, b. 2334)

Baş evi de sevdalarla doludur. Nitekim vesveselerle dolu olan gönül kavgalarla dopdoludur.

Geri kalan uzuvlar, düşünceye düşmez, rahattır. Fakat gönüller, gelip gidenlerin yüzünden yorulur, yıpranır.

Tanrı korkusunun gözüne, yeline kaç. O bıldırki çiçekleri dök.

Bu çiçekler, yeni çiçeklerin bitmesine mâni olmaktadır. Hâlbuki gönül ağacı, onlar için yetişmiş, boy atmıştır.

Kendini bu düşüncelere verme, uykuya dal. Uyku içindeyken uyanıklığa başkaldır.

Hani o Ashabı Kehf gibi sen de uyanık yürü, seni uyuyor sansınlar.

(C.6, b. 4460-4464)

Sözün, insanı sözden kurtarır. Hastalığın, hastalıkları giderir.

Aşk illeti, sıhhatin bile canıdır. Aşkın eziyetleri, her rahatın hasret çektiği eziyetlerdir.

(C.6, b. 4593-4594)

Bütün hastalar, iyileşmeyi umarlar. Hâlbuki aşk hastası, amanın; derdimi artırın diye sızıldanır.

Bu zehirden daha güzel, daha hoş bir şerbet görmedim. Bu hastalıktan daha iyi bir sıhhat olamaz.

(C.6, b. 4598-4599)

Bir zerrecik yel, dağ kesilir, dağ kadar ağırlaşır. Diş ağrısı, insanı hasta ve perişan bir hale sokar, ağlatıp inletmeye başlar.

(C.6, b. 4685)

2.3.10. CİLDİYE

Ey affetmeyi seven Tanrı, bizi affet! Ey eskimiş nasır illetinin bile hekimi, bizi bağışla!

(C.1, b. 3253)

Ziraatla topraklar ekinle, başakla dolar. Saç ilacı, örgü, örgü saç bitirir.

(C.2, b. 950)

2.3.11. ALLERJİ İMMUNOLOJİ

2.3.11.1. Anaflaksi

Bir adamı arı sokarsa tabiatı, derhal o kötülüğü gidermek için uğraşmaya başlar.

(C.1, b. 3249)

2.3.12. ENFEKSİYON HASTALIKLARI

Zekât verilmeyince yağmur bulutu gelmez, zinadan dolayı da etrafa veba yayılır.

(C.1, b. 88)

İlletli kimse, ne tutarsa illet olur.

(C.1, b. 1613)

Burnundan, beyninden nezleyi gider de Tanrı kokusu burnuna gelsin.

Sıtmadan, safradan hiçbir eser bırakma da âlemden şeker lezzetini bul.

(C.2, b. 1945-1946)

Hak yolundaki er de size gizlice böyle kin güder. İstiska hastalığı (Verem) gibi kinini yavaş yavaş, azar azar belirtir.

İstiskaya (Verem Hastalığına) tutulan adam buz gibi her an erir durur fakat her an, kendisini daha iyiceyim sanır!

(C.4, b. 179-180)

Suçunu, kabahatini affederim ama illeti bana da sirayet eder sonra!

Bir uyuz, yüz kişiyi uyuz eder, hele bu hareketi beğenilmez habis uyuz, büsbütün beterdi!

(C.4, b. 1942-1943)

Kimi, kevser içmemiş dudağı kuru görürsen onu ölüm ve sıtma gibi düşman say.

(C.5, b. 1237)

Tanrı'nın kahrı vebaya, lütfu da sabah yeline benzer. Birisi demiri çeker, öbürü saman çöpünü.

(C.5, b. 2128)

İnce hastalığa tutulan, kendisini nasıl sağlam sanırsa biz de tıpkı onun gibi kendimizi sağlam sandık, hür zannettik.

Fakat gizli illet şimdi meydana çıktı, bağlandık, avlandık da ondan sonra kendini gösterdi.

(C.6, b. 3782-3783)

2.3.13. GERİATRİ - YAŞLILIK

Sırtı, küp sırtı gibi eğrildi, kamburlaştı. Gözlerinin üstünde kaşlar, âdeta eyer kuskununa döndü.

Onun cana can katan lâtif sesi fena, iğrenç, çirkin yürek tırmalayıcı geldi.

Zühre'nin bile haset ettiği o güzel sesi, kart eşeğin sesine benzedi.

Zaten hangi hoş vardır ki nahoş olmamıştır? Yahut hangi tavan vardır ki yıkılmamış, yere serilmemiştir.

Ancak Sûr'un üfürülmesi, nefeslerinin aksinden ibaret olan yüce azizlerin sesleri, bundan müstesnadır; onların sesleri bakidir.

(C.1, b. 2075-2079)

Ne mutlu o kişiye ki ihtiyarlık günleri gelip çatmadan, boynunu liften yapılmış iple bağlamadan…

Toprak çoraklaşıp akmadan, kaymadan işini başarmıştır. Çünkü çorak yerden güzel nebatat asla yetişmez.

İhtiyarın gücü, kuvveti kesilir, şehvet suyu akmaz olur. Kendisinden de faydalanmaz, başkalarına da faydası dokunmaz.

Kaşları eyer kuskunu gibi aşağı düşer, gözü yaşarır, görmez olur.

Yüzü buruşur, kertenkele sırtına döner. Söz söyleyemez, tat alamaz olur, dişleri bir şey kesmez bir hale gelir.

Gün geçip gitmiş, akşam çağı gelip çatmış, leş gibi beden topallamakta, yolsa uzun. İş görülecek yer yıkık iş işten geçmiş.

Kötü huyların kökleri kuvvetlenmiş, onu kökünden söküp çıkarma kuvveti de azalmış!

(C.2, b. 1220-1226)

İhtiyar bir adamın hastalıklardan doktora şikâyeti, doktorun cevabı

İhtiyarın biri, bir doktora “Dimağım yorgun, aklım yerinde değil” dedi.

Doktor dedi ki. “O akıl zayıflığı ihtiyarlıktandır.” İhtiyar, “Gözüm de kararıyor” dedi.

Doktor, “Koca ihtiyar, ihtiyarlıktan” dedi. Adam, “Arkam dehşetli ağrıyor” deyince,

Doktor dedi ki: “A zayıf ihtiyar, ihtiyarlıktan!” Adam, “ Ne yiyorsam hazmedemiyorum” dedi.

Doktor “Mide zayıflığı da ihtiyarlıktan” dedi. Adam, “Nefes alırken sıkıntı çekiyorum, nefes darlığım var” dedi.

Doktor dedi ki: “Evet, nefes darlığı da ihtiyarlıktan. İhtiyarlayınca insanda iki yüz türlü illet peyda olur.”

İhtiyar kızıp, “Be ahmak, lâfın hep bu mu, sen doktorluktan yalnız bunu mu belledin?

Be herif, Tanrı her derde bir derman verdi, bunu bilemiyor musun?

Sen ahmak bir eşeksin, bilgin de kıt, aklın da. Ayağın kısa olduğundan yeryüzünde kalakalmışsın” dedi.

Doktor cevap verdi: “ Ey yaşı altmış, işi bitmiş adam, bu kızgınlık, bu hiddet de ihtiyarlıktan!”

Vücudun bütün cüzileri, zayıflar, yıpranır, sabır da azalır.

İki çift söze bile tahammül edemez, haykırır. Bir yudum suyu bile hazmedemez, kusuverir!

(C.2, b.3088-3099)

Parıltısı aya benzeyen yüz, ihtiyarlıkta kertenkele sırtına döner.

Parıl parıl parlayan o saç, o baş, ihtiyarlık çağında berbat bir hale gelir, tepedeki saçlar dökülür, insan kele benzer.

O naz ve edalarla salınan ve mızrak gibi dümdüz olan boy, kocalıkta bükülür, yay gibi iki kat olur.

Lale rengindeki yüz safrana benzer. Aslan gibi kuvvetliyken gücü, kuvveti kesilir, gibi takatsiz bir hale gelir.

Güreşte hileyle bir pehlivanı koltuğuna alıp yere yıkarken şimdi yol yürümek üzere onu koltuklarlar, onun koltuğuna girerler.

Bu ancak gam alametidir, pörsüme nişanesidir. Bunların her biri, ölüm elçisidir.

Fakat bir adamın hekimi Tanrı nuru olursa ona kocalıktan, hararetten bir noksan gelmez.

(C.5, b. 968-974)

Bir kocakarı çirkin suratındaki kılları yolar, yüzünü boyar, kızıllaştırırdı ama bir türlü olamazdı

Doksan yaşında bir kocakarı vardı. Yüzü bumburuşuktu, rengi safran gibi sarıydı.

Yanağı, sofra altısının baş tarafları gibi kat kattı. Fakat erkek aşkından vazgeçmemişti.

Dişleri dökülmüş, saçları süt gibi ağarmıştı.

Boyu yay gibi bükülmüş, her duygusu değişmişti.

(C.6, b. 1222-1224)

2.3.14. TOKSİKOLOJİ ZEHİR

Aklı en üstün, anlayışı en keskin olan, kokudan anlar. Öbürüyse ancak dudağına, dişine değince fark eder.

Şeytan "Yiyin" diye bağırır ama o adamın dudağı zehri, boğazına varmadan reddeder.

Başka biri boğazına varınca anlar, bir başkası yer, bedenini berbat edince anlar.

Zehir; diğer birisinde abdest bozarken yanış yapar; zaman zaman ciğerini delen bir acı peyda eder.

Bir başkasında zehrin eseri; günler, aylar geçtikten sonra görünür. Diğer birisinde ise ölümden ve Sûr üfürüldükten sonra meydana çıkar.

(C.1, b. 2585 - 2589)

Görüyorsun ya, dünyada mutlak olarak kötü bir şey yoktur. Kötü, buna nispetle kötüdür. Sonra şunu da bil ki,

Âlemde hiçbir zehir yahut şeker yoktur ki birine ayak, öbürüne ayakkabı olmasın!

Evet, birine ayak olur, öbürüne bukağı. Birisine zehirdir, öbürüne şeker gibi tatlı!

Yılanın zehiri, yılana hayattır, insanaysa ölüm!

Deniz mahlûklarına deniz, bağ, bahçe gibidir fakat karada yaşayanlara ölümdür, dağdır!

(C.4, b.65-69)

Zehir, yılana gıdadır, azıktır. Ondan başkasınaysa yılanın zehiri, derttir, ölümdür.

Her nimetin, her mihnetin sureti, bana cennettir, ona cehennem.

Şu halde gördüğünüz bütün cisimlerle bütün eşyada hem gıda vardır, hem zehir, fakat siz görmezsiniz.

Her cisim, bir kâseye, bir testiye benzer. Onda hem gıda vardır, hem gönül yakıcı bir hassa.

Kâse meydandadır, içindeki gıda gizli. O kâseden ne yediğini, yalnız yiyen bilir.

(C.5, b. 3295-3299)

2.3.15. HİSTOLOJİ HÜCRE BİLİMİ

Sözden bir şekil doğdu, yine öldü. Dalga kendini yine denize iletti.

Sûret sûretsizliktençıktı, yine sûretsizliğe döndü. Zira biz yine Tanrı'ya döneceğiz.

Şu halde sen her göz açıp kapamada ölüyor, diriliyorsun. Mustafa "dünya bir andan ibarettir" buyurdu.

Bizim fikrimiz havada bir oktur. Havada nasıl durur? Tanrı'ya gelir.

Her nefeste dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz. (C.1, b. 1140-1144)

Kanadını yolmayı bilmiyorsan yürü, halvete gir de bütün kanatlarını şuna buna harcatma.

Çünkü sen hem lokmasın, hem lokmayı yiyen. Ey can, aklını başına al, hem yiyorsun hem yeniyorsun!

(C.5, b. 717-718)

Bir ot, arı duru bir suyu içti mi derhal bir hayvan gelir, onu otlar yer.

O ot, hem yer, hem yenir. Tanrı'dan gayrı her varlık böyledir işte.

(C.5, b. 724-725)

Zerre, bir cisimden ayrılmış, küçücük bir parçadan başka bir şey değildir. Zerre, taksim kabul etmiyen güneş olamaz ki.

(C.5, b. 3401)

2.3.16. EMBROYOLOJİ

Her olmayacak şey, onun eliyle mümkün olur; her serkeş onun kokusuyla sakinleşir.

Anadan doğma kör ve alaca illetine tutulmuş kişiler nedir ki? Onları bir tarafa bırak; ölü bile o aziz Tanrı'nın afsunuyla dirilir.

Ölüden daha ölü yokluk bile, onun var etme avucunda muztar kalır, (varlığa bürünür).

Külle yevmin hüve fi'şe'n âyetini oku da onu katiyyen işsiz, güçsüz bilme.

En az işi bu dünyaya her gün üç bölük asker yollamasıdır.

Bir bölük asker, rahimde (çocukların) yetişip yeşermesi için babaların bellerinden analara gider.

Bir bölük asker, dünyayı erkek ve kadınla doldurmak üzere rahimlerden bu yeryüzüne sefer eder.

Bir bölüğü de herkesin yaptığı işin karşılığını görmesi için yeryüzünden ecel tarafına yürür.

Bu sözün sonu yoktur. Kendine gel de iki temiz dostun hikâyesine dön!

(C.1, b. 3068-3076)

Ali'ye dedi ki: "Ya Emîrel Müminîn, buyur da can; tende, ana karnındaki cenin gibi canlansın, oynasın.

Ey can, yedi yıldız; ana karnına düşen her çocuğu, muayyen müddetlerde ve nöbetle terbiye eder.

Ceninin canlanma zamanı gelince ona yardım eden güneştir.

Cenin, güneşin tesiriyle harekete gelir. Güneş, ona derhal can bağışlar.

Cenine güneş doğmadıkça, güneşin nuru, ona vurmadıkça öbür yıldızların tesiriyle canlanmaz. Onlar, ancak suretine hizmet ederler.

Cenin, ana rahminde güzel yüzlü güneşle bu alâkayı hangi yoldan kazandı?

Bizim duygumuzdan gizli olan bir yoldan gökyüzündeki güneşe nice yollar var.

(C.1, b. 3773-3779)

Bir yağ parçasına aydınlık bahşetmekte, bir kemiğe işitme kabiliyeti vermektesin ey gani Tanrı.

(C.2, b. 3290)

Ey unsurlar, mizacına köle olan, beş duyguyla altı cihet râm oldu.

Her mizacın mayası anasıdır. Fakat senin şu mizacın, her mertebeden üstün.

(C.3, b. 10-11)

Şeytanın can ateşi alevlenmede. O bir ateştir ki aslı gibi. "Çocuk babasının sırrıdır" denmiştir.

(C.5, b. 1927)

Bu iki canın birbirleriyle birleşmesi yüzünden gayıptan bir başka can gelir erişir.

Kadının rahminde meniyi kabule mâni bir şey yoksa bu can, doğuş yoliyle gelir, yüz gösterir.

(C.5, b. 3892-3893)

Meni, ekmekten meydana gelir, fakat ekmek gibi midir? İnsan, meniden olur, fakat hiç meni gibi midir?

(C.5, b. 3980)

Herhangi bir taştan su kaynar, akar. Bu su, taşın ne yanından gelir, ne ortasından.

Tanrı o taşı kendisine bir siper yapmıştır. O gök renkli suyu, o taştan akıtıp durmadadır.

Nitekim senin göz kaynağından da nur, hiç eksilmeden akıp durmadadır.

O nur, ne yağdan meydana gelir, ne deriden. Dost, yaratılışta, o gözü, nura bir vesile yapmıştır.

Kulak boşluğunda da çekici bir yel vardır. Söyleyenin yalan olsun doğru olsun sözlerini duyar anlar.

O küçücük kemikteki yel nasıl bir yeldir ki söz söyleyenin harfini, sesini alıyor?

Kemikle yel ancak bir vesileden ibarettir. İki âlemde de Tanrı'dan başka kimse yoktur.

Perdesiz olarak duyan da odur söyleyen de. Çünkü "Kulaklar baştan sayılır."

(C.6, b. 1017-1024)

Başımda gizli olan beş inci verdin. Beş duygu daha ihsan ettin ki onlar da gizli.

(C.6, b. 1837)

2.3.17. MİKROBİYOLOJİ

Fakat toprak da, ruh çıktı, insan görüşten ayrıldı mı insanı yeyip sömürür.

Zerreler gördüm: Hepsi ağızlarını açmışlar, gıdalarını söylesem söz uzar gider.

(C.3, b. 25-26)

2.3.18. ÜROLOJİ

Sen yüz türlü güzel yüzlü evlât olması için erlik ilâcını kullan, erlikten kesilmiş olarak koşup tozma.

(C.2, b. 1947)

2.3.19. DİŞ HEKİMLİĞİ

Sevgilinin ağrıdan, hastalıktan kurtulması için hekim, çürük dişi çekip çıkarır.

(C.1, b. 3870)

İkinci köle padişahın huzuruna geldi. Ağzı kokuyordu, dişleri de kapkaraydı.

Padişah, onun sözünden pek hoşlanmadı ama nesi var, nesi yok diye sırlarını aramaya koyuldu.

"Bu şekilde, bu pis kokulu ağızla biraz ötede otur; fakat o kadar da ileri gitme.

Çünkü seninle uzaktan konuşmak gerek. Benimle düşüp kalkamazsın, benimle bir yerde oturamazsın.

Biraz ötede dur da senin o ağzını bir tedavi edelim. Sen güzelsin, ben de hünerli bir doktorum.

Bir pire için yepyeni bir kilim yakılmaz ya. Sana da büsbütün göz yummak doğru değil.

Bütün ayıplarınla beraber otur, iki üç hikâye söyle de aklın nasıl bir göreyim" dedi.

O zeki köleyi de " Haydi git yıkanıp arın" diye hamama yolladı.

(C.2, b. 866-873)

Dişine kurt girdi mi çıkartmaktan başka hiçbir çaresi yoktur.

Çıkarmalı ki vücudun, onun yüzünden elemlere düşmesin.

(C.3, b. 1335-1336)

Tanrı'nın cehennemi nerede demeyesin diye bu, bir sopayken şimdi ejderha olmuştur.

Tanrı kudretini bilip tanıyan cennetle cehennem nerede ki diye sormaz.

Tanrı, nereyi isterse orasını cehennem yapar gökyüzünün yücelerini kuşa ökse ve tuzak haline getirir.

Dişlerine bir ağrı verir ki bu diş ağrısı cehennem, ejderha dersin. Yahut da tükürdüğünü bal haline kor bu, cennet ve cennet elbiseleri dersin!

Dişlerinin dibinden şeker bitirir bu suretle kaderin hükmünü anlar bilirsin!

(C.4, b. 2810-2814)

Dişi ağrıyanın keskin gözlerinden yağmur gibi gözyaşları akar. Dert inkâr edenlere aman Tanrı dedirtir.

(C.6, b. 4690)

2.3.20. AİLE HEKİMLİĞİ

"Oğlan dedi ki: Hastayım zayıfım. Yatarken ihtiyata riayet ettim.

Herif, hastaysan, hastalıktan hararetlendiysen neden hastaneye gitmedin?

Yahut bir esirgeyici hekimin evine varmadın? Gitseydin hastalıktan kurtulurdun."

(C.6, b. 3851-3853)

2.4. MESNEVİ'DE HASTALIKLARIN TEDAVİ USÜLLERİ İLE İLGİLİ BEYİTLER

Bir adamın ayağına diken batınca ayağını dizi üstüne kor.

İğne ucu ile diken başını arar durur, bulamazsa orasını dudağı ile ıslatır.

(C.1, b. 150-151)

Tanrı hükmedicidir, dilediğini yapar. Derdin ta kendisinden deva yaratır.

(C.2, b. 1619)

Erin avı merhamettir. İlaç, âlemde dertten başka bir şey aramaz.

Nerede bir dert varsa, deva oraya gider. Su, neresi alçaksa, oraya akar.

(C.2, b.1938-1939)

Doğru olmasaydı yalan olur muydu hiç? O yalan, doğrudan nurlanır.

Doğru ümidiyle eğriyi de alırlar. Zehri şekere dökerler de öyle içerler.

(C.2, b.2930-2931)

Sen, ona acı ve keskin ilâçları fazlaca ver de temizlensin, lâtif bir hale gelsin, semirsin!

Buna kudretin yoksa senin dileğin olmaksızın Tanrı bir zahmet verirse ona sabret, ona razı ol!

Çünkü dosttan gelen belâ, sizi temizler. Onun bilgisi, sizin tedbirlerinizden üstündür!

Bir adam, belâda sâfa görürse belâ, tatlılaşır. Hasta iyileştiğini görünce ilâç, kendisine hoş gelir.

(C.4, b. 105-108)

İlâç, ilâç olarak kaldıkça tesirsizdir. Fakat içildi, yendi de varlığından geçti mi tesir eder.

(C.6, b. 2247)

Süleyman aleyhisselâm'ın, Mescid-i Aksâ bittikten sonra ibadet etmek ve ibadet edenlerle itikâfa girenleri irşat eylemek için her gün mescide gelmesi ve mescidde otlar, kökler bitmesi

Her sabah Süleyman Mescid-i Aksâ'ya gelir, tam bir ihlâsla Tanrı'ya ibadet ederdi.

Her gün, mescidde yeni bir otun bittiğini görür, adın nedir, ne faydan var?

Ne biçim ilâçsın, nesin, sana ne derler kime ziyansın, faydan kime? Diye sorardı.

Her ot, adını, tesirini söyler; "Şuna can'ım, öbürüne zehir...

Buna zehirim, ona şeker. Adım, kader levhinde şudur diye dile gelirdi.

Doktorlar Süleyman'dan o otu öğrenirler, bilgi sahibi olurlar, ona uyarlardı.

Bu suretle doktorluk kitapları düzdüler. Bedenleri hastalıklardan kurtardılar.

Bu nücum ve tıp bilgileri, Peygamberlerin vahiyleridir, yoksa akıl ve duygunun o tarafa nereden yolu olacak?

Cüz'i akıl, bir şeyden hüküm çıkaracak akıl değildir. O, ancak fen sahibinden fenni kabul eder, öğrenmeye muhtaçtır.

Bu akıl, öğrenmeye ve anlamaya kabiliyetlidir. Ama vahiy sahibi ona öğretir.

Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelir, fakat sonra akıl, onların üstüne bazı şeyler katar!

Dikkat et de bak! Bizim bu aklımız, hiçbir sanatı, usta olmadıkça öğrenebiliyor mu?

Hile kılı kırk yarar ama usta olmadıkça hiçbir sanatı elde edemez!

Sanat bilgisi, bu akılla olsaydı ustasız bir sanat meydana gelirdi!

(C.4, b. 1286-1300)

Her görünen şeyin faydası, faydanın ilaçlarda gizli oluşu gibi o şeyin içinde gizlidir.

(C.4, b. 2880)

2.4.1. CERRAHİ TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Deriyi yarmış, temreni çıkarmış ondan sonra orada yepyeni bir deri bitmiştir.

(C.1, b. 309)

Cebir ne demektir? Kırık sarmak yahut kopmuş damarı bağlamak.

(C.1, b. 1071)

Kılıç sapını kesebilir mi? Yürü, bu yarayı bir cerraha göster.

Kimse, yarasının kötülüğünü görmesin diye her yaranın üstüne sinek üşer.

O sinekler; senin düşüncelerin, mallarındır; yaran da ahvalindeki zulmet!

Eğer o yaraya pîr merhem korsa o zaman derdin iyileşir, feryat ve figanın kesilir.

Yara sahibi, merhem konunca sıhhat buldum sanır. Hâlbuki hakikatte oraya merhemin ışığı vurmuştur.

Kendine gel, ey sırtı yaralı, merhemden baş çekme; iyileşince de kendi kendime iyileştim deme, sıhhati merhemden bil!

(C.1, b. 3222-3227)

Fakat bir ota saldırmaz. Neşter yaradan başka yere vurulmaz.

(C.1, b. 3328)

Ekmek orucunu bozduysa kırıkçıya yapış, yücel!

Onun eli, mademki kırıkları sarar, iyileştirir... Şu halde onun kırması şüphe yok ki yapmaktır.

Fakat sen kırarsan der ki: "Gel yap bakalım." Elin ayağın yok ki yapamazsın.

Şu halde kırmak, kırığı sarıp iyileştiren adamın hakkıdır.

(C.1, b. 3881-3884)

Tövbe et içtiğini kus.. Eğer yara eskidiyse yürü, dağla!

(C.2, b. 2009)

Yarayı neşterle deşmedikçe iyileşir onulur mu hiç?

Ahlatın, ilaçla yıkanmadıkça hastalığın nasıl geçer, nasıl şifa bulursun?

(C.4, b. 2346-2347)

Yarayı deşmek lazım. Deşeceğin yerde üstüne merhem korsan pisliği kökleştirmiş olursun.

Yaranın altındaki eti yer. Yarı faydası olsa elli tane ziyanı olur.

(C.6, b. 2605-2606)

2.4.2. MEDİKAL TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Bunun üzerine Süleyman dedi ki: “Ey Hüthüt! Daha ilk kadehte böyle bulunman lâyık mı, akla sığar mı?

Ayran içen! Kendini nasıl oluyor da sarhoş gösteriyor, huzurumda sonu yalan çıkacak bir söz söylüyorsun?”

(C.1, b. 1225-1226)

Sürme taşı, (döğülüp) gözlere çekilince iyi görmeye sebep oldu, gözcü kesildi.

(C.1, b. 1534)

Tanrı’ya şükretmek herkesin boynunun borcudur. Kavga etmek, suratını ekşitmek, şükür değildir.

Şükretmek surat ekşitmeden ibaretse sirke gibi şükreden hiç kimse yok!

Sirke, ciğere gitmek için yol arıyorsa ona “şekerle karış da sirkengübin ol” de!

(C.1, b. 1525-1527)

Tanrı, bana “Ben sana lûtuf ve inayet eder, o yaralara merhem koyarım” buyurdu.

(C.1, b. 2550)

İnci tanesini havanda döverler ama kadri yine yücedir, ya ilâç olarak göze çekilir yahut macun haline getirilir, kalp ferahlığı için yenir.

(C.1, b. 3164)

“Ey kara ölüm; nebattan, ilâç olacak otlardan, köklerden, yapraklardan ne yedinse geri ver!” (diye emredilir) Kardeş, bir an için aklını başına al! Sende de her an hazan ve bahar var.

Gönül bahçesinin yemyeşil, terütaze, goncalar, güller, serviler ve yaseminlerle dolu olduğunu gör!

Yaprakların çokluğundan dal gizlenmiş; güllerin fazlalığından kır ve köşk görünmüyor.

Akl-ı Külden gelen bu sözler de, o gül bahçesinin, o servi ve sümbüllerin kokusudur.

Gül olmayan yerden gül kokusu geldiğini, şarap olmayan yerde şarabın kaynayıp çoştuğunu hiç gördün mü ki?

Koku sana kılavuz ve rehberdir. Seni tâ ebedî Cennete ve kevser ırmağına götürür.

Koku, göze ilâçtır, nurunu artırır. Yakub'un gözü, bir kokudan açıldı.

Kötü koku gözü karartır. Yusuf'un kokusu ise göze nur verir.

Yusuf değilsen bile Yakup ol; onun gibi matlûbuna erişmek için ağla!

(C.1, b. 1895-1904)

Bir yer olur ki bu yılan zehri, Tanrı'nın tasarruflarıyla gayet tatlı ve lezzetli bir hale gelir.

Bir yerde zehirdir, bir yerde ilâç. Bir yerde küfürdü, bir yerde tam lâyık ve yerinde.

Orada cana zarar verir ama burada derman kesilir.

Su, koruk içinde ekşidir; fakat üzüme gelince tatlılaşır, güzelleşir.

Sonra küpün içine girince acır, haram olur. Sirke olunca ne güzel katıktır!

Müridin, küstahlık ederek kâmil velî ne yaparsa yapması lâyık değildir. Çünkü helva, hekime ziyan vermez ama hastaya ziyan verir. Soğuk ve kar, olmuş üzüme dokunmaz, fakat koruğa dokunur. Çünkü koruk, daha kemâle gelmemiştir; yoldadır; "Liyağfire lekellâhu mâ tekaddeme min zenbike ve ma teahhar" haline gelmemiştir

(C.1, b. 2598-2603)

Perhizler, ilâçların başıdır. Çünkü kaşınma, uyuzluğu arttırır.

Perhiz, şüphe yok ki ilâcın aslıdır. Düşüncelerden perhiz et de can kuvvetini gör!

(C.1, b. 2910 – 2911)

Helile, ilâçların arasında kırılıp ezilmedikçe ilâçlar, nereden sıhhati arttıracak?

(C.1, b. 2933)

Usta kırıkçı nerede ayağı kırılmış varsa oraya gider.

Hasta ve arık kişi olmazsa tıp sanatının güzelliği nasıl görünür?

Ey ulu kişi! Bakırların bayalığı, aşağılığı olmasa kimya nasıl olur da zuhur eder?

Noksanlar, kemal vasfının aynasıdır. O horluk, yücelik ve ululuğa aynadır.

Çünkü yakinen zıt, zıddı gösterir. Ondan dolayı bal, sirke ile görünür, (sirkengebin olur)

(C.1, b. 3207-3211)

Balla sirkeden meydana gelen sirkengebin gibi ben de nurlu zulmetten meydana geldim ve bu suretle kalp hastalığına yol buldum, faydalı oldum.

Hasta adam hastalıktan kurtulunca sirkeyi bırak bal yiye gör.

(C.1, b. 3663-3664)

İnsanlıktan mı bir cevhere sahipsin, eşeklikten mi? Bu ârazlar yok olunca nasıl götüreceksin ki?

Bu namaz ve oruç arazlarını Tanrı'ya nasıl ileteceksin ki? Çünkü araz, iki zaman zarfında baki kalmaz, yok olup gider, bir anlıktır.

Arazları götürmeye imkân yoktur. Fakat cevherden hastalıkları giderirler.

Bu suretle de cevher, bu hastalık arazlarından kurtulur, değişir. Perhiz yüzünden hastalığın geçmesi gibi.

Perhiz arazı, çalışmalarıyla cevher olur; acı ağız perhizle tatlılaşır.

Ziraatla topraklar ekinle, başakla dolar. Saç ilacı, örgü, örgü saç bitirir.

(C.2, b. 945-950)

Ah safra illetine tutulmuş o hünersiz kişilerden! Safradan ne hüner meydana gelir? Ancak baş ağrısı.

Sen, hemen doğu güneşinin yaptığını yap. Bizse nifak hile, hırsızlık ve riya içinde yüzelim!

Sen dünyada da balsın, dinde de. Bizse sirke. Safraya ancak sirkengübin iyi eder, giderir.

Hâlbuki biz karın ağrısına tutulmuş olduğumuz halde boyuna sirkeyi artırıp duruyoruz. Sen keremi terk etme de balı artır!

Bizden bu lâyıktı, bunu yaptık. Kum, gözde ancak körlüğü fazlalaştırır.

Fakat ey aziz sürme, senden her değersiz şey, değer bulur, bir şey olur; sana bu lâyıktır.

(C.2, b. 1865 – 1870)

Sen yüz türlü güzel yüzlü evlât olması için erlik ilâcını kullan, erlikten kesilmiş olarak koşup tozma.

(C.2, b. 1947)

Aklı arttıran bir ilâç olan belâdür[55] yese afyon kesilir kalp illeti ve akılsızlığı artar!

(C.4, b. 1530)

Sirke, sirkeliğini artırdıkça şekerin artması gerek.

Kahır, sirkedir, lütuf da bala benzer. Sirkengübinin temeli, bu ikisidir.

Bal, sirkeden az oldu mu sirkengübin, iyi olmaz.

(C.6, b. 17-19)

2.4.3. GELENEKSEL TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Çocuk hacamatçının neşterinden titrer durur, esirgeyen ana ise onun gamından sevinçlidir.

(C.1, b. 244)

Çocuklar, hacamattan ağlarlar. Çünkü işin hikmetini bilmezler ki.

Hâlbuki adam, hacamatçıya para verir, kan içen hançere iltifatlarda bulunur.

(C.2, b. 1832 – 1833)

[55] Hindistan'da yetişen zekâyı güçlendirici bir bitki

Gözleri kapalı olarak bir âlem görür; elsiz, avuçsuz güller, reyhanlar devşirirdim.

Çalgıcı, bir su kuşuydu; bu âlem de bir bal denizi. Bu bal Eyyub Peygamber'in içtiği ve yıkandığı pınardı.

Eyyub, o pınarda yıkanarak tepeden tırnağa kadar doğu nuru gibi bütün hastalıklardan arındı, pirüpak oldu.

(C.1, b. 2095-2097)

O, tatlı denizden acı su içe, içe nihayet o acı su, gözünü kör etmiştir.

Deniz " Ey kör, benden sağ elinle su iç de gözün açılsın" der.

Burada sağ el, hüsnü zandır. Çünkü iyinin, kötünün nereden geldiğini hüsnü zan bilir.

Ey mızrak, seni bir döndüren var. O yüzden bazen dümdüz dikilmekte, bazen iki kat olmuş gibi eğilmektesin.

Şemsettin'in aşkıyla tırnağımız yok ki. Yoksa bu körün güzünü açardık!

Ey Hak ziyası Hüsâmeddin; sen hasetçinin gözünün körlüğüne rağmen hemen yürü, onun illetini tedavi et!

Senin ilâcın çabucak tesir eden ululuk tutyası, eseri mutlaka görülen karanlıklar dağıtıcı bir ilâçtır.

O ilâç, bir körün gözüne konsa yüzyıllık zulmeti derhal giderir.

Hasetçiden başka bütün körleri tedavi et! Fakat seni inkâr eden hasetçiyi tedavi etmek.

Hattâ, sana haset eden ben bile olsam, bırak, can çekişip durayım, sakın can bağışlama.

Güneşe haset eden, güneşin varlığından incinen kişi yok mu?

Ah, işte sana devası olmayan illet. O adam kördür, kör! İşte sana ebediyen kuyunun ta dibine düşmüş kalmış bir kişi!

O ezeli güneşi yok etmek ister, fakat söyle, bu muradı nasıl olur da yerine gelir, imkân var mı?

(C.2, b. 1118-1130)

Sen, bizim kastımıza çekilmiş keskin bir hançersin; bizi hacamat etmek için zehirli bir hacamat aletisin.

(C.2, b. 2312)

Ayrılık derdinden Mecnun, ansızın hastalandı.

İştiyak aleviyle kanı kaynadı, nihayet boğaz illetine tutuldu.

Tedavi için hekim geldi. Gördü ki damarını yarmak ve kan almaktan başka çare yok.

Kanı defetmek için hacamat lazım dedi. Çağırdılar hünerli bir hacamatçı geldi.

Kolunu bağladı, sis olan yeri deşeceği sırada o huyu, aşktan ibaret olan aşık, bir nara attı.

Dedi ki: Paranı al git, hacamat etme. Ölürsem öleyim, bu köhnemiş beden bırak ölsün!

Hacamatçı dedi ki: Bundan ne korkuyorsun sen kükremiş aslandan bile korkmazsın.

(C.5,b. 1999-2005)

Mecnun dedi ki: Ben yaradan korkmuyorum. Sabrım, taştan yapılma dağlardan da fazladır.

Yarasız durmaya hayatta tahammülüm yok. Yaralara aşığım, onlara koşa, koşa giderim.

Fakat vücudum Leyla ile doludur. Bu sedef o incinin sıfatları ile dolmuştur.

Ey hacamatçı, korkarım beni hacamat ederken Leyla'yı yaralarsın.

Gönlü aydın olan akıllı kişi, bilir ki benimle Leyla arasında bir fark yok.

(C.5, b. 2015-2019)

Deliyse, fitne çıkarmak istiyorsa delinin ilâcı, öküz aletinden yapılma kamçıdır.

Vurmalı kerataya da kafasındaki şeytan çıksın. Eşekçiler, nodullamadıkça eşek gider mi hiç?

(C.5, b. 3500-3501)

Meclis yine şen oldu, gönülleri aydınlattı; kalk, kem göz değmesin diye üzerlik otu yak.

(C.6, b. 945)

Kem göz değmesin diye üzerlik otu buldum, ama üzerlik otuma bile kem göz değdi.

(C.6, b. 2803)[56]

2.4.4. MANEVİ TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Ondan başka kimseye secde etmezlerdi. Afsunu, hastalara şifa verirdi.

(C.1, b. 3299)

Verdiğin ilâç derdi arttırırsa sen de sözü isteyene söylet. Abese suresini okusana.

(C.2, b. 2067)

Hastaların, duasıyla şifa dilemek, şifa bulmak için her sabah İsa aleyhisselam'ın ibadet ettiği yerin kapısına toplanmaları

İsa'nın ibadet yeri, gönül ehlinin sofrasıdır. Kendine gel, kendine ey derde müptelâ, sakın bu kapıyı bırakma.

Halk her taraftan toplanır, kör, çolak, kötürüm, topal… hepsi.

Sabahleyin İsa'nın ibadet ettiği yerin kapısına gelir, onun nefesiyle illetten kurtulmayı umarak bekleşirdi.

İsa, o güzel gidişli, evradını bitirince kuşluk çağı dışarı çıkar.

Zayıf, perişan birçok dertlinin şifa ümidiyle kapıya oturup bekleştiğini görür.

Dua ederde "Tanrı, hepinizin muradını verdi, maksatlarınıza eriştiniz.

Şimdilik illetsiz zahmetsiz yürüyün, Tanrı'nın yargılama ve kerem etmesine doğrulun" der.

[56] Mevlâna, Celaleddin Rûmî, Mesnevi, Tercüme: Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 2012.

Hepsi ayaklara bağlı develere benzerken himmet edip bağlarını çözer.

Onlar da hemencecik sıhhat bulup onun duasıyla neşelenerek yürür giderlerdi.

Sen de bunca âfetlere uğradın, hepsinden tecrübeler gördün padişah meşrepli erlerden sıhhat buldun.

Topallığın kaç kere düzeldi, canın kaç defa gamdan, mihnetten kurtuldu.

Sense gâfilcesine kendini de kaybetmemek için ayağına bir ip bağlamış durmaktasın be herif!

(C.3, b. 298-309)

O afsunu, o İsm-i Âzam'ı köre okudum, gözleri açıldı; sağıra okudum, kulakları duydu.

Taş gibi dağa okudum, yarıldı göbeğine kadar hırkasını yırttı!

Ölüye okudum dirildi. Hiçbir şey olmayan, vücudu bulunmayan şeye okudum, meydana geldi, bir şey oldu!

Fakat ahmağın gönlüne yüz binlerce kere okudum, fayda vermedi.

Mermer bir kaya kesildi, ona tesir bile etmedi. Âdeta kuma döndü, ondan bir şey bitmesine imkân yok!"

Adam, "Tanrı adının köre, sağıra ölüye tesir edip de ahmağa tesir ermemesinin hikmeti ne?

Onlar da illet, bu da illet. Neden onlara tesir ediyor da buna tesir etmiyor?" dedi.

İsa dedi ki. "Ahmaklık, Tanrı kahrıdır. Hastalık, körlük, kahır değildir, bir iptilâdır.

İptilâ, acınacak bir illettir, ona kul da acır, Tanrı da… Fakat ahmaklık, öyle bir illettir ki ahmağa da mazarrat verir, onunla konuşana da!

Ahmağa vurulan dağ, Tanrı mührüdür. Ona bir çare bulmanın imkânı yok!"

İsa nasıl kaçtıysa sen de ahmaktan kaç! Ahmakla sohbet, nice kanlar döktü!

Hava, suyu yavaş yavaş çeker, alır ya, ahmak da dininizi böyle çalar, böyle alır işte.

Kıçının altına taş koymuş adamın harareti nasıl gider, o adam nasıl soğuk alırsa ahmak da sizden harareti, aşkı iştiyakı çalar, size soğukluk verir!

İsa’nın kaçışı korkudan değildi. O zaten emindi, fakat size öğretmek için kaçmıştı.

Zemheri rüzgârları, âlemi doldursa bile o parlayıp duran güneşe ne gam?

(C.3, b. 2585-2599)

Hazreti Ahmet'in sureti, bu âleme ziya salmadan önce onun vasıfları, her kâfirin muskasıydı.

Böyle bir zat var, gelecek derlerdi yüzünün hayaliyle yürekleri çarpardı!

Secde ederler, ey insanların Rabbi, onu ne kadar mümkünse o kadar tez meydana çıkar diye yalvarırlardı.

Hazreti Ahmet'in adı ile fetih dilerler düşmanları, bu yüzden baş aşağı gelirdi.

Nerede bir korkunç savaş olsa Hazreti Ahmed'in döne döne hücumu, onlara yardım ederdi.

Nerede müzmin bir hastalığa uğrasalar onu anarlar da bu suretle şifa bulurlardı.

Sureti, gönüllerinde, kulaklarında, ağızlarında ve yollarındaydı.

Fakat onun hakikî suretini her çakal bulabilir mi hiç? O suret, ancak, onun fer'iydi, yani hayalden ibaretti.

Onun sureti duvara aksettiyse duvarın gönlünden kan damlar.

(C.4, b. 3836-3844)

Belâyı def etmenin çaresi, sitem etmek değildir. Buna çare ihsandır, aftır keremdir.

Peygamber “sadaka belâyı defeder” dedi. Ey yiğit hastalığını sadakayla tedavi et.

Sadaka, yoksulu yakmak, hilim gözleyen gözü kör etmek değildir.

Padişah dedi ki: Hayır, yerinde yapılırsa iyidir. Yerinde bir hayırda bulunursan bu, doğru bir harekettir.

(C.6, b. 2590-2593)

Peygamber Sallâllahu Aleyhi Ve Sellem'in nasihat etmesi ve hastaya dua öğretmesi

Peygamber, o hastaya dedi ki: " Sen, şunu söyle; Tanrı, sen bize güçlükleri kolaylaştır.

Dünya yurdunda bize iyilik ver, ahiret yurdunda da.

Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hale getir, ey Yüce Tanrı, konağımız zaten sensin.

(C.2, b. 2551-2553)

SONUÇ

XIII. yüzyılda yaşamış olan Mevlâna Muhammed Celâleddîn-i Rûmî'nin en tanınmış eseri, birçok dillere tercüme edilen Mesnevî-i Şerîf, adını İslâmî edebiyatın nazım şekillerinden biri olan mesneviden almıştır. İslâmî tasavvuf edebiyatının şaheseri olan Mesnevî'yi, Çelebi Hüsâmeddin, Mevlâna'nın tükenmez bir hazineye benzeyen ruhundan çekip çıkarmıştır.

Mesnevî'yi nasıl okumamız gerektiğini de şu beyitler izah eder:

"Mâna denizine susamışsan Mesnevi adasından o denize bir ark aç.

O arkı o derece aç ki her an Mesnevi'yi, ancak ve ancak mâna denizi göresin.

Yel, derenin üzerindeki saman çöplerini temizledi mi su, tek renkliliğini meydana çıkarır.

Sen Mesnevide ter ü taze mercan dallarını gör, can suyundan bitmiş meyveleri seyret." (C.6, b. 67-70)

"Mesnevi'nin sözlerindeki suret de surete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir, mânâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur." (C.6, b.655)

Yine dördüncü defterin önsözünde "Gözlere nurdur, ruhlara neşe. Devşirenlere yemişlerin en güzeli en iyisi. Dileklerin, isteklerin en hoşu en ulusudur. Hastayı doktoruna çeker götürür. Aşığı sevgilisine alır ulaştırır" demektedir.

Hazret-i Mevlâna bir beytinde, "Hâsılı ey gözü açık kişi, bu iki göz, sana yüzlerce anadır, yüzlerce baba!" (C.4, b. 336) buyurarak göz sağlığından yola çıkarak sağlığın tarifi mümkün olmayan nimet olduğunu vurgulamıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde zamanın şartları ile kıyaslanınca tıp ilmi ileri düzeydeydi. Anadolu'da, Aksaray, Kayseri, Sivas, Çankırı, Kastamonu ve Konya gibi Selçuklu şehirlerinde maristan, bimaristan, dârüşşifa adı verilen hastanelerin ve tıp tahsili yapılan medreselerin inşa edilmesi Selçukluların tıbba verdikleri önemi gösterir. Selçuklu toplumu, genellikle, sağlıklı yaşamın her şeyden önce, temizliğe önem vermekle mümkün olacağı inancına sahipti. Bu sebeptendir ki, vücut ve çevre temizliğine gerekli önem gösterilmekte idi. Hamam, kaplıca, ılıcaların çok olması bunun göstergesidir.

Mesnevî asırlarca çok okunup mütalaa edilen bir eser olduğu için Mevlâna'nın sağlık ile ilgili görüşleri de okuyup dinleyenler tarafından nazar-ı itibâre alınmıştır. Bu açıdan da önemli olan bu konuda biz de "Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Sağlığa Dair Görüşler" isimli araştırma yapmayı amaçladık. Tabii ki bu konu Mevlâna'nın diğer eserlerinde de yer almıştır. Fakat biz sınırlandırmak için Mesnevî'yi seçtik.

Mevlâna Hazretleri, Tıp ilminin bir sanat olduğunu bu sanatın da bir usta tarafından öğretileceğini söyler. Kaynağının da Peygamberlerin vahiyleri olduğunu beyan eder. Her hastalığın bir devâsı vardır, mutlaka aranmalıdır. Derdin bulunduğu yere devâ da ulaşacaktır. O, bütün hastalıkların tedavi edilebileceği kanaatinde olup, devası olmayanların kaza ve kader olduğunu belirtir. Zira kaza ve kader gelince hekimin başarısız olacağını belirtir.

Mesnevî'de tespit edilen bu beyitlerin ışığında hekimin vasıflarının şunlar olması gerektiği anlaşılıyor:

- Allah'a karşı beşerin âciz olduğunu bilerek hareket edecek,
- Kibirli mağrur olmayacak,
- Katı yürekli olmayacak,
- "İnşâAllah (Allah isterse-dilerse)" sözünü yüreğinde hissetmeli canı inşâAllah'ın canına eş olmalıdır.
- Hastanın iç hâlinden haberdar olmadan yapılan tedâvinin tamir değil, hastayı harap ettiğini bilmelidir.
- Hasta ile yalnız, kimse olmadan konuşacak ki derdini söyleyebilsin.
- Hasta ile tatlı bir dille yumuşak yumuşak konuşacak.

Mesnevî'de tespit edilen bu beyitlerin ışığında hastanın yapması gerekenler ise şunlardır:

- Hastalığı olan da hekime müracaat edip derdine devâ aramalı,
- Allah'a yönelip tövbe ederek gözyaşları ile yalvarıp şifasını dilemelidir.
- "Hastalandığım zaman bana şifa verendir" (Şuarâ Sûresi, 26/80) âyetini bilecek.
- Mesnevî'de, Peygamber Sallâllahu Aleyhi Ve Sellem'in hastaya nasihat ettiği "Rabbimiz sen bize güçlükleri kolaylaştır. Dünya yurdunda bize iyilik ver, ahiret yurdunda da. Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hale getir, ey Yüce Allah, konağımız zaten sensin" diye dua etmelidir.
- Mesnevî'nin "Allah hükmedicidir, dilediğini yapar. Derdin ta kendisinden deva yaratır." (C.2, b. 1619) ve "Kaza ve kader geldi mi doktor aptallaşır. O ilaç da fayda verme hususunda yolunu şaşırır." (C.5, b. 1707) beytini unutmamalıdır.

Hasta ziyareti önemlidir. Faydası yine ziyaret edenedir. Fakat edebine uygun yapılmalıdır.

Sıtma, humma, uyuz, veba, ince hastalık, istiska-verem hastalığı, kulunç, basur, kalp hastalığı, safra hastalığı, delilik, vesvese, toprak yeme hastalığı, susuzluk-susama hastalığı, göz kararması, tavuk karası, nezle, titreme illeti, beyin kuruması, Mesnevî'de ismen geçen hastalık isimleridir.

Mesnevî'de, zamanın ilâçlarından sirkengubin, badem yağı, karahelile, helile, sürme taşı, inci tanesi ve beladürden bahsedilir.

Sirke, ciğere gitmek için yol arıyorsa ona "şekerle karış da sirkengübin ol" de! (C.1, b. 1525-1527) beyitinden anlaşıldığına göre bal, sirkenin vücutta etki

edebilmesi için ilâve edilir. Karaciğer, safra hastalığı, karın ağrısı ve kalp hastalıklarına iyi geldiğini söyler.

Mesnevî'de, toprak yeme alışkanlığından ve soluk görünümlü olunacağından bahseden çok sayıda beyit vardır. Demir eksikliğine bağlı kan düşüklüğünde görülen bir bulgudur. O zaman bu hastalığın sık görüldüğü anlaşılıyor.

Mevlâna, yaşadığı çağ göz önünde bulundurulduğunda devrinin çeşitli hastalıkları, teşhis ve tedavi usülleri ve ilaçları üzerinde durur. Şimdi de kullanılan hastadan bilgi alma (anamnez) ve fizik muayene usüllerinden bahseder. Kalbin görünmediğini ancak nabızla ilişkili olduğunu ve nabza bakarak fikir sahibi olunacağını söyler. Hemen her konuda insanlığa ışık tutup yol gösteren Mesnevî, devrinin tıbbi bilgilerini, hekimlerin hastalıkları teşhis ve tedavi yöntemlerini, hekim - hasta münasebetini, hastalık ve dert ile karşılaştığımızda nasıl davranmamız gerektiğini, halkın sağlık alanındaki inanç ve âdetlerini anlatması bakımından da çok değerlidir.

Mevlâna'nın Mesnevî'sinde devrin sağlık alanındaki uygulamaları, teşhis ve tedavi metodları, halkın inanç ve âdetleri hakkında çok sayıda beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin ışığında Mevlâna'nın diğer ilimlerin yanı sıra tıp ilminden de haberdâr olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Avcı, Necati, "Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Devrin Tıp Ve Halk Hekimliği", *İSTEM*, Yıl:5, Sayı:10, 2007.

Eflâkî, Ahmed, Ariflerin Menkıbeleri, Çeviren: Tahsin Yazıcı, MEB Yayınevi, İstanbul, 2001.

Fişek, Nusret, Halk Sağlığına Giriş, H.Ü. Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırıcı Yetiştirme Merkezi Yayını No. 2, Çağ Matbaası, Ankara, 1985.

Füruzanfer, Bediuzzaman, Mevlâna Celâleddin, F. Nafiz Uzluk Çevirisi, MEB Basımevi, İstanbul, 1963.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlana Celaleddin, İnkılap Kitabevi. İstanbul, 1999.

Hidayetoğlu, A.Selahaddin, Hazret-İ Mevlâna Hayatı Ve Şahsiyeti, Konya, 2012.

Karaismailoğlu, Adnan, Mevlâna Celaleddîn Rûmî, Mesnevî Tercümesi, 1. Cilt, Konya Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2008

Kubbealtı Lugati, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 2006.

Kur'an, Kur'an Yolu Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Kutluer, İlhan, "Câlînûs", *DİA*, İstanbul, 1993, C. 7, s.32-34.

Küçükdağ, Yusuf, "Konya'da Alâeddin Dârüş-Şifâsı, Tıp Medresesi Ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul, 1989.

Mevlâna, Celaleddin, Mesnevi, Veled İzbudak Tercümesi, Gözden Geçiren Abdülbaki Gölpınarlı, MEB Yayınları, İstanbul, 1988.

Mevlâna, Celaleddin Rûmî, Mesnevi, Tercüme: Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 2012.

Olguner, Fahrettin, "Eflatun", *DİA*, İstanbul, 1994, C. 10, S.469-476.

Sargutan, Erdal, "Selçuklularda Tıb Ve Tıb Kuruluşları", *VD*, Sayı: XI, Ankara, 1976, S. 313-322.

Sipehsâlâr, Mecdeddin Feridun, Mevlâna Ve Etrafındakiler Risâle-İ Sipehsâlâr, Yayına Hazırlayan: Mustafa Çıpan, İstanbul, 2019.

Sipehsâlâr, Ferîdûn Bin Ahmed, Mevlâna Ve Etrafındakiler Risâle, Çeviren: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977.

Şafak, Yakup, Mevlâna Celâleddîn-İ Rûmî, Bütün Eserleri (Seçmeler), Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2013.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., Şair ve Hekim Ahmedi, İstanbul Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1954.

Tan, Nail, "Mevlana'nın Sağlığa Bakışı", Evliya Çelebi Seyahatnamesi Folklorik Dizin Denemesi, Ankara, 1974.

Taneri, Aydın, Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Konya, 1978.

Tahir'ül-Mevlevi, Mesnevi Tercüme Ve Şerhi, İstanbul, 1971.

Tokaç, Mahmut, "Mevlana'nın Eserlerinde Sağlık", *Sağlık Düşüncesi Ve Tıp Kültürü Platformu Köşe Yazısı.*

Uzluk, Feridun Nafiz, Genel Tıp Tarihi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara, 1958.

Uzluk, Feridun Nafiz, "Konya Darüşşifası", *Toplu Makaleler*, 1. Cilt-1. Kitap Tıp Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017

Uzluk, Feridun Nafiz, "Mevlâna'da Tıp Konusu", *Toplu Makaleler*, III. Cilt, Gazete Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017

Uzluk, Feridun Nafiz, "Selçuk Hekimleri", *Toplu Makaleler*, 1. Cilt-1. Kitap Tıp Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

Uzluk, Feridun Nafiz, "Aksaray'da Darüşşifa", *Toplu Makaleler*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017

Uzluk, Şehabeddin, "Mevlâna'nın Tabibleri", *1. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, Tebliğler, 3-5 Mayıs, 1987.

Ünver, A. Süheyl, "Anadolu Selçuki Devleti Tarihi", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt 5 Sayı 19-20, 1942.

Ünver, A. Süheyl, "Sultan Veled Divanı Ve Selçuk Tababeti", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt 5 Sayı 19-20, 1942, S.71.

Ünver, Süheyl, Selçuk Tababeti, XI-XIV üncü Asırlar, Ankara, 1940.

İNDEKS

A

Ahlat, 9, 139

B

badem yağı, 21, 28, 152
bal, 21, 63, 68, 76, 77, 86, 87, 123, 136, 142, 143,144, 152
basur, 20, 152
beladür, 21, 152
beyin kuruması, 20, 152

C

cerrah, 8, 106, 138

H

hacamat, 67, 143, 145
helile, 21, 152
humma, 20, 59, 77, 152

İ

ince hastalık, 20, 152
inci tanesi, 21, 152
istiska, 20, 152

K

kabız, 28, 100
kalp hastalığı, 20, 152
karahelile, 21, 28, 152
kırık, 51, 138, 142
kırıkçı, 80, 139
kulunç, 20, 59, 86, 152

M

merhem, 63, 67, 74, 106, 139, 140

N

neşter, 8, 9, 106, 139
nezle, 20, 152

S

safra, 9, 20, 21, 29, 77, 100, 142, 143, 152, 153
sıtma, 16, 20, 26, 54, 59, 101, 127, 152
sirke, 21, 140, 141, 143, 152
sirkengübin, 21, 28, 140, 143, 152
susama hastalığı, 20, 152
susuzluk, 20, 104, 152
sürme, 140
sürme taşı, 21, 152

T

tavuk karası, 20, 152
titreme illeti, 20, 152
toprak yeme, 20, 152, 153
tutya, 111

U

uyuz, 20, 127, 152

Ü

üzerlik, 25, 146

V

veba, 20, 127, 152
verem hastalığı, 20, 152
vesvese, 20, 152

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Bahaüddin Taha HİDAYETOĞLU
Doğum Yeri: KONYA
Doğum Yılı: 1975
İlkokul: Konya Mahmut Şevket Paşa İlkokulu
Ortaokul: Konya Meram Ortaokulu
Lise: Konya Gazi Lisesi
Üniversite: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
İhtisas: S.Ü. Meram Tıp Fakültesi İç Hastalıkları A.B.D.
Görevi: Konya Eğitim ve Araştırma Hastanesi İç Hastalıkları Uzmanı
e-posta: bthidayetoglu@hotmail.com